

Kunniaan tuomitut

***Kunniakoodiston hallitsema karoliinisotureiden elämä 1600-1700 -
lukujen vaihteessa***

Ville Sarkamo

Yhdistelmä pro gradu -tutkielma

Toukokuu 2004

Suomen historia ja yleinen historia

Historian ja etnologian laitos

Jyväskylän yliopisto

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Tiedekunta HUMANISTINEN	Laitos Historian ja etnologian laitos
Tekijä Ville Sarkamo	
Työn nimi Kunniaan tuomitut. Kunniakoodiston hallitsema karoliinisotureiden elämä 1600-1700 - lukujen vaihteessa.	
Oppiaine Suomen historia ja yleinen historia	Työn laji Yhdistelmä pro gradu -tutkielma
Aika Toukokuu 2004	Sivumäärä 86
<p>Tiivistelmä – Abstract</p> <p>Tässä työssä tarkastellaan kunniakoodiston vaikutusta Ruotsin karoliiniarmeijan upseereiden elämään erityisesti suuren Pohjan sodan (1700-1721) ajalla. Tällöin Kaarle XII:n Ruotsi oli voimansa tunnossa elävä suurvalta, jonka upseeristossa eli vahvana soturihengen sävyttämä kollektiivinen ryhmäeetos. Tämän työn tarkoituksena on selvittää, miten sotilasyhteisössä esiintynyt sotureiden kunniakoodisto vaikutti karoliiniupseereiden elämässä ja uralla, sekä miten esivalta suhtautui sotureiden kunniakoodistoon? Tutkimuksen päälähteenä on käytetty Kaarle XI:n sota-artikloja liitteineen. Muina lähteinä on käytetty useita normi- ja käytännön tason lähteitä.</p> <p>Yleensä tulevat soturit perivät isiensä ammatin ja heidät kasvatettiin aatelishyveiden mukaisesti ja patriarkaalisen määrätietoisesti jo pienestä pitäen miekan tielle, palvelemaan Jumalaa, kuningasta ja isänmaata. Soturin ura oli myös houkuttelevin tie sosiaalisen nousun tavoittelussa.</p> <p>Astuessaan palvelukseen tulokas liittyi rituaalisesti sotilasyhteisöön valassa, missä hän asetti sielunsa ja ruumiinsa kruunun palvelukseen vannomalla uhrautuvaisuutta, miehekkyyttä ja kuuliaisuutta. Soturi vannoi toimivansa soturikunnian mukaisesti, asettamalla oman kunniansa henkensä edelle.</p> <p>Esivallan suhtautuminen soturikunniaan oli kaksijakoinen. Se käytti soturi-ihanteita hyväkseen vaatiessaan uskollisuutta ja uhrautuvaisuutta normistossaan ja propagandassaan. Toisaalta kruunu pyrki suitsimaan sille haitallisia soturikunnian ilmentymiä, kuten kaksintaisteluita.</p> <p>Soturikunnialla oli sekä itseisarvoinen, että välineellinen rooli. Soturin kunnia tuli haastetuksi ennen kaikkea taisteluissa, mutta kunniaa tuli puolustaa myös arkisemmassakin kanssakäymisessä. Soturin oli aina toimittava kunniakoodiston vaatimusten mukaisesti, tai ainakin verhottava toimintansa kunniallisuuden kaapuun. Erityisen hyvin tämä näkyi ylipäälystön toiminnassa. Jos soturi rikkoi tätä sääntöä, hän tahraisi auttamatta kunniansa, jolloin hänestä tuli sosiaalisesti kuollut yksilö. Siten miekan tietä kulkeva soturi oli tuomittu kunniaansa.</p>	
Asiasanat historia, Suomi, Ruotsi, 1600-luku, 1700-luku, sota, sotahistoria, kunnia, mentaliteetti, maailmankuva, karoliini, aateli, upseeri, suuri Pohjan sota	
Säilytyspaikka Historian ja etnologian laitos	

Muita tietoa

Sisälllys

1. Universaali soturi-ihanne karoliinsen ajan Ruotsissa.....	1
1.1. Hyveellisyys ja paheellisuus kunniakoodiston ilmentäjinä.....	1
1.2. Tiedetty vaan ei tarkasteltu soturikunnia	8
2. Soturin lapsuus ja nuoruus	13
2.1. Säätytietoisuus ja patriarkaalisuus kasvatuksen taustalla.....	13
2.2. Aatelisnuorten kasvatus ja koulutus teoriassa ja käytännössä	18
3. Kunniakoodiston kontrolloima sosiaalinen yhteisö	25
3.1. Ruotsin sotavoima ja upseeristo	25
3.2. Soturin rituaalinen liittyminen sotilasyhteisöön.....	30
4. Kunnian vai kruunun laki?	36
4.1. Sotaväen normisto ja sotapropaganda kunniakoodiston hyödyntäjänä.....	36
4.2. Kaksintaistelut kunniakoodiston ilmentyminä	46
5. "Virtus militaris" vai "civiliter mortuus"?.....	53
5.1. Pelkuruus, petollisuus ja niihin suhtautuminen sotaväessä.....	53
5.2. Ylipäälliköt kunniakoodiston haasteessa	64
6. Vaikea miehuuden tie.....	70
LÄHTEET	78
LIITTEET.....	85

1. *Universaali soturi-ihanne karoliinisen ajan Ruotsissa*

1.1. Hyveellisyys ja paheellisuus kunniakoodiston ilmentäjinä

”Akhilleuksen valinta”

Nyt minä Hektorin kimppuun käyn, joka raukeamaan sai,
 Rakkaan pään; oma kutsukohon kohtalo sitten,
 Konsa on säätävä Zeus sen mulle ja muut ikivallat!
 -- -- -- Eip’ edes Herakleen väki voinut kuoloa välttää,
 Niin minut myös, sama kosk’ on kaikkien kohtalo mulla,
 Surma on sortava, vaan jalon maineen saada nyt aion.

- Homeros; Ilias, s. 398 (suom. Otto Manninen)

“Kullervon sotaan lähtö”

Kullervo, Kalervon poika, sanan virkkoi, noin nimesi:
 "En mä silloin suohon sorru enkä kaau kankahalle,
 korppien kotisijoille, variksien vainioille,
 kun sorrun sotatiloille, vaivun vainotanterille.
 Somap' on sotahan kuolla, kaunis miekan kalskehesen!
 Sorea sotainen tauti: äkin poika pois tulevi,
 potematta pois menevi, laihtumatta lankeavi."

-Lönnrot; Kalevala; kuudesneljättä runo

Myyttiset tarinat niin Akhilleuksesta kuin Kullervostakin ovat osoituksena erään universaalien ja yleisinhimillisen ajattelumallin olemassaolosta, soturikunniasta ja soturi-ihanteista. Tutkittaessa edelleen vaikkapa Keski-Amerikan intiaanikulttuureja, antiikin roomalaisia, japanilaisia tai eteläisen Afrikan zuluja tavataan näissä kaikissa kulttuureissa kertomuksia ja tarinoita soturi-ihanteista ja -hyveistä. Näiden tarinoiden ytimenä ovat kertomukset, joissa sankarillisena pidetään yksilön tekemää perusvalintaa elää kiihkeä ja lyhyt, mutta kunniakas soturin elämä tavallisen rauhallisen ja kiihkottoman vanhuuden päiviin vievän arkielämän sijaan. Ihmismieli on perinteisesti liittänyt kunnian juuri sotimiseen ja soturihyveisiin.

Tässä työssä on tarkoitus tutkia soturikunniää ja sen vaikutusta suurvaltakauden jälkipuoliskolla Ruotsin karoliiniarmeijassa ja sen upseeristossa. Tällöin Ruotsi oli voimansa tunnossa oleva suurvalta, jonka upseeristossa eli vahvana soturihenki. Menestyksekkäät taistelut ja sodat olivat luoneet karoliiniarmeijalle nimeä koko Euroopassa ja sen maine oli suurimmillaan suuren Pohjan sodan (1700-1721) alkupuolella kuningas Kaarle XII:n joukkojen hallitessa pohjoisen Euroopan taistelukenttiä. Karoliiniarmeijasta oli kehittynyt vankka instituutio, joka vaikutti satoihin tuhansiin ihmiskohtaloihin 1700-luvun alun Euroopassa.

Soturien elämä oli miehuullisen kunnian tie kehdestä hautaan. Tämä tie oli kollektiivisen sotureiden kunniakoodiston viitoittama ja rajaama. Juuri kunniakoodisto oli soturiyhteisöä koossapitävä ylä rakenne, jonka kirjoittamattomiin lakeihin tulevat soturit kasvoivat sisään, ja jonka sävyttämän maailmankuvan he omaksuivat. Koska tällaiset yhteisön sisäiset kunnian lait ovat kirjoittamattomia ja täten aikakauden ihmisten mukana iäksi kadonneita on niihin kohdistuvan tutkimuksen perustuttava ainoastaan kirjallisiin lähteisiin jääneiden heijastumien tulkitsemiseen. Nämä viitteelliset tiedot tarjoavat pieniä ”tirkistysreikiä” menneisyyden soturien kollektiiviseen ajatus- ja arvomaailmaan.¹

Päätutkimuskysymyksenä tässä työssä on selvittää, millä tavalla sotilasyhteisössä esiintynyt sotureiden kunniakoodisto vaikutti karoliiniupseereiden elämässä? Tarkoitus on myös selvittää, miten esivalta suhtautui sotureiden kunniakoodistoon? Karoliinisotureiden kunniakoodiston velvoitteet konkretisoituivat soturien elämässä hämmästyttävän erilaisissa tilanteissa heidän syntymänsä ja kuolemansa välillä siten vaikuttaen heidän toimintaansa. Mielekästä tutkimuksessa ei ole ainoastaan tyytyä toteamaan minkälainen kunniakoodisto pelkkänä irrallisena ylä rakenteena oli ilman kiinnikkeitä todelliseen menneisyyden maailmaan. Tarkoituksenmukaista ei ole myöskään rajoittaa tutkimusta koskemaan yllätyksettömästi vain tiettyjä tai tiettyä

¹ Vertaa esim. Englund 1989(a), s. 20–23. Englund toteaa ihmisen ideologiaa ja mentaliteetteja koskevien käsitysten olleen aikalaisille itsestään selviä, joten siksi niitä ei ole ollut tarpeen kirjoittaa ylös. Englund toteaa myös, että esimerkiksi 1600-luvun aatelisten ajattelumaailmasta on vain tippoja jäljellä, joten tutkijan on tarkoituksenmukaista pyrkiä nöyrästi saavuttamaan vain pieni vilkaisu koko aikakauden ihmisten ajatusmaailmaan.

rajattua ilmiötä, kuten esimerkiksi kaksintaisteluja, joihin soturikunnia ilmiselvästi vaikutti.

Keskeisintä tässä tutkimuksessa on pyrkimys todistaa yhden ja saman kunniakoodiston olemassaolo ja sen vaikutus yksittäisen soturin elämän eri vaiheissa ja useissa laajemmissakin ilmiöissä, joiden välillä ei sinänsä ole suoranaista yhteyttä, mutta joihin kaikkiin soturikunnia vaikutti keskeisesti. Käytännössä tähän pyritään etsimällä sängen erilaisista lähdeaineistoista viitteitä soturikunnian olemassaolosta ja löytää näiden kaikkien viitteiden taustalta kuultava yhtäläinen satureiden kunniakoodisto. Tarkoituksena on siis tutkia sosiaalishistoriallisesti aatelisupseerin elämänkaarta ja karriääriä ja yhdistää siihen teoreettisempi käsitys soturikunniasta. Tutkimuksellisesti tämä on teemoittain selkein ja mielekkäin tapa selkiyttää niitä erilaisia yhteyksiä, tilanteita ja ilmiöitä, joissa soturikunnia on ollut vahvasti vaikuttavana tekijänä. Tutkimus voidaan myös määritellä eräänlaiseksi rakenne-toimija analyysiksi, missä määrittävänä ylärakenteena nähdään karoliinisoturiyhteisön kollektiivinen kunniakoodisto ja toimijana sotilasyhteisö, sekä yksittäinen soturi².

On vaikeaa määritellä tarkasti minkälainen tämän kirjoittamattomien lakien maailman kunniakoodisto oli ja kuinka eksplisiittisesti aikalaiset sen tiedostivat, sillä satureille nämä lait olivat itsestään selviä tietynlaiseen käyttäytymiseen velvoittavia normeja, joiden "sisään" he olivat kasvaneet. Tässä työssä kunniakoodisto on määritelty tietyn yhteisön kirjoittamattomaksi laiksi, joka säätelee sen jäsenten toimia ja elämää. Tämä koodisto korosti etenkin hyveitä, joita oli tavoiteltava ja paheita, joita oli vältettävä. Nämä hyveet ja paheet ilmaistiin paitsi itse kunnia [heder, ära] -termin käytöllä, niin myös erilaisin adjektiivein, joita viljeltiin usein pitkinä litanioina satureiden elämää koskevissa kirjallisissa lähteissä. Joissakin lähteissä näitä adjektiiveja ei mainita eksplisiittisesti, vaikkakin ne ovat helposti luettavissa "rivien välistä". Nämä käytetyt adjektiivit pukevat kunniakoodiston sanalliseen muotoon ja tuovat sen siten jälkipolvien tutkijoiden ulottuville. Kunniakoodisto vaikutti paitsi upseereiden ryhmäetokseen, niin se myös määritti yksittäisen soturin persoonallisen kunnian.

² Ks. liite 1.

Käsite kunnia on tarkoittanut alun perin nimenomaan aatelisyhteisöön kuulumisen ilmaisua, sillä aatelisen asema määrittyi kunnian kautta. Aatelinen oli kunniallinen niin kauan kuin häntä pidettiin yhteisön jäsenenä, ja hänestä tuli kunniaton, kun hänet poistettiin tästä yhteisöstä. Aatelisten ryhmäeetos oli keskeisesti suuntautunut pitämään alemmat yhteiskuntaryhmät erossa heistä. Kun aatelinen poistettiin yhteisöstään, menetti hän myös identiteettinsä keskeisenä perustana olleen eron alempisäätymiin ihmisiin. Tällöin hänen elämänsä menetti kokonaan merkityksensä. Täten aatelinen vaaransi usein käytännössä mieluummin henkensä kuin kunniansa.³

Kunnia on myös voitu käsittää luonteeltaan kaksijakoiseksi. Kunnia on yksilön käsitys omasta arvostaan, mutta toisaalta se on yhteisön käsitys yksilön arvosta. Kunniaa on luonnehdittu myös ”symboliseksi pääomaksi”. Lisäksi kunniaa on pidetty yksilölle kuuluvana oikeutena, jolloin kunnia voidaan ymmärtää oikeutena jos kolme perusehtoa täyttyy: Kunnian voi selvästi menettää, kunnian säilyttääkseen pitää noudattaa tiettyjä sääntöjä yhteisön niin sanotun kunniaryhmän sisällä ja tällä kunniaryhmällä on ainakin yksi ilmaisu kuvaamaan tätä oikeutta. Kunniaa oli kysymys myös ihmisen osasta ja sen määrittymisestä sosiaalisten suhteiden verkostossa. Tässä mielessä puhe kunniaa ei ollut minkään tietyn ryhmän etuoikeus. Kunniaan viittaaminen on aina tapauskohtaista eikä sitä siten ole aina tarkoituksenmukaista eikä edes mahdollista määritellä tarkasti.⁴

Kunnia on siis nähty erityisesti aatelissäädylle tunnusomaisena piirteenä, mutta myös yhtä lailla muidenkin yhteiskuntaryhmien elämään vaikuttaneena asiana. Tutkitulla aikakaudella esiintyneellä soturikunnialla oli runsaasti yhtäläisyyksiä muiden ihmisryhmien kunniakäsitteiden kanssa⁵, mutta sillä oli kuitenkin myös aivan omat erityispiirteensä. Erityisesti soturikunnia poikkesi muiden ihmisten kunniaa suhtautumisessa kuolemaan. Soturin maailmankuvaan liittyi kiinteästi ihanne lyhyestä ja kiihkeästä elämästä, mutta samalla siihen kiinteästi liittyvästä ikuisesta maineesta. Vaikka nykytutkimus pitääkin kunniaa arvona, joka koskee kaikkia historiallisia säätyjä,

³ Elias 1983, s. 93.

⁴ Matikainen 2002, s. 96.

⁵ Vertailukohdaksi esimerkiksi käsityöläisten kunniaa Lindström 1994, s. 535–541.

ei vain aatelia tai yläluokkaa⁶, niin tutkitun aikakauden käsityksiä hyvin ilmentävästi nimenomaisesti vain aatelistoa ja sotureita kutsuttiin ”kunnian säädyksi”.⁷ Jo tämä osoittaa, että kunnia oli erityisen merkittävä tekijä juuri sotureiden elämässä. Siten sotureiden voidaan katsoa selkeästi muodostaneen omanlaisensa kokonaisuuden sille, mitä kunniaan ja kunniallisuuteen miellettiin kuuluvaksi. Useat tutkijat ovat lisäksi todenneet soturi-ihanteiden ja miehuullisuuden välisen selkeän yhteyden jopa modernin historian ajalla. Soturi oli todellisen miehisyyden mittapuu ja toimimalla soturi-ihanteiden mukaisen urheasti mies sai osakseen arvonantoa niin siviili- kuin sotilasyhteisössään.⁸

Soturikunnian merkitystä on toki vaikea arvioida, mutta aihe on tutkimisen arvoinen jo senkin takia, että se ei ole vaikuttanut ainoastaan sotureiden kunniaryhmän ”sisällä” olleeseen armeijan päällystöön, vaan se on vaikuttanut suoraviivaisesti sotiin ja sitä kautta lukemattomiin ihmishenkiin. On keskeistä selvittää tarkemmin, minkälaisen syiden takia on tuhansia miehiä marssitettu kenttätaisteluihin. Syynä kun ei aina ollut valtakunnan etu, vaan taistelupäätösten taustalla on saattanut olla esimerkiksi sotapäällikön yksilöllisen edun ja valtakunnan edun välinen ristiriita. Kunnia on vaikuttanut selkeästi myös taistelutapoihin ja -taktiikkaan. Kunnia-arvoinen upseeri on kohdannut vihollisensa mieluummin uljaasti paljaalla taistelukentällä, kuin maantierosvon lailla ojassa lymyten.

Karoliinisoturien kunniakoodiston sävyttämän ajatusmaailman tutkimusta voidaan ehkä yllättävästi kutsua myös hävinneiden historian tutkimuksena. Tällöin hävinneiden historia -käsitteellä ei ymmärretä erilaisiin, vähempiosaisiin tai vastaaviin kohdistuvaa ”historiaa alhaalta” -tutkimusta. Termin käytöllä korostetaan sitä perustavanlaatuisia karoliinisoturien jo hävinneen kunniasävytteisen maailmankuvan erilaisuutta länsimaisen nykyihmisen yksilöllisyyttä, vaurautta, vakautta ja pitkäikäisyyttä korostavaan ajattelutapaan verrattuna

⁶ Esim. Lidman 2002, s. 263.

⁷ Wirilander 1974, s. 66.

⁸ Perlestam 2004, s. 63.

Sääty-yhteiskuntaa tutkittaessa on luonnollisesti pidettävä mielessä ihmisten säätytietoisuus ja aatelisten pyrkimykset sotilasvirkojen pitämiseksi omana säätyprivilegionaan. Käytännössä kuitenkin karoliinisella ajalla myös aatelittomat soturit katsottiin kuuluviksi ”soturisäätyyn” ja ajoittain esiintyi jopa pyrkimyksiä oman soturisäädyn muodostamiseksi viidenneksi valtakunnan säädyksi.⁹ Vaikka nämä pyrkimykset eivät toteutuneetkaan, niin jo niiden esittämisen mahdollistuminen kertoo todellisuudessa aatelistoa laajemman kunniaryhmän olemassaolosta. Ryhmän, joka mielsi itsensä alun perin aateliston itseoikeutetusti ylläpitämien soturihyveiden mukaisen elämäntavan toteuttajiksi. Täten aatelittomat voidaan rinnastaa soturihyveiden mukaiseen elämäntapaan kuuluvien asioiden tavoittelussa aatelisiin, sillä aateliston käsitykset soturikasvatuksesta, koulutuksesta ja hyveellisestä elämäntavasta olivat myös aatelittomien ohjenuorana. Näin siis voidaan lähteissä ilmenevän aateliston normiston katsoa koskeneen myös aatelittomia.

Tutkimus keskittyy upseeristoon ja upseerinuralle tähtääviin nuorukaisiin, jotka olivat kirjoittautuneet sotaväen rulliin vapaaehtoisina niin sanottuina volontääreinä, eli tarjokkaina. Käytän heistä käsitettä soturi, jolla viitataan kaikkiin heihin, jotka olivat astuneet palvelukseen luodakseen virkauran sotilaana. Soturi erottui siten merkittävällä tavalla palvelukseen määrätystä rivimiehistä. Päälystöön kuuluivat aliupseeristo ja upseeristo, mutta myös joitakin sotilasvirkamiehiä, kuten profosseja ja sotapappeja, joilla oli valtaa rivimiehiä kohti. Sotilaallisessa yhteisössä päälystö vastasi melko tarkasti siviilimaailman säätyläistöä. Rauhan aikana paikallisyhteisössä päälystö kuuluikin säätyläistöön. Yleensä jalkaväessä korpraalit laskettiin vielä miehistöön kun taas ratsuväessä korpraali kuului jo aliupseeristoon ja siten päälystöön¹⁰.

Paljonko karoliiniupseereita sitten kaiken kaikkiaan oli? Tarkkaa lukua on luonnollisesti sota-ajan sekavista oloista johtuen mahdotonta sanoa, mutta suuntaa antavasti voidaan todeta, että Adam Lewenhauptin eri lähteistä kootussa matriikkelissa ”Karl XII:s officerare” mainitaan nimeltä noin 20 000 pelkästään suuren Pohjan sodan aikana jonkin upseerin vakanssin saanutta upseeria. Matriikkelin tiedot eivät kuitenkaan ole

⁹ Wirilander 1950, s. 91. Englund 1989(a), s. 32.

¹⁰ Päälystön eri virka-arvoista esim. Wirilander 1950, s. 20–30.

aukottomia, eikä siinä huomioida upseereita jotka olivat jo sodan alussa viroissa, mutta jotka eivät sodan aikana saaneet uusia virkanimityksiä.¹¹

Kaikkein huomattavin ilmiö upseeristossa erityisesti suuren Pohjan sodan kahden vuosikymmenen aikana on siinä tapahtuva lähes totaalinen vaihtuvuus. Suuren Pohjan sodan aikana kuolema ja sotavankeus niittivät sotureita ja vuoden 1700 upseerikunnasta oli riveistä poistunut peräti 98% vuoteen 1719 mennessä. Tämä merkitsi luonnollisesti myös aateliston osuuden suhteellista vähenemistä sotilasviroissa. Vuonna 1699 upseeristosta 45% oli aatelittomia ja vuonna 1718 jo 70%. Niinpä kuningas Kaarle XII:n kuollessa upseeristo koostui 1300 aatelisesta ja 2600 aatelittomasta (joihin laskettu myös ulkomaiset aateliset) upseerista.¹² Kuolema, sairaudet, haavoittumiset ja/tai sotavankeus muodostuivatkin useimpien karoliinisotureiden kohtaloksi.

¹¹ Lewenhaupt 1921, s. III–IV.

¹² Carlson 1962, s. 18, 33; Wirilander 1950, s. 145.

1.2. Tiedetty vaan ei tarkasteltu soturikunnia

Erityisesti rikoshistoriassa on kunnian merkitystä selvitelty rikosten selittäjänä ja myös erityisen soturikunnian olemassaolosta on tehty yleisluontoisia suppeita katsauksia, sekä kaksintaisteluihin liittyviä tutkimuksia,¹³ mutta kokonaisvaltaisena ilmiönä ei esiteollisen ajan Ruotsin valtakunnan armeijassa vallinnutta sotureiden kunniakoodistoa eikä sen vaikutusta yksilöön ole tutkittu. Historiantutkimus, etenkin perinteinen sotahistoriallinen tutkimus on laajasti tuonut esiin kunnian ja kunniallisuuden sotaa ja sotilaita tutkittaessa. Tällöin ei ole kuitenkaan yleisesti tarkemmin selvitelty, mistä kunniaista kirjoitettaessa oikein on kyse? Tyyppiesimerkkinä voidaan kunnia -termin käytöstä pitää sitä, kun talvisodasta on puhuttu tai kirjoitettu ”105: nä kunnian päivänä”. Tällöin kunniaa on käytetty abstraktiona, johon on ytimekkäästi summattu sankarilliseksi miellettyjä kansakunnalle tärkeitä ponnistuksia.

Vasta viime vuosina on soturikunnia -aiheeseen kiinnitetty tarkempaa huomiota. Magnus Perlestamin artikkelissa “Såsom en skyldig och oförfärad soldat och Tjänare” on tutkittu Kaarle XI:n sota-artikloita ja meriartikloita käyttäen, minkälaisia toimia armeijassa ja laivastossa käsitettiin urheudeksi ja mitä pelkuruudeksi tai tyhmänrohkeudeksi. Perlestam pyrkii jatkossa tutkimaan sellaista kollektiivista tietoisuutta, joka kertoisi soturi-ihanteiden olemassaolosta. Tarkoitus olisi näin tutkia, mitä aikakaudella käsitettiin kunniakkaaksi niin esivallan, kuin sotilashenkilöiden näkökulmasta.¹⁴ Artikkelissaan Perlestam pysyy kuitenkin vielä varsin maltillisissa tulkinnoissa, eikä juurikaan täydennä varsinkaan sota-artikloiden normistoa käytännön esimerkkitapauksilla, vaikkakin osoittaa kiinnostuneisuutta taisteluihin vaikuttaneisiin soturikunnian ilmentymiin. Tämän tutkimuksen näkökulmasta tuleva Perlestamin tutkimus voi osoittautua hyvinkin mielenkiintoiseksi.

¹³ Kunnian heijastumana esiintyneet kaksintaistelut uuden ajan alun Euroopassa ovat varsin laajasti tutkittu ilmiö historiantutkimuksessa. Ks. esim. Frevert 1994, passim; Peltonen 2003, passim.

¹⁴ Perlestam 2004, s. 64–65. Perlestam ei kuitenkaan ainakaan vielä tässä artikkelissaan teoretisoi tutkimansa urheutta tai muita kunniallisuuteen liittyviä termejä miksiäkään yhtenäiseksi sotureihin vaikuttaneeksi ylärakenteeksi.

Soturisäätyläistöä tutkivassa teoksessaan ”Suomen upseeristo 1700-luvulla” Kaarlo Wirilander luo lyhyen katsauksen myös yksityisen upseerin ja aliupseerin kunniaan, sekä upseeriston ja aliupseeriston kollektiiviseen ryhmäkunniaan soturiyhteisöä muokkaavana tekijänä. Wirilander toteaa osuvasti kunnia teeman haasteellisuudesta mainitessaan, että ”vain harvoin ovat tosin ryhmäkunnan vaikutukset saaneet aikaan selviä ilmitapauksia, ja vielä harvemmin niistä on jäänyt näkyviä merkkejä asiakirjoihin ja kirjallisuuteen, mutta potentiaalisena tekijänä on sotilaallisen kunniavaatimuksen sosiaalinen merkitys ollut sitäkin merkittävämpi”.¹⁵ Wirilander myöntää siis aiheen lähdemateriaaliset hankaluudet, mutta korostaa myös soturikunnan sosiaalishistoriallista merkittävyyttä.

Ei siis ole yllättävää, että kattavan ja yksinkertaisen lähdeaineiston puutteesta kärsivä aihe on jäänyt tutkimukselliseen paitsioon. Niinpä soturikunnan tutkimuksen täytyy pohjautua laajan, tai ainakin monipuolisen lähdeaineiston käytölle. Tämän tutkimuksen lähdemateriaaliksi on valikoitunut erilaisia aateliston ja sotureiden elämään vaikuttaneita normi- ja käytännön tason lähteitä, jotka ovat sangen erilaisia, mutta jotka valottavat omalta osaltaan sotureiden elämän eri vaiheita ja niihin vaikuttaneita asioita.

Tutkimuksen päälähdeaineiston muodostavat normitasoa tutkittaessa vuonna 1621 ensimmäistä kertaa painetut Kustaa II Aadolfin ja erityisesti vuonna 1682 painetut Kaarle XI:n sota-artiklat. Sota-artikloiden painoarvo on varsin suuri, sillä juuri lakiteksteihin rinnastettavat artiklat heijastavat yhteisön arvoja parhaiten, koska näissä korostuu juuri se, mitä yhteisö pitää hyväksyttävänä ja erityisen tavoiteltavana, ja mitä puolestaan kiellettyä ja erityisen halveksuttavana. Ne kirjoitettiin laajalle ”yleisölle” ja niitä myös luettiin ja opetettiin koko armeijalle. Artikloiden merkityksestä kertoo lisäksi se, että ne painettiin myös suomeksi.

Soturikunnia -aiheen tutkimuksen kannalta sota-artikloiden kiinnostavuutta lisää vielä se, että niiden painoksiin liitettiin myös varsinaisten artiklojen lisäksi esipuheita, sekä sotilaiden ja upseereiden rukouksia ja valoja. Kaarle XI:n artikloihin sisältyi myös kaksintaistelut Ruotsin valtakunnassa kieltänyt duelliplakaatti. Nämä lisäykset täydentävät merkittävällä tavalla sota-artikla -aineiston varsin kattavaksi aikakauden

¹⁵ Wirilander 1950, s. 98–99.

sotilasyhteisön normiston kuvaajaksi. Näistä käytössä ovat olleet Kustaa II Aadolfin artiklojen vuonna 1642 Tukholmassa painettu suomen- ja ruotsinkielinen laitos ja ruotsinkielinen Kaarle XI:n artikloista vuonna 1783 Turussa otettu lisäpainos.

Lisäarvoa normitason aineistolle tuo ensimmäinen ja myös merkittävimmäksi katsottu Ruotsissa vuonna 1669 painettu Richard J de la Chapellen ”militarisk exercitie book” -sotimisen harjoitusopas. Tässä esitellään eriarvoisten sotilaiden velvollisuuksia ja tehtäviä, jolloin korostetaan näiltä tehtäviensä toteuttamisessa vaadittavia hyveitä. Teos on merkittävä lähde siksi, että se on everstiluutnantiksi kohonneen entisen rivimiehen kuvaus soturin velvollisuuksista ja hyveistä, tarjoten täten muusta normiaineistosta poikkeavan näkökulman.

Lisäksi normitason lähteinä on käytetty aatelisnuorten kasvatukseen ja koulutukseen liittyvistä asiakirjoista koottua ja vuonna 1936 painettua ”Adelssöners fostran” -lähdekokoelmaa, joka sisältää aatelisnuorten kasvatukseen liittyviä suunnitelmia ja ohjeita. Tämä aineisto valaisee sitä ajatusmaailmaa, jonka hengessä tulevia satureita valmennettiin uralleen ja esittelee myös niitä käytännön toimia, jollaisilla tulevia satureita kasvatettiin ja koulutettiin. Satureiden kunniakoodistoa hyödyntävää esivallan tarkoitusperien mukaista sotapropagandaa tutkittaessa on lähteenä käytetty lainlukija Hartikka Speitzin laatimaa Kustaa II Aadolfin sota-artiklojen suomalaisen laitoksen esipuhetta, sekä Oulussa suuren Pohjan sodan aikana sepitettyä ”Ilolaulu Narwan taistelun johdosta” -ylystysviisua. Nämä lähteet kertovat sitä, kuinka sotapropagandassa ylystettiin heroista Jumalan, kuninkaan ja isänmaan edestä kaatumista ja kuinka niissä käytettiin hyväksi Kaarle XII:n sankarimyyttä.

Tutkimuksessa on lisäksi käytetty normitason lähteitä tukevasti ja tutkimuksen todistusvoiman vahvistamiseksi erityyppisiä käytännön tason lähteitä. Karolinska krigares dagböcker -julkaisusarja muodostaa laajan kokoelman lukuisien karoliiniupseereiden kuvauksista suuren Pohjan sodan tapahtumista yksittäisen soturin kokemina. Nämä karoliinien arkielämää kiehtovasti valaisevat päiväkirjat ovat kuitenkin tyyliiltään etupäässä varsin lakonisia sisältäen marssiselostuksia ja tapahtumien raportointia varsin niukkasanaisesti. Soturikunnian näkökulmasta päiväkirjat ovat suhteellisen niukkaa lähdeainesta. Tässä työssä on kuitenkin esimerkkitapauksissa käytetty muutamissa kohdissa karoliini Robert Pétren päiväkirjaa.

Lisäksi käytännön tason lähdemateriaalina on käytetty Aatelissäädyn pöytäkirjoja vuodelta 1723, kenraali Lewenhauptin urakertomusta ”Adam Ludvig Lewenhaupt's berättelse”, kenraalimajuri Roosin kertomusta antautumisestaan venäläisille Pultavan taistelussa vuonna 1709, kenraalimajuri Armfeltin taistelukertomusta Isonkyrön taistelusta vuodelta 1714, sekä samasta taistelusta kirjoitettua ”nimettömän (kirkkoherra Nils Aejmelaekuksen) kertomusta”. Näiden ohessa on myös käytetty Suomen armeijan komentajana toimineen George Lybeckerin oikeudenkäynnin pöytäkirjaa, sekä erästä Isonkyrön taisteluun liittyvää majuri Marcksin kertomusta. Näistä etenkin Roosin ja Armfeltin taistelukertomus ovat siitä mielenkiintoisia, että molemmissa komentajat peräivät kunniaansa selitellen tekemisiään.

Yllälueteltujen etupäässä painettujen lähdeaineistojen lisäksi lisätodistusvoimaa tutkimukselle ovat tuoneet yksittäisistä upseereista kertovat matriikkelit ja biografiat. Lisäksi myös aikaisemman tutkimuskirjallisuuden esittämiä esimerkitapauksia on käytetty tässä tutkimuksessa laajasti hyväksi kysymyksenasettelun tarjoamasta näkökulmasta. Lähdeteknisistä syistä tutkimus painottuu ylipäällystöön useissa esimerkeissä, Ongelma ei ole kuitenkaan tutkimusaiheen kannalta kovin merkittävä, sillä aineiston kuvaamat tapaukset ovat varsin usein yleistettävissä myös alempaan upseeristoon.

Tässä tutkimuksessa käytetystä tutkimuskirjallisuudesta erityisesti Kaarlo Wirilanderin teokset, väitöskirja ”Suomen upseeristo 1700-luvulla” ja ”Herrasväkeä: Suomen säätyläistö 1721-1870”, kuvaavat laaja-alaisesti soturisäädyn jäsenten maailmankuvaa ja sen vaikutusta myös upseerien käytännön elämään. Wirilanderin teoksista heijastuu kirjoittajan syvällinen perehtyneisyys aikakauden upseerien ajatusmaailmaan. Tämän tutkimuksen kannalta teosten erityisen suurta käyttöarvoa on korostanut niissä esiintyvän yksilöstä lähtevän kuvaustavan yleisyys. Wirilander on maalannut teoksissaan sosiaali- ja kulttuurihistoriallisesti merkittävän ja varsin värikkään kuvan säätyläisten ja erityisesti soturisäätyläistön elämästä.

Peter Englundin väitöskirja ”Det Hotade huset: adliga föreställningar om samhället under stormakstiden” on tämän työn kysymyksenasettelun ja tutkimusmetodin kannalta hyvin samankaltainen tutkimus. Englundin tutkimuksessa on ollut tarkoituksena

erilaisia virallisia ja yksityisiä lähdeaineistoja yhdistelemällä rekonstruoida malli aatelissäädyn ideologiasta ja yhteiskuntakäsityksistä.¹⁶ Tämän tutkimuksen käyttö on ollut tässä työssä lähinnä taustoittavaa, sillä Englund ei perehdy tarkemmin aatelissäädyn maailmankuvan sotilaalliseen puoleen.

Yleensä ottaen tämä tutkimus ja sen tavoitteet eroavat siinä määrin aikaisemmasta ruotsalaisesta ja suomalaisesta tutkimuskirjallisuudesta, että aikaisemman tutkimuksen käyttö on ollut lähinnä taustoittavaa. Siten tutkimuksen pääkysymysten ja aikaisemman tutkimuskirjallisuuden välinen hedelmällinen vertailu on tässä työssä jäänyt valitettavan usein vain tutkimusaihetta taustoittaviin aiheisiin.

¹⁶ Englund 1989(a), s. 19–24.

2. Soturin lapsuus ja nuoruus

2.1. Säätytietoisuus ja patriarkaalisuus kasvatuksen taustalla

Kun aatelislapsi syntyi 1600-1700-lukujen Ruotsissa sotilasperheeseen, oli hyvin todennäköistä, että sota tulisi näyttelemään keskeistä osaa hänen elämässään. Lapsesta itsestään oli tuleva sotilas tai hän oli menevä naimisiin sotilaan kanssa. Tyttäret naitettiin mahdollisuuksien mukaan aina sotilassukuihin ja aatelisten upseerien täysi-ikäisistä pojista lähes kaikki päätyivät sotilasuralle.¹⁷ Poikalasten kohdalla oli siis hyvin poikkeavaa elleivät nämä päätyneet uralle jolle heidän isänsä, setänsä, enonsa, veljensä ja serkkunsa olivat ryhtyneet. Miehenalun nuoruusvuodet ja kasvatustähtäisivät sotakentille ja armeijan rykmentteihin; miekan tielle palvelemaan Jumalaa, kuningasta ja isänmaata.

Karoliinisella ajalla Ruotsin valtakunta oli suurvalta, joka oli luonut asema-asemansa Pohjois-Euroopassa. Jatkuvien sotien tarpeet valjastivat suurelta osin koko yhteiskunnan resurssit armeijoiden varustamiseen ja ylläpitoon. Sota tarjosi kuitenkin myös suuria mahdollisuuksia, urakehitystä, rikkauksia, säätykiertoa ja sosiaalista nousua aatelisille ja aatelittomille soturin uralle astuneille. Kaarle XI:n valtakaudella 1680-luvulla valtiopäivät julistivat kuninkaan suvereeniksi hallitsijaksi jolloin syntyi niin sanottu karoliininen itsevaltius. Tällöin säätyläistön hallussa olleet siviili- ja sotilasvirat olivat osa hallitsijakeskeistä järjestelmää. Ajan absolutistinen järjestelmä ja sen mukainen ajattelutapa vaikutti niin ikään voimakkaasti myös sotaväessä.¹⁸

Eurooppalaisen ihmisen ajattelua hallitsi 1600-1700-luvuilla säätytietoisuus, joka näkyi heidän toiminnassaan ja kanssakäymisessään. Sääty-yhteiskunnassa yksilö syntyi säätyynsä ja hänen oli opittava elämään, ajattelemaan ja toimimaan säätyasemansa vaatimalla tavalla. Ihmisten synnynnäinen eriarvoisuus nähtiin luonnollisena osana Jumalan asettamaa maailmanjärjestyksestä, jossa jokaisella oli synnynnäinen paikkansa

¹⁷ Wirilander 1950, s.148. Suomessa v. 1728 upseerien täysi-ikäisistä pojista 88 % päätyi sotilasuralle.

¹⁸ Korkiakangas 1974, s. 56–63; Tiihonen–Ylikangas 1992, s. 54; Kaarle XI:sta henkilöhistoriallisesti Åberg 1958, passim; Karoliinisesta itsevaltiudesta Upton 1998, passim.

yhteisössä. Tämä maailmankuva esitettiin niin sanotussa kolmisäätyopissa, jossa jokaisella säädyllä oli oma selkeä tehtävänsä ja asemansa yhteiskunnassa.¹⁹ Ihminen oli syntymästään saakka osa kollektiivista yhteisöä ja hänen kuului omaksua oman säätynsä mukainen ajattelu- ja elämäntapa.

Pohjoismaisen yhteiskunnan nelisäätyjärjestelmän mukaisen aatelistoon, papistoon, porvaristoon ja talonpoikaistoon tehdyn jaon lisäksi sääty -käsitettä käytettiin kuvaamaan myös pienempiä ryhmäkuntia. Näin puhuttiin muun muassa soturisäädystä, jolloin tarkoitettiin varsinaista säätyä pienempää ammatillisempaa ryhmää, jolla nähtiin selvät ja vahvat omaleimaiset piirteensä.²⁰ Edelleen lokeroituminen jatkui pienempiin vertaisryhmiin kuten upseeristoon. Heidän elämää sääтели yhteinen ryhmäeetos, joka edellytti jäseniltään ehdotonta koko ryhmän edun mukaista toimintaa²¹. Vaikka yhteiskunta oli selkeästi jakautunut ryhmäkunniksi, niin aateliston keskuudessa katsottiin valtakunnan asioista päätettäessä usein, että säädyn oli joissakin asioissa turvauduttava myös kompromisseihin. Kaiken ryhmäkuntaisuuden yläpuolella olevaksi arvoksi katsottiin normaalisti valtakunnassa vallitseva yhtenäisyys ja säätyjen välinen harmonia, jolloin yhteiskunta esitettiin usein ruumiin kaltaisena organismina.²²

Säätynsä ja suppeamman ryhmäkuntansa ohella yksilön elämään vaikutti keskeisenä kollektiivina myös hänen sukunsa ja perheensä. Sama veri virtasi heidän suonissaan jonka lisäksi säätyläiset kantoivat läpi elämänsä oman sukunsa nimeä, joka velvoitti

¹⁹ Kolmisäätyopista ja vallankäytön legitimioinnista esim. Englund 1989(a), s. 25–53; Tiuhonen–Ylikangas 1992, s. 21–25; Karonen 1999(b), s. 161–170; Wirilander 1974, s. 11–32, 78–82. Ruotsissa omaksuttiin kolmisäätyoppi lisäämällä tähän vielä neljäs sääty eli talonpojat, jolloin puhuttiin myös nelisäätyopista.

²⁰ Wirilander 1974, s. 66. Ks. esim. Asker 1983, s. 41–43. Koska säätyjen ja erityisesti aatelissäädyn sisäiset erot olivat varsin suuria, on tutkimuksessa usein tehty perinteisestä säätyjaosta eriäviä jaotteluja. Tällaisissa jaoissa on yhteiskunnan ryhmät jaoteltu etupäässä heidän elinkeinonsa mukaan. Asker esimerkiksi jakaa ruotsalaisen yhteiskunnan sosiaalisiin pääryhmiin joita olivat, suurmaanomistajat, sotilas- ja siviilivirkamiehet, porvarit sekä talonpojat. Näiden ulkopuolella olivat vielä lisäksi palvelusväki ja irtolaiset. Nämä pääryhmät jakaantuivat vielä lukuisiksi alaryhmiksi.

²¹ Wirilander 1950, s. 98–100.

²² Aateliston käsityksistä yhteiskuntarakenteesta ja yhteiskunnasta ruumiina esim. Englund 1989(a), s. 25–48. Eri yhteiskuntaryhmien välistä harmoniaa ei luonnollisestikaan tule ymmärtää väärin miksikään pyrkimykseksi nykyajan mittapuulla ajateltavaan tasa-arvoon.

toimimaan suvun maineen ja kunnian mukaisesti. Suvusta ja perheestä vastasi ajan patriarkaalisien katsojien mukaisesti päämies, normaalisti suvussa vanhin mies ja perheessä isä. Patriarkka vastasi suvun ja perheen keskinäisistä asioista ja jäsenten suhteista muuhun yhteisöön. Tällöin patriarkan tahto oli sama kuin perheen sisäinen laki. Kasvava nuoriso opetettiin ja kasvatettiin isällisen ankarassa ohjauksessa ja kurissa.²³ Karoliinisella ajalla yksilö edusti siis yhteiskunnallista säätyään ja ”ammattikuntaansa”, mutta myös omaa sukuansa ja perhettä.

Kasvava aatelinuori varttui osallisena ja tietoisena kaikesta tästä. Hän kasvoi sääty-yhteiskunnan arvo- ja ajatusmaailman mukaiseen hierarkiaan, jossa ihmiset olivat luontaisesti eriarvoisia ja aatelinuori oppi toimimaan, käyttäytymään ja ajattelemaan sukunsa ja säätynsä kunnian vaatimalla tavalla.²⁴ Erityinen etuoikeutettu asema yhteiskunnassa legitimoitiin juuri säädyn ja suvun kunnialla. Privilegioitaan aatelisto perusteli myös suurilla taloudellisilla kuluillaan, jotka aiheutuivat korkean aseman vaatimasta elämäntyylistä²⁵. Oman sukunsa ja perheensä yhteiskunnallinen korkea asema ilmeni nuorelle ennen kaikkea selkeänä erona rahvaaseen, joka elintavoiltaan, pukeutumiseltaan, käyttäytymiseltään ja olemukseltaan erosi suuresti säätyläistöstä.

Esimerkiksi aatelinuoren ja hänen perheensä pukeutuminen oli paljon koreampaa kuin tavallisen rahvaan, sillä sen tuli kuvastaa aatelin korkeampaa yhteiskunnallista asemaa. Vaatteet olivat kuosiltaan ja väriltään erilaisia ja hienommista materiaaleista tehtyjä kuin muilla säädyillä. Kun rahvas pukeutui harmaaseen ja pappi mustaan, kuului soturisäädylle helakanpunainen. Heidän ruumiissaan tai vaatteissaan ei myöskään näkynyt likaa, hikeä, lohkeilleita kynsiä tai mustuneita kasvoja, näitä rahvaalle tunnusomaisia merkkejä ruumiillisesta työstä, jota aatelin tuli kavahtaa. Aikuisten aatelisten kunnioitusta nostattamaan pyrkivät ilmeet ja käyttäytyminen julkisilla paikoilla olivat opiksi nuorukaisille siitä, miten rahvaan, vertaisten ja ylempien edessä tuli käyttäytyä. Soturin kasvon ilmeiden ja eleiden tuli huokua käskyvaltaisuutta,

²³ Patriarkaalisuudesta erityisesti Einonen–Karonen 2002, passim; Englund 1989(a), s. 101–102; Englund 1996, s. 247–250.

²⁴ Wirilander 1950, s. 90–92. Englund 1989(a), s. 40.

²⁵ Englund 1989(a), s. 41.

äksyyttä, julmistuneisuutta, vihaisuutta, kopeutta ja happamuutta. Aatelismies kantoi lisäksi mukanaan miekkaa, miehuullisuuden ja vallan keskeisintä symbolia.²⁶

Tarkan hierarkisissa seremonioissa ja rituaaleissa, sekä eri yhteyksissä käytetyssä retoriikassa esiintyi selkeänä aikakauden ajatusmaailmalle ominainen jako ylempi- ja alempiarvoisiin ihmisiin. Hierarkisuus, eriarvoisuus ja aateliston pyrkimys pysyä erillään muista säädyistä näkyi esimerkiksi kaikille yhteisissä kirkollisissa asioissa niin elämässä kuin kuolemassa. Kirkollismenoissa penkkijärjestys takasi aatelisille parhaat paikat jumalanpalveluksissa, kuten hautojen järjestys maallisen vaelluksen päätyttyä myös hautapaikoissa. Kirkolliset ja muut juhlat olivat luonnollisesti aatelisilla muita säätyjä komeammat. Myös rangaistussäännöstö kohdistui eri tavalla säätyläisiin ja rahvaaseen.²⁷

Uuden ajan alussa Euroopassa ajateltiin yleisesti, että myös yksilön luonne oli edustamansa ryhmän mukainen. Tällöin kehiteltiin erilaisia teorioita kuvailemaan ihmisluontoa. Aatelisia ja erityisesti sotilassäätyläistöä pidettiin ominaisluonteeltaan koleerisina, mitä temperamenttia pidettiin kaikkein arvokkaimpana ominaisuutena. Koleerikolle luonteenomaista olivat jalous, korskeus, kopeus ja urheus. Päätaivoitteena hänelle oli kunnia. Koleerisuus rinnastettiin voimakkaaseen verenkiertoon, joka ilmeni yksilön ulkonäössä kirjaimellisesti siniverisyytenä. Nämä ulkoiset ominaisuudet aiheuttivat myös sielullisia ominaisuuksia kuten urheutta, sekä tointen ja liikkeiden kiihkeyttä. Ajan humoraalipatologiaan pohjautuvaan lääketieteeseen nojaava uskomus katsoi kiihkeyden johtuvan vereen sekoittuneesta tulesta ja keltasapesta. Sapern öljymäisyys ja rikkipitoisuus kiihdyttivät verenkäyntiä. Kiihkeys synnytti myös säätypaheita kuten toisten halveksuntaan liittyvää korskeutta, julmaa vihaa, ankaruutta, huimapäisyyttä, kunnianhimoa ja kaksintaisteluja. Aateliset olivat etupäässä taipuvaisia ylimielisyyteen, mutta näitä paheita ymmärrettiin sinänsä, koska ne katsottiin

²⁶ Wirilander 1974, s. 45–62; Tiihonen–Ylikangas 1992, s. 86–87; Erityisesti ylhäisaateliston tarpeesta asemansa korostamiseen ulkoisin tunnusmerkein Englund 1989(a), s. 70–89.

²⁷ Englund 1989(a), s. 40–41; Wirilander 1974, s. 82–90. Ruumiillisia rangaistuksia ei yleisesti katsottu säätyläisten keskuudessa heidän arvolleen sopiviksi. Penkkijärjestyksistä esim. Vilkkuna K H 1996(a), s. 50–52. Esimerkkitapauksena HH 34:2 1952, Lewenhaupt's berättelse, s. 111–115.

kunniallisuuden eräänlaiseksi kääntöpuoleksi, ihmisen toiseksi luonnoksi, jota ilman ei toistakaan olisi.²⁸

Tuleva soturi kasvoi ympäristössä joka oli täynnä symboleja sekä allegorisia tarinoita miehuudesta. Miekat, haarniskat ja aseet veivät nuorukaisen mielikuvituksen esi-isien mukana myyttisille taistelupaikoille. Oman suvun perimätieto, antiikin sotasankareista kertovat tarinat ja propagandassa kristinuskoon yhdistetyt gööttimyytit²⁹ kertoivat esi-isien uhrauksista ja miehuullisista sankariteoista, jotka olivat tuoneet tekijälleen mainetta ja kunniaa. Jopa ajan taiteessa kuvattiin ”*Ardua virtuti via*”, vaikea miehuuden tie, joka vei mutkikkaana ja kivuliaana polkuna jyrkkää rinnettä ylös kunnian parnassolle. Esimerkiksi eräässä kuparipiirroksessa kuvattiin soturinuorukainen tälle polulle militääristen tunnusmerkkien ympäröimänä.³⁰ Näin ollen koko nuoruutensa ajan aatelliselle kävi selväksi, että hän oli erilainen ihminen kuin useimmat kotiseutunsa ihmiset. Hän oli yksinkertaisesti syntynyt jotain suurempaa varten.

²⁸ Wirilander 1974, s. 39–41.

²⁹ Esim. Göransson 1990, s. 29–30, 129–130. Esimerkiksi Tukholman ritarihuone oli koristeltu soturihyveitä ja -kunniaa kuvaavin patsain, symbolein ja iskulausein.

³⁰ Wirilander 1974, s. 323. Nimiölehden kuparipiirros teoksesta *Der soldat orderdes lustige Elend* vuodelta 1773.

2.2. Aatelisnuorten koulutus teoriassa ja käytännössä

Valtiovallan vahvistuminen Ruotsissa 1500-luvun lopulla ja 1600-luvulla johti keskusvallan kasvaessa tilanteeseen, jossa aatelisto joutui vanhan etuoikeutetun asemansa säilyttääkseen lähestymään hallitsijaa ja tämän tahtoa. Tällöin ensisijaisesti Axel Oxenstiernan muotoileman *monarchia mixta* -periaatteen mukaisesti Ruotsissa saatiin aateliston ja kuninkaan edut yhtymään monissa valtakunnan sisäisen yhtenäisyyden kannalta keskeisissä asioissa.³¹

Soturin ammatti oli perinteisesti ollut aateliston yksinoikeus. Sääty oli suhtautunut kielteisesti kirjalliseen oppineisuuteen, jota se ei ollut katsonut säädyllään eikä soturihanteiden mukaiselle kasvatukselle sopivaksi. Aateliset olivat olleet karskeja sotureita ja feodaaliherroja, joiden elämäntapaan olivat kuuluneet fyysiset harrasteet kuten sotiminen, metsästys ja ratsastus.³² Rahatalouden laajeneminen, byrokratian kasvu ja etenkin jatkuvat sodat synnyttivät kuitenkin 1600-luvun kuluessa esivallan tarpeen yhä ammattitaitoisempaan henkilöstöön armeijassa ja hallinnossa. Vilkastunut säätykierto muodosti uhan vanhoille jalosyntyisille suvulle nousukkaiden tunkeutuessa aloille, jotka olivat perinteisesti kuuluneet ”kunnian säädylle”. Aateliston onnistui pitää ylimmät virat omana privilegionaan,³³ mutta sen keskuudessa ymmärrettiin, että säädyn oli mukauduttava yhteiskunnalliseen muutokseen, joka näkyi 1600-1700-luvuilla koulutuksen tehostumisena ja sen arvostuksen nousuna.³⁴

Euroopassa yhteiskunnan ja hallinnon modernisoituminen ilmeni selvästi sotalaitoksessa, jonka päällystö vakiintui 1400-1600-lukujen kuluessa eri arvoasteikkoihin porrastetuksi aliupseeristoksi ja upseeristoksi. Samalla syntyi tarve myös teoreettiselle sotataidon opetukselle. 1500-luvulta lähtien Euroopassa ryhdyttiin kirjoittamaan ja painamaan aihepiiriä koskevaa kirjallisuutta³⁵ ja tämänkaltaisen kirjallisuus levisi Ruotsiin vieraskielisinä alkuperäiskappaleina ja myös käännöksinä.

³¹ Esim. Karonen 1999, s. 161–170.

³² Niléhn 1983, s. 90–93.

³³ Tiuhonen–Ylikangas 1992, s. 29–30.

³⁴ Niléhn 1983, s. 90–93.

³⁵ Sjöstrand 1941, s. 1–26.

Lisäksi Ruotsissa syntyi omaa sotataidon kehittämiseen tähtävää kirjallisuutta. 1600-luvun loppuun mennessä valtakunnassa kaikissa aselajeissa vaadittiin ainakin yksinkertaisia teoreettisia taitoja jopa aliupseereilta ja korpraaleilta, jotta heidät olisi voitu nimittää sotalaitoksen virkoihin. Nämä vaatimukset olivat kuitenkin vielä siinä määrin ainoastaan periaatteellisia, että sota-aikoina päällystön ammattipätevyuden mittarina toimivat enimmäkseen käytännössä osoitetut taidot.³⁶ Opinkäynti tulikin vasta 1700-luvun lopulla ehdottomaksi edellytykseksi sotilasuralla etenemisessä.³⁷ Yleensä ottaen on arvioitu, että 1600-luvun lopussa jonkinasteista sotatieteellistä teoreettista koulutusta saaneita upseereita oli suunnilleen yhtä paljon kuin siitä kokonaan osattomaksi jääneitä³⁸.

Nuorukaisten perusopetus annettiin yleensä koti- ja yksityisopetuksena. Yksityisopetuksessa suuri vastuu oli oppineella kaitsijalla eli preceptorilla, joka valvoi nuorukaisen kasvatusta ja opetusta. Heidän käyttäminen oli suosittua, sillä yleisiä kouluja pidettiin aateliston keskuudessa huonotasoisina. Tämä johtui luonnollisesti siitä, että koulun penkillä istuminen alempisäätyisten keskuudessa katsottiin aatelisten asemalle ja arvolle sopimattomaksi.³⁹ Tulevia upseereja opiskeli tosin jossain määrin yleisissä kouluissa ja näissä arvellaan opetetun ainakin joissain tapauksissa upseerinuralla tarvittavia käytännön taitoja.⁴⁰

Uudet aateliston käytännön koulutuksen tarpeet alettiin huomioida myös yliopistoissa. Näissä ryhdyttiin pitämään ritariharjoituksia, sekä antamaan klassisten aineiden opetuksen lisäksi upseerin ammattiin soveltuvaa teoreettista opetusta muun muassa linnoitusopista, tykistöopista, taistelutaktiikasta ja merisodankäynnistä. Upsalan yliopiston vuosien 1651-1718 aatelismatrikkelin mukaan tänä aikana siellä opiskelleista 1200 aatelistnuoresta noin 550 päätyi sotalaitoksen palvelukseen. Heidän lisäksi siellä opiskeli myös aatelittomia sotalaitoksen palvelukseen päätyneitä nuoria.⁴¹ Lopulta

³⁶ Sjöstrand 1941, s. 27–87.

³⁷ Sjöstrand 1941, s. 103–104, 107; Wirilander 1974, s. 252, 360.

³⁸ Sjöstrand 1941, s. 577.

³⁹ Niléhn 1983, s. 96–97; Wirilander 1974, s. 342, 360.

⁴⁰ Sjöstrand 1941, s. 205–207.

⁴¹ Niléhn 1983, s. 98–101; Sjöstrand 1941, s. 207–226. Tässä hyvä esimerkki siitä kuinka aatelittomat nousukkaat eivät näy monissa lähdeaineistoissa.

kotimaassa suoritettujen opintojen jälkeen koulutuksen huipentumana oli tarkoitus suorittaa enemmän tai vähemmän vapaamuotoinen opintomatka eli peregrinaatio ulkomaille⁴²

Ruotsissa etenkin valtakunnan kansleri Axel Oxenstierna osoitti suurta kiinnostusta erityisen aateliskoulun perustamista kohtaan siviili- ja sotilasalan tarpeita silmälläpitäen. Ritariakatemioksi perustetut ”Collegium illustre på Riddarhuset” (toimi vuosina 1626-1629) ja ”Drottning Kristinas riddarakademi på Rörstrand” (toimi vuosina 1649-1651) eivät kuitenkaan onnistuneet vakiinnuttamaan asemaansa suositun yksityisopetuksen ja myös yliopistoissa annetun aatelisnuorten opetuksen takia. Ajatus jäi kuitenkin elämään, sillä keskusteluja ja suunnitelmia pysyvästä ritariakatiemiasta esiintyi Ruotsissa vielä 1650-, 1670- ja 1680-luvulla.⁴³

Valtakunnan kanslerina ja kuningas Kaarle XI:n holhoojahallituksen johdossa toimineen Magnus Gabriel de la Gardien sisäpoliittinen ohjelma sisälsi niin ikään suunnitelman aatelisnuorukaisten koulutuksesta tietynlaisessa ritariakatiemiassa⁴⁴. De la Gardien esitys vuodelta 1663 kuvaa ylhäisaateliston pelkoa sen ulkopuolelta tulevia nousukkaita kohtaan⁴⁵ ja siten tarvetta koulutuksen tehostamiseen.

Suunnitelmassa aatelisnuorten opinnoista ja peregrinaatioista nuorten tuli jäädä yliopistossa hankitun kirjallisen oppineisuuden jälkeen muutamaksi vuodeksi kotimaahan täydentämään opintojaan käytännön opilla. Näin tulisi tehdä, sillä de la Gardien mukaan liian kokemattomana ulkomaille lähtevältä nuorelta puuttui vielä ymmärrystä ja oikeudentajua, jolloin hän altistuisi helposti paheellisuuden vaaroille ja tällöin asettaisi myös isänmaansa epäsuotuisaan valoon. Kotimaassa nuoren tuli kunnollisesti [dugeligt] ja taitavasti [förfaren] suorittaa harjoituksia ja opintoja oppiakseen taitoja, jotka kasvattaisivat hänet syntyperänsä vaatimukset täyttäväksi aatelismieheksi, mutta myös taitavaksi [skiclig] ja kyvykkääksi [capablig] kuninkaan ja

⁴² Peregrinaatioista erityisesti Niléhn 1983, s. 150–172.

⁴³ Landquist 1973, s. 79–80; Sjöstrand 1941, s. 171, 188–195, 231–240, 570; Niléhn 1983, s. 100–101.

⁴⁴ M G de la Gardien sisäpoliittisesta ohjelmasta: Edlund 1995, passim.

⁴⁵ Asker 1983, s.13.

isänmaan palvelijaksi joko siviili- tai sotilassäädystä. Tämän jälkeen nuori voisi lähteä ulkomaille oppimaan lisää taitoja turvatulta pohjalta.⁴⁶

Kotimaassa nuorukaisten tulisi olla valtakunnan kaikkein parhaiden ja uusimpia tietoja omaavien opettajien opetuksessa, jotta he pystyisivät tulevaisuudessa mahdollisimman hyvin palvelemaan kuningastaan ja isänmaataan. Opetuksesta vastaavina harjoitusmestareina olisi oltava seuraavien taitojen ammattilaisia: 1. Ratsastuksen opettaja 2. Miekkailemisen opettaja 3. Tanssin opettaja 4. Voimistelun opettaja 5. Musiikin opettaja 6. Piirtämisen opettaja 7. Arkkitehtuurin opettaja 8. Kieltenopettaja ranskan ja italian kielissä, sekä kaunopuheisuudessa [latina]. Nuoren tulisi niin ikään tutustua valtakunnan hallintoon ja opittava ymmärtämään kaikkien seitsemän kollegion toimintaa, sekä keskittyä hankkimaan tietoa sen alan kollegion toiminnasta ja tapahtumista, jonka alalle hän aikoi erikoistua.⁴⁷

Harjoitusmestarien, kuten kollegioiden henkilökunnan tulisi varata aikaa tiettyinä aikoina päivästä nuorison käytännön opetukseen tykistöopissa, linnoittamisessa, laivanrakennuksessa, merenkulussa ja merisodankäynnistä. Varsinaisten opettajien lisäksi tulisi myös muutaman valtaneuvoston jäsenen, valtakunnan kanslerin ja valtakunnan tallimestarin osallistua opetukseen.⁴⁸

Tavoitteena tästä kaikesta olisi saavutettava yleinen hyöty, koska opintoihin kulutettavat rahat jäisivät kotimaahan ja opinnot sujuisivat täällä ahkerammin koska vanhemmat ja nuorukaisten opettajat olisivat paikalla heitä valvomassa. Majesteetti voisi myös seurata nuorten opetusta ja oppia tuntemaan heitä paremmin, joka edesauttaisi heitä tulevilla virkauralla. Kotimaassa ei myöskään olisi niin helppo lyödä laimin opintoja kuin ulkomailla. Olisi myös Ruotsille kunniakasta, että sen nuoriso opiskelisi täällä eikä ulkomailla. Ruotsin aateliston ei tulisi kuitenkaan kokonaan irrottautua ulkomaista vaan tarkoituksena olisi hankkia oppia itse kotimaassa niin paljon, että ulkomaille ei mentäisi

⁴⁶ PK II 1936; De la Gardie, s. 29–30.

⁴⁷ PK II 1936, De la Gardie, s. 30–31.

⁴⁸ PK II 1936, De la Gardie, s. 31–32.

vain kieliä oppimaan vaan valmiiksi ammattitaitoisina sotapalvelukseen tai hankkimaan oppia siviilitehtäviin.⁴⁹

De la Gardien esityksessä aatelisnuorukaisten opinnoista ja opintomatkoista korostui näkemys käytännöllisyyden tarpeesta. Ohjelman mukaisesti nuoriso valmentautuisi tehokkaassa valvonnassa siten, että ylhäisaatelin asema kuninkaan lähipiirissä ja valtakunnan hierarkian huipulla olisi turvattu myös tulevaisuudessa. Miten de la Gardien ohjelma sitten toteutui käytännössä?

Yleisesti ottaen suunnitelman tavoitteet näyttävät olleen ainakin oppineiden koulutuksen asiantuntijoiden hyväksymiä. Professori Vereliuksen kirjoittamat neuvot ja suositukset paroni Jacob Spensin äidin kysymyksille poikansa opintojen jatkamisesta olivat juuri de la Gardien esityksen mukaisia.⁵⁰ Niinpä Jacobin äiti kyseli tarkkoja ohjeita milloin, missä seurassa ja mihin maihin hänen poikansa tulisi matkustaa? Kirjeestä käy ilmi, että poika olisi ollut hyvin halukas lähtemään muun muassa Italiaan ja tarvittaessa vaikka yksin.⁵¹

Vereliuksen vastauksessa korostettiin, että pojan tulevaisuus oli Jumalan käsissä, mutta koska valtakunta oli vihamielisten naapureiden ympäröimä, odotti kuningas nuorisolta innostusta sotataitoon. Professorin mukaan pojan tulisi jatkaa opintojaan kotimaassa, eikä missään tapauksessa lähteä ainakaan yksin ulkomaille päämäärättömästi kulkemaan. Ulkomailla opiskelu oli paitsi kalliimpaa, niin siellä nuori oli myös alttiina monien epäkristillisten houkutusten turmelukselle. Verratessaan opetuksen tasoa ulkomailla ja Ruotsissa Verelius totesi, että kotimaasta löytyi yhtä hyviä, mutta paljon halvempia opettajia niin sotilaalliseen kuin muuhunkin koulutukseen.⁵²

⁴⁹ PK II 1936, De la Gardie, s. 32–33.

⁵⁰ PK II 1936, s. 33–39. Memoriaali ja vastaus niihin kysymyksiin jotka kirjoitetaan rahastonhoitaja herra professori Vereliukselle herra Jacob Spenin säätykasvatuksesta ja ulkomaanmatkoista. Kirje on todennäköisesti kirjoitettu 1660-luvun loppupuoliskolla. Jacobin isä oli kaatunut Puolan sodassa 1656. Samana vuonna jolloin Jacob syntyi. Tämä selittää sen miksi pojan äiti hoiti hänen asioita.

⁵¹ PK II 1936, s. 33–34. Memorial på dhe frågor, om hvilka skall skrivas till Räntemästaren Herr Olaum Verelium.

⁵² PK II 1936, Svar av Varelius. s. 34–39.

Professori katsoi, että herra paronin taipumukset olivat enemmänkin sotilasalalle, mutta hänen olisi kuitenkin tehtävä valmiiksi myös siviilialalle tähtäävät latinan ja politiikan opintonsa. Näiden jälkeen hänen oli keskityttävä sotataidon opintoihin, sekä niitä tukeviin aritmetiikkaan, laskuoppiin, arkkitehtuuriin ja merenkulkuun, sekä tutustua sotakollegion, amiraliteetin, vuorikollegion ja kauppakollegion toimintaan. Kun hän oli hankkinut riittävästi oppia kotimaassa, voisi hän lähteä ulkomaille lisäoppiin. Kaiken tämän tarkoituksena oli hankkia niin paljon kokemuksia ja taitoja, jotta herra paroni saisi hyvän aseman kotimaassaan tänne palatessaan.⁵³

De la Gardien koulutussuunnitelma ja professori Vereliuksen käytännön ohjeet aatelisnuorille viittasivat siihen, että nuoren oli kouluttauduttava ja kasvettava itsetarkoituksellisesti hyveelliseksi ja ymmärtäväiseksi ”kunnian säädyn” edustajaksi, mutta myös kuninkaan ja isänmaan palvelijaksi. Näin yleinen aatelisen hyveellisyys yhdistettiin valtakunnan palvelukseen. Nuoren tuli suorittaa opintonsa laaja-alaisesti ja hänen oli oltava näissä kunnollinen ja ahkera, eikä hän saanut langeta tunnollisesta opiskelusta paheisiin. Maininnat erityisesti opintomatkojen vaaroista lienevät olleen täysin aiheellisia, sillä nuorukaisen tuli luonnollisesti olla jatkossa virkauralle päästäkseen hyvämaineinen ja kunnialtaan tahraton. Hän edusti opintomatoillaan paitsi itseään niin myös koko sukunsa ja isänmaansa mainetta. Aatelisnuoren opintoaika oli patriarkaalisessa hengessä valvottua ja tarkoin suunniteltua valmistautumista tulevalle uralle Jumalan, kuninkaan ja isänmaan palvelukseen.

Ylhäisaateliston tehokasta koulutusta pyrittiin tietysti jäljittelemään pienemmin resurssein elävän alemman aateliston ja muiden säätyläisten lasten kasvatuksessa. Heille koulutuksen hankkiminen ei luonnollisesti ollut lainkaan yhtä helppoa kuin Tukholmassa asuville ylhäisaateliston vesoille ja näihin sukuihin läheisissä sidoksissa oleville. Niinpä esimerkiksi Inkerinmaalla asuvalle everstiluutnantin pojalle Karl Gustav Armfeltille pystyttiin varmasti järjestämään perusopetus joko kotiopettajan ohjauksessa tai lähimmässä koulukaupungissa Narvassa. Sen sijaan yliopistopetukseen ei nuoren Armfeltin koulutuksessa liene ollut kuitenkaan varaa, sillä uusi

⁵³ PK II 1936, Svar av Varelius; s. 34–39.

nouseva aatelisto oli kärsinyt Kaarle XI:n suuressa reduktiossa 1680-luvulla merkittävän taloudellisen takaiskun.⁵⁴

Köyhemmän aateliston ja aatelittomien säätyläisten pojat olivat usein jonkun sukulaisen tai muiden kontaktien avulla luotujen suhteiden varassa⁵⁵. Tällöin sotaväen palvelukseen tuli astua ensi tilassa kun siihen vain esiintyi mahdollisuuksia, mistä seurasi luonnollisesti rajoittuneempia mahdollisuuksia teoreettisen tiedon hankkimiselle opiskelemalla. Näin ollen upseerit pyrkivät asettamaan poikiaan ja muita suosikkejaan rykmentteihin sotilaspojiksi ja kaikenlaisiin mahdollisiin tehtäviin, joissa heille tarjoutui mahdollisuus käytännön opin saamiseen tulevaa soturin ammattia silmällä pitäen. Tämä luonnollisesti kiinnitti nuorukaisia tiiviisti osaksi sotilasyhteisöä, mikä tarjosi myös uusia ja parempia mahdollisuuksia uran kannalta tärkeiden kontaktien luomiseksi.⁵⁶

Keskeistä sotilasvirkoihin pääsyssä ja vaatimuksissa oli luonnollisesti valtakunnan sotavoiman tarve. Rauhan vallitessa virkoihin riitti aina pyrkijöitä runsaasti kun taas sota-aikoina alkoi päällystössä luonnollisen poistuman takia esiintyä tarvetta uusien sotateiden rekrytoinnille. Tällöin esimerkiksi suuren Pohjan sodan aikana Kaarle XII:n kenttäarmeijaan ryhdyttiin houkuttelemaan upseeripulan helpottamiseksi porvaris- ja pappisperheiden poikia. Tällöin ei luonnollisesti enää voitu vaatia volontääreiltä sen enempää sotilaspojan kokemusta kuin teoreettista sotataidon koulutusta.⁵⁷

⁵⁴ Hornborg 1955, s. 33–37.

⁵⁵ Asker 1983, s. 105–117.

⁵⁶ Wirilander 1950, s. 219–223.

⁵⁷ Carlsson 1962, s. 30–36; Englund 1989(b), s. 31–32.

3. Kunniakoodiston kontrolloima sosiaalinen yhteisö

3.1. Ruotsin sotavoima ja upseeristo

1600-1700-luvuilla Ruotsi oli alinomaan sodissa. Sotimiseen tarvittiin alati täydennettäviä joukkoja ja niitä johtavia upseereita. Niinpä nuoret miehet kirjoittautuivat mahdollisimman nuorina sotaväen rulliin hankkimaan sotakokemusta⁵⁸. Palveluksen tulokas joutui aloittamaan usein rivimiehen tai aliupseerin palvelusarvolla volontäärinä eli tarjokkaana. 1600-luvun lopussa suurin osa upseereiden karriääreistä aloitettiin volontäärinä ja suuren Pohjan sodan loppupuoliskolla tämä muodostui käytännössä ainoaksi tieksi upseerin virkaan koulutetuille ja ulkomaillaikin palvelleille sotilaille.⁵⁹

Yleneminen tapahtui ansioiden ja kokemuksen mukaisesti, mutta ylhäinen syntyperä ja sopivat sukulaissuhteet nopeuttivat ylenemistä ratkaisevasti ja mahdollistivat aivan erilaisen karriäärin luomisen kuin mihin esimerkiksi kyvykkäälläkin aatelittomalla oli yleensä mahdollisuus. Vain harvinaisissa poikkeustapauksissa ja -tilanteissa alhaista syntyperää oleva henkilö saattoi kohota korkeimpiin sotilasvirkoihin ja -arvoihin saakka.⁶⁰ Tästä huolimatta juuri soturinura tarjosi taloudelliselta ja sosiaaliselta asemaltaan heikommillekin aatelisille ja aatelittomille säätyläisnuorukaisille parhaan mahdollisuuden nopeasti etenevän uran luomiseksi.

⁵⁸Asker 1983; s. 81–83. Cavallie 1981, s. 19–20. Yleisimmäksi palvelukseenastumisiäksi on arvioitu 17 vuotta. Tosin yksilölliset vaihtelut olivat suuria. Hankaluutena on myös se, ettei alimpien upseereiden syntymävuosista ole usein jäänyt merkintöjä lähdemateriaaleihin.

⁵⁹ Sotilaiden virantäytöstä ja virkakierrosta perusteellinen katsaus Wirilander 1950, s. 158–223. Usein upseeriperheen poika kirjattiin sotaväen rulliin jo pienokaisena virkavuosien kertymisen takia. Sotilasuran aloittamisesta volontäärinä Göransson 1990, s. 45–47. Vrt. Korkiakangas 1974, s. 60–63. Korkiakangas korostaa, että juuri ulkomailla palvelleiden upseerien osuus etenkin ylimmissä upseerinviroissa oli merkittävä suuren Pohjan sodan alussa. Sodan alussa ulkomailla palvelleita sijoitettiinkin suoraan upseerin virkoihin.

⁶⁰ Carlsson 1962, s. 22–25; Henkilöhistoriallisesti esim. Erik Dahlbergs dagbok, passim; Englund 1996, passim; Korhonen 1953, passim.

Suurvaltakauden Ruotsissa oli säätyläisnuorella edessään joko kynän tai miekan tie, eli siviili- tai sotilasura. Näistä teistä miekan tie oli nopeampi ja houkuttelevampi. Kun valtakunnan virallisessa rankijärjestyksessä kapteeni oli saman arvoinen hovioikeuden asessorin kanssa niin todellisuudessa kapteeniksi oli paljon helpompi päästä kuin asessoriksi.⁶¹ Rankijärjestys suosi muutenkin sotilaita, sillä vuoden 1696 rankijärjestyksen 14. ylimmässä asteessa esiintyi ainoastaan neljä siviilivirkaa⁶². Alati vellovat sodat tarjosivat houkuttelevia mahdollisuuksia karriäärin luomiselle ja rauhan vallitessa oli aina mahdollista palvella myös ulkomailla. Täten ei ollut yllättävää, että esimerkiksi diplomaatin uralle aikonut, poikkeuksellisen oppinut “latinalaiseksi everstiksi” myöhemmin kutsuttu kreivi Adam Ludwig Lewenhaupt päätti sopivien virkojen puutteessa “tarttua miekkaan ja esi-isiensä ammattiin”.⁶³

Koska Kaarle XI oli rauhan aikana kieltänyt upseeriksi nimittämisen suoraan ohi rivimiehen ja aliupseerien arvojen oli sotilasuran kannalta edullista lähteä 1680-1690-luvuilla palvelukseen ulkomailla. Näin myös esimerkiksi Lewenhaupt päätyi muun muassa Englannin kuninkaan Vilhelm III johtamiin liittoutuneisiin joukkoihin taistelemaan Ludwig XIV:n Ranskaa vastaan yhdeksänvuotisessa sodassa (1689-1697).⁶⁴ Myös nuori varaton Armfelt, joka oli päässyt Uudenmaan ja Hämeen läänin ratsuväkirykmenttiin sen komentajan Eversti Otto Vellingkin asepojaksi ja ylennyt v. 1684 korpraaliksi, päätyi manner-Eurooppaan palkkasotilaaksi. Hän palveli Ranskan armeijassa vuodet 1688-1699 kohoten kapteenin arvoon saakka.⁶⁵

Palvelus ulkomailla oli verrattain yleistä etenkin kotimaassa vallinneen rauhan aikana ja onkin arveltu yli tuhannen ruotsalaisen upseerin palvelleen vuosien 1650-1800 aikana manner-Euroopassa. Suurvaltakauden rykmenttien upseeristosta noin 5 % oli palvelut ulkomailla. Kaarle XI:n vuosina 1675-1679 käydyin Skoonen sodan jälkeisellä 20-vuotisella rauhankaudella kymmeniä ruotsalaisia palveli ulkomailla. Tällöin oli myös

⁶¹ Carlsson 1962, s. 18–19.

⁶² Göransson 1990, s. 61. Tosin on huomioitava, että rankijärjestyksen yläpuolelle olleissa kuninkaallisissa neuvoksissa oli siviilisäädynkin edustajia.

⁶³ HH 34:2 1952, Lewenhaupt's berättelse; s. 9–11; Artéus 1979, s. 618–621.

⁶⁴ HH 34:2 1952, Lewenhaupt's berättelse, s. 10–15; Yhdeksänvuotisesta sodasta esim. Burton 1968, s. 14–29.

⁶⁵ Hornborg 1955, s. 37–46.

tavallista, että yksityiset upseerit vierailivat Euroopan ruhtinaiden armeijoissa. Toisaalta varsin heterogeeninen karoliiniarmeija oli myös ottavana osapuolena ja Ruotsin armeijassa palveli suurvaltakaudella paljon ulkomaalaisia. Näiden palkkasotilaiden kautta levisi paitsi tieto-taitoa, niin myös upseeri-ihanteet ja soturikunnian ilmenemismuodot sekä Ruotsiin, että Ruotsista. Suuri vaikutus tuli perinteisesti saksalaiselta kulttuurialueelta, josta lukuisien ammattiupseerien lisäksi oli levinnyt esimerkiksi soturi-ihanteita kuvaavaa kirjallisuutta jo 1500-luvulla. 1600-luvun lopussa Ludwig XIV:n Ranska oli kuitenkin Euroopan arvostetuin sotamahti ja ranskalainen vaikutus näkyi muun muassa Kaarle XI:n armeijan aseistuksessa ja univormuissa.⁶⁶

Palvelukseen astuminen tapahtui vapaaehtoisille nousukaille siten, että he kirjoittautuivat katselmuksissa rykmenttien rulliin. Suhteellisen vähävaraiset volontäärit joutuivat ilmeisen usein myös lainaamaan rahaa varusteisiinsa joltakin ylemmältä upseerilta⁶⁷, joten kontaktit päällystöön olivat tärkeitä jo palvelukseen astuttaessa. Huomioitava onkin, että uuden ajan alun patronus-klientti-järjestelmä vaikutti vahvasti myös sotaväessä. Isäntä-alainen suhde ulottui aina kuninkaasta armeijoiden mukana liikkuvaan palvelusväkeen saakka.⁶⁸ Suhde patronukseen sävyttikin jokaisen yksilön kunniaa ja tämän suhteen rikkominen oli ehdottoman kunniaton teko. Näin ollen armeijoissa esiintyi virallisten esimiesten lisäksi myös epävirallisia klienttiverkostoina toimivia alaisuhteita.

Valtakunnan johtavissa tehtävissä toimineiden ylhäisaatelissukuisten miesten poikien ja sukulaisten, sekä näihin läheisesti kytkeytyneiden muiden sukujen klienttien muodostamaan verkostoon kuulumisen mahdollisti nopean urakehityksen usein siten, että ylennyksiä jaettaessa nämä saattoivat kohota arvoasteikossa monia asteita kerralla. Esimerkiksi kuninkaallisen neuvoksen poika kreivi Anders Torstenssonin karriääri johti everstin virkaan Viipurin läänin kahdennusratsuväkirykmenttiin jo noin 29-vuoden iässä vuonna 1706. Tämän kaltaiset uranousut herättivät luonnollisesti närää ja kirjallisiakin valituksia kokeneemmissa upseereissa jotka ylennyskiirroksilla jäivät suosikkien

⁶⁶ Göransson 1990, s. 18–19, 23–24; Korkiakangas 1974, s. 60–63. Esimerkiksi lähes kaikki Kaarle XII:n vuosien 1700–1701 sotaretken eversteistä olivat olleet sotapalveluksessa ulkomailla.

⁶⁷ Robert Petrés dagbok, s.1–4; Hornborg 1955, s. 38–40.

⁶⁸ Asker 1983, 105–117; Englund 1996, s. 247–256, 368–371. Wirilander 1950, s. 168–169.

jalkoihin. Osastojen komentajilla oli kuitenkin suuri valta alaistensa urakehityksen nopeuttamisessa tai hidastamisessa⁶⁹, olihan näiden johdettava patriarkaalisten periaatteiden mukaisesti yksikköään kuin isän lapsiaan⁷⁰. Myös ylennysperusteet olivat siinä määrin ristiriitaisia, että perusteet saattoivat olla virkaikä tai puhtaasti osoitettuja ansioita korostavia⁷¹. Lisäksi tietyt yksiköt, erityisesti kuninkaan henkikaarti, tarjosivat mahdollisuuden nopeamman karriäärin luomiseen kuin tavallisissa maarykmenteissä tai värvätyissä joukoissa. Täten ei ole yllättävää, että juuri henkirykmentissä esiintyi poikkeuksellisen paljon kreivejä ja vapaaherroja.⁷² Alempaa syntyperää olevat nousukkaat joutuivat huonompine kontakteineen luottamaan ammattitaitoonsa ja he hakeutuivat usein erityisosaamista vaativiin aselajeihin, laivastoon, tykistöön ja linnoitusjoukkoihin.⁷³

Verrattaessa ylempää syntyperää olevien nopeaa ja alempisyntyisten nousukkaiden hitaampaa urakehitystä on tämä ilmiö nähty yhtenä selvimpänä osoituksena sääty-yhteiskunnassa korostuneen vahvasti esiintyneestä räikeästä epätasa-arvoisuudesta. Keskityttäessä tarkemmin aikakauden maailmaan on tällekin epätasa-arvoiselle ilmiölle löydettävissä myös ymmärrettäviä rationaalisia syitä. Kuten edellisessä kappaleessa on jo todettu, oli varakkaiden ylhäissäätyisten sukujen paljon helpompaa panostaa nuorukaistensa laadukkaaseen koulutukseen. Olisi perin outoa jättää huomioimatta tämän laadukkaan opetuksen vaikutusta koulutettavaan tulevaan upseeriin. Täten laadukas etuoikeutettujen nuorukaisten koulutus oletettavasti valmensi heistä usein myös vähemmän koulutettuja alempisyntyisiä tovereitaan taitavampia upseereita. Ylhäissukuinen upseeri oli toki syntyperänsä takia karriäärin luomisessa etuoikeutetussa asemassa, mutta ei ainoastaan itseisarvoisesti syntyperänsä, vaan myös sen mahdollistaman laadukkaan ja tuloksia tuottavan tehokkaan koulutuksen takia.⁷⁴ On

⁶⁹ Asker 1983, s. 105–117.

⁷⁰ De la Chapelle 1669, s. 56–70.

⁷¹ Carlsson 1961, s. 103; Wirilander 1950; s. 162–163.

⁷² Asker 1983, 69–78.

⁷³ Carlsson 1962, s. 20; Englund 1996, s. 450–454.

⁷⁴ Vertaa Cavallie 1981, s. 60. Myös Cavallie olettaa asianlaidan olleen osittain näin, vaikkakin korostaa aatelisarvon suurta itseisarvoista merkitystä aikakauden yhteiskunnassa. Kuten edellä jo todettiin, niin ylhäisimpien upseerien nopeasti edenneet karriäärit todella herättivät runsaasti vastusta, joten ne koettelivat myös aikalaisten oikeustajua.

kuitenkin erittäin vaikeata ristiriidattomasti todistaa tai edes varmentaa tällaisia oletuksia.

3.2. Soturin rituaalinen liittyminen sotilasyhteisöön

Sotilasala ei ollut kuitenkaan pelkästään virkaura, vaan myös elämäntapa. Sotilailta ja upseereilla oli yksilöinä oma asemansa laajemmissa ryhmissä. Komppaniat, rykmentit ja armeijat muodostivat upseereineen, aliupseereineen ja miehineen sekä vaimoineen, lapsineen, palvelusväkineen ja muine henkilöineen yhteisön, joka eli arkielämäänsä sodan keskellä ravinto-, vaate- ja terveyshuolineen. Laajan sosiaaliverkon sisällä upseeristo muodosti oman ryhmänsä, jonka kollektiivinen ryhmäkunnia, ryhmäetos, vaikutti merkittävänä tekijänä upseereiden keskuudessa. Voimakas kunnia-käsitteen sävyttämä ryhmähenki suhtautui torjuvasti ja hyljeksien sellaiseen ainekseen ja henkilöstöön, joka saattoi tahrata sen maineen. Tällöin upseeristo suhtautui ankarasti esimerkiksi taistelussa pelkuruutta osoittaneisiin toverihiinsa. Upseeriston ryhmäkunniaa loukannut henkilö joutui toveriensa kollektiivisen hyljeksinnän kohteeksi, jolloin hänestä tuli *civiliter mortuus*, sosiaalisen kanssakäymisen mielessä kuollut yksilö, joka suljettiin ulos kaikesta yhteisön sosiaalisesta kanssakäymisestä.⁷⁵ Tämän yhteisön jäsenen oli siis elettävä yleisen normiston ja koko ryhmänsä kunnian vaatimusten mukaisesti. Nämä vaatimukset muodostivat satureiden kirjoittamattoman lain, kunniakoodiston.

Kun nuorukainen oli fyysisesti kytkeytynyt sotajoukkoon, oli hänellä edessään vielä tärkeä rituaali joka kytki hänet jäseneksi tähän uuteen yhteisöön ja sen velvoitteisiin. Yleensä katselmusten yhteydessä juhlallisesti annetussa sotilasvalassa soturi antautui kunniakoodiston normien alaisuuteen ja täten sitoi kunniansa ja ruumiinsa tehtävänsä kruunun palveluksessa. Valassaan soturi vakuutti uskollisuutta kuninkaalle ja valtakunnalle. Se annettiin joukkoa symboloivalle lipulle, jonka seuraamiseen valassa sitouduttiin niin kauan kuin käskettiin tai sotilaan henki, elämä ja terveys sen salli.⁷⁶ Lippu oli tunnusmerkki, joka hulmusi joukon edessä ja joka marsseilla ja etenkin taistelukentällä oli selkein joukko-osaston visuaalinen signaali. Täten sillä oli vahva ja tärkeä käytännöllinen merkitys joukko-osaston symbolina ja koossapitäjänä. Ohessa

⁷⁵ Lappalainen 1976, s.148–149; Wirilander 1950, s. 98–102.

⁷⁶ Sota-artiklat 1642. Ychteisen Befhålein ia Soldatein/niin myös Rytträritten wala. s 15–16. Krigz-Articlar [1683], s. 78–82. Om alla Officerares samt Gemenas Eed och plicht. Ks. myös Viljanti 1940, s. 172, 184–185.

upseereiden ja rivimiesten vala oleellisilta osiltaan siinä muodossa, missä se esiintyy Kaarle XI:n sota-artikloissa.

Upseereiden ja rivimiesten vala

Minä N.N. lupaan ja vannon Jumalan ja hänen Pyhän Evankeliumin kautta palvelevani kuningastani — — — ja hänen perillisiään. — — — Lupaan olla rakastava, kunnollinen ja uskollinen sotilas ja palvelija sekä kaikin tavoin toimia Hänen Kuninkaallisen Majesteetin ja Valtakunnan menestykseksi ja hyvinvoinniksi. Lupaan estää ja torjua hänen Majesteetilleen ja Valtakunnalle aiheutuvaa vahinkoa ja onnettomuutta, sekä varoittaa kaikesta hänen Majesteettiaan ja Valtakuntaa uhkaavasta vaarasta.

Lupaan palvella Hänen kuninkaallisen majesteetin antamien ja minun vannomien sota-artiklojen mukaisesti. Lupaan täyttää velvollisuuteni parhaan kykyni mukaan, kuten kunnollinen ja uskollinen sotilas tekee miehekkäästi ja hyvin taisteluissa niin maalla kuin merellä.

Minä haluan ja minä tulen palvelemaan halukkaasti ja uutterasti. Tulen valvomaan ja työskentelemään kuninkaan ja valtakunnan hyväksi mihin minut ikinä käsketäänkin. Esimiehiäni ja upseereitani kohtaan tulen olemaan tottelevainen ja kuuliainen kaikessa siinä mitä eteeni tulee kuninkaan ja valtakunnan palveluksessa.

Minä tulen puolustamaan Jumalaa, Kuningasta ja jokaista kunnollista miestä siinä Rykmentissä ja Komppaniassa, johon minut on määrätty ja jonka alaisuuteen minä kuulun. En pakene tai piiloudu niin kauan kuin minulle annetaan käskyjä ja niin kauan kuin Elämää ja Voimaa minussa on. Lupaan lujana ja halukkaana seurata taistelussa niin kuin jokainen velvollisuudentuntoinen ja haavoittumaton Sotilas sekä valtakunnan palvelija on omistautuen velvollinen tekemään niin nykyisessä kuin tulevissa tehtävissä, joihin minut asetetaan.

Tämän kaikkea minä lupaan uskollisesti ja rehellisesti noudattaa ja siinä Jumala minua ja minun sieluani auttakoon.⁷⁷

⁷⁷ Krigz-Articlar [1683], s. 78–82.

Valassa luvattiin siis ennen kaikkea kuuliaisuutta [hörsam], tottelevaisuutta [lydig] ja uskollisuutta [trogen] esivallalle eli Jumalalle, itsevaltiaalle kuninkaalle ja valtakunnalle. Tämä toteutui käytännössä alistumalla niiden ja niitä edustavien vallan välikappaleiden, eli upseereiden ja esimiesten tahtoon. Suhtautuminen esivaltaan määriteltiin kunniallisuutta ilmentävien pyhiksi miellettyin adjektiivein korostamalla rakastavaisuutta [huld], uskollisuutta, kuuliaisuutta ja tottelevaisuutta. Sotilaan tuli täyttää velvollisuutensa palveluksessa kunnollisuutta [redelig] ja uskollisuutta osoittaen. Taistelun melskeessä tämän tuli osoittaa miehekkyyttä [manlig] lujutta [stadig], halukkuutta taisteluun, sekä velvollisuudentuntoisuutta [skyldig] osastoansa kohti.

Valassa määriteltiin myös yksilön kuuluminen joukkoon, sillä sotilaan tuli Jumalan ja kuninkaan ohessa puolustaa myös jokaista kunnollista miestä osastossaan. Tämä voidaan tulkita osoitukseksi tovereihin sitoutumisesta ja merkinä kollektiivisuudesta ja yhteisöllisyydestä armeijassa. Jokaisen miehen tuli siis olla kunnollinen ja taistella näiden rinnalla ja kavahtaa mahdollisia taistelussa esiintyviä kelvottomia sotilaita. Kelvottomuus taistelussa ilmeni kaikkinaisina pelkuruuden osoituksina. Niinpä valassa sotilaat vannovat, etteivät nämä pakene tai piiloudu taistelun aikana.

Valassa korostui myös soturin elämälle tyypillinen vahva fyysinen rasitus. Kun sotilaan näkyvissä ei palveluksen alussa ollut juuri muuta kuin suuria rasituksia, tuli hänet sitouttaa valassa lupaamaan ruumiinsa palvelukseen koko sotilasuralle niin pitkäksi aikaa kun hänessä oli elämää ja voimaa. Lopuksi tämä kaikki vannottiin Jumalan nimeen jolloin ruumiinsa lisäksi myös sotilaan sielu sidottiin valalla palvelukseen. Valassa luvattujen asioiden rikkominen oli myös rikos kaikkivaltiasta kohtaan ja vaaransi täten rikkojan taivasosuuden.

Edelleen valassa vakuutettiin kaikessa sodan hädässä uskollisuutta. Yksilö vannoi, ettei hän säästä omaa henkeänsä, elämänsä, eikä voimiansa pysyäkseen kunniallisena sotamiehenä. Näin ollen yksilö asetti joukkonsa ja isänmaansa edun omansa edelle ja vannoi tämän kaiken Jumalan kautta sielunsa ja ruumiinsa puolesta. Oman kunnian ja Jumalan kautta vannottu vala asetettiin uskollisuuden siteeksi torjumaan sodan kurjuuksista pakenemista, sekä ihmisen luontaista tarvetta hakeutua suojaan taisteluissa. Vaikka valaa voikin pitää sinä sitovana hetkenä, jolloin soturi otti vastaan kunnian, niin käytännön syistä artikloissa määrättiin varalta, että niiden tuomiovalta oli

sotaväessä voimassa vaikka valaa ei olisikaan vannottu⁷⁸. Esivallan kannalta sotilasvala oli myös soturin uran ensimmäinen ja selkein kunniallisuuteen pohjautuva kontrollikeino.

Karoliinisella ajalla syntyi myös aikaisemmin tuntemattomia erityisiä tiettyyn sotilas- ja siviilivirkamiehen virka-asemaan ja -arvoon liittyviä pfalzilaiselle kuningashuoneelle annettavia uskollisuudenvaloja. Kapteenin arvoiset ja näitä ylemmät upseerit lupasivat valoissaan uskollisuutta, rehellisyyttä, rakastavaisuutta, urheutta ja ahkeruutta palveluksessaan. Everstiluutnantit ja everstit lupasivat näiden lisäksi pitää joukoissaan yllä kurinalaisuutta. Edellä mainittujen lähimmät alaiset kapteenit ja majurit lupasivat puolestaan ylemmilleen kuuliaisuutta ja tottelevaisuutta. Upseerien valat tehtiin myös kirjallisena ja nämä lähetettiin kuninkaan kansliaan kaksoiskappaleiden jäädessä rykmentteihin.⁷⁹

Valan merkitystä ehdottoman sitoutumisen ja uskollisuuden osoituksena ei aikakauden ihmisten keskuudessa voi olla korostamatta. Tämän toimituksen yhteydessä voidaan selvimmin katsoa soturille syntyneen myös hänen oma henkilökohtainen kunniansa, joka oli sotilaille ”enemmän kuin oma henki”⁸⁰. Astuessaan palvelukseen oli nuoren tulokkaan kunnia tahraton, mutta tästä eteenpäin läpi uran oli hänen kunniansa koetuksella ja konfliktitilanteissa sitä varjeltiin kaikin mahdollisin keinoin.

Valaa ei tule suinkaan pitää ainoastaan yksilön sitoutumisena esivallan määräyksiin ja tuomiovaltaan. Vannoessaan sotilaan tai upseerin valan sotilas ei sitoutunut ainoastaan armeijan ankarien sota-artiklojen tuomiovallan alle, vaan myös soturi-ihanteiden ja upseerikunnian vaatimusten mukaiseen elämään. Vala oli myös rituaali, jossa soturi hyväksyttiin vertaistensa tasoiseksi kollektiivisen yhteisön jäseneksi. Tällöin hän sitoutui myös ryhmäetoksen sanelemiin kirjoittamattomiin lakeihin. Yksilölle syntyi siis velvollisuussuhde kollektiiviin eli esivaltaan sekä sosiaaliseen yhteisöönsä. Yksilön suhdetta kollektiiviin määrittä tämän jälkeen hänen kunniansa.

⁷⁸ Sota artiklat 1642, s. 16; Krigz-Articlar [1683], s. 82–83.

⁷⁹ Göransson 1990, s. 133–135. Viljanti 1940, s. 185.

⁸⁰ HH 34:2, 1952, Lewenhaupts berättelse; s. 8.

Kunnia oli absoluuttinen “pääoma”, joka yksilöllä joko oli tai ei ollut. Täten soturi oli kunniallinen niin kauan kun hän toimi kollektiivin vaatimusten mukaisesti ja hänestä tuli kunniaton, kun hän rikkoi tämän ylärakenteen tahtoa. Soturikunnia siis ikään kuin annettiin valassa yksilölle ylhäältä käsin varjeltavaksi ja yhteisöön liittäväksi tekijäksi jota tämän tuli varjella enemmän kuin omaa henkeään. Jos soturi ei varjellut kunniaansa kriisitilanteissa, merkitsi se kunnian menettämistä. Näin ollen soturi oli ylhäältä käsin tuomittu kunniaansa.⁸¹

⁸¹ Vertaa Elias 1983, s. 93.

4. Kunnian vai kruunun laki?

4.1. Sotaväen normisto ja sotapropaganda kunniakoodiston hyödyntäjänä

Sotalaitosta koskevalle lainsäädännölle oli syntynyt vankka perusta Kustaa II Aadolfin armeijan uudelleenorganisoinnin yhteydessä.⁸² Tällöin vuonna 1621 annetut sota-artikkelit toimivat pitkään sota-oikeudenhoidon perustana ja näistä artikloista otettiin uudempia painoksia vielä vuosikymmeniä niin, että ne olivat kaiken oikeudenhoidon pohjana vielä Kaarle X Kustaan ajan sotaväessä. Erityisesti laivastoa varten painettiin lisäksi vuonna 1644 meriartikkelit.⁸³ Kaarle XI:n suorittaman armeijan uudelleenorganisoinnin yhteydessä vuonna 1683 annettiin uudet, monissa kohdissa entisiä täsmällisemmät sota-artikkelit, joiden sisältö pohjautui kuitenkin edelleen vahvasti Kustaan II Aadolfin aikaisille artikloille. Kaarle XI:n sota-artikkelit olivat käytössä aina vuoteen 1795 saakka. Lisäksi laivasto sai niin ikään uudistetut meriartikkelit vuonna 1685.⁸⁴

Puhdasoppisuuden ajan valtiolliseen lainsäädäntöön vaikuttaneen vanhatestamentallisen ankaran Mooseksen lain⁸⁵ jälki näkyi myös sota-artikloissa, sillä Kustaa II Aadolfin artikkelit määrittelivät kuolemanrangaistuksen 44:ssä säädöksiä rikkoneessa tapauksessa. Lisäksi sotilaat olivat normaalioloissa kotonaan ollessaan täysin siviilioikeudenhoidon alaisia, joten sotilasoikeudenhoitoa ei voida pitää täysin muusta yhteiskunnasta irrallisena yhteisön kontrollitoimintana. Esimerkiksi siviilioikeuden tapaan myös sota-oikeus myönsi syytetyille oikeuden suojan oikeuskäsittelyn ajaksi.⁸⁶

⁸² Sota-artikkelit 1642, s. 9. Kustaa II Aadolfin [vuoden 1621] sota-artiklojen kuninkaan esipuhe: "Nijn cuin edesmännehillä Aijoilla/ se wähä Sotacuritos/*disciplin* ja järjestös/ joca tääll ennen on pidetty! Ombi mös jo hettkelldä aica/ liki poijses cadotetuxi ja maahan lasketuxi tullut/ ja sijhin siahän caickinainen secannos ja ellkiwalldaisus Sotawäen seassa on ylösjoutunut ja wallan saanut: njn että usein njden cautta suuri wahingo ja combastus/ Isänmaan ylimmäisen häwitöxen ja pahannoxen cansa/ sisälle tulluet owat: .
– – Mielellem sijs sen perähän achkeroidzem ja seisom/ että Cunnia/ hyfwät awut ja tawat! Ynnä Miehuus machdais cans/ Sotawäen Sydämmis ja mielis/ juurtua!"

⁸³ Göransson 1990, s.11; Lappalainen 1976, s. 129–139; Tuure 1998, s. 572; Villstrand 2000, s. 160.

⁸⁴ Krigz-Articlar [1683], s. 1; Tuure 1998, s. 573–574; Viljanti 1940, s. 173, 186; Perlestam 2004, s. 62.

⁸⁵ Mooseksen laista esim. Matikainen 2002, s. 53–56.

⁸⁶ Sota-artikkelit 1642, esim. s. 27. Lappalainen 1976, s. 132.

Edellä mainituissa artikloissa määriteltiin yksityiskohtaisesti uskonnon harjoittaminen, upseerien ja tavallisten sotilaiden velvoitteet, sekä laiminlyönneistä ja rikkomuksista seuraavat tuomiot. Artiklojen määräyksistä ilmenee myös aikakauden ihmisten kunniakäsityksiä, sekä esivallan erilainen suhtautuminen eri säätyisiin henkilöihin. Vaikka säädökset olivatkin ankaria, niin Ruotsin sota-artiklat langettivat kuitenkin kuolemantuomion harvemmissä tapauksissa kuin esimerkiksi samanaikaiset hollantilaiset artiklat. Lisäksi ruotsalaiset artiklat olivat rangaistusasteikoltaan paitsi lievempiä, niin myös monipuolisempia, eivätkä ne soveltaneet niin yksipuolisesti kuolemantuomioita kuin mannermaiset armeijat.⁸⁷

Tuomiovaltaa yksiköissä käytti sota-oikeus, jonka istuntoihin kaikki sotilaat joutuivat kokoontumaan, jos kyseessä oli hengen, ruumiinjäsenen tai kunnian vaarantava asia, sillä tuomion antamisen taustalla piili vahva pelotevaikutukseen pyrkiminen. Sota-oikeuden tehtävä oli myös sotilasyhteisön hyvinvoinnin kannalta keskeinen. Koska rikosten tekijät langettivat teoillaan Jumalan vihan koko yhteisön ylle, tuli oikeuden puhdistaa koko yhteisön ylle langennut kollektiivinen synti poistamalla rikoksen tekijä yhteisöstä. Täten kunnian, hengen tai ruumiinjäsenen vaarantavista rikoksista suoritettut oikeudenkäynnit toimitettiin koko sotaväen kokoontuessa avoimen taivaan alla, kun taas siviililuontoiset yhteisön hyvinvoinnin kannalta vaarattomat rikkomukset käsiteltiin sisätiloissa.⁸⁸

Myös tuomioiden täytäntöönpanotapa osoitti yhteisön käsityksen rikoksen alhaisuudesta. Kuolemantuomion toteuttaminen esimerkiksi ampumalla oli tuomitulle huomattavasti kunniakkaampi tapa kuolla kuin hirttämällä. Erityisen kunnianttomaksi katsotuista teoista saattoi tuomittu joutua jopa paalutettavaksi tai revittäväksi kappaleiksi.⁸⁹ Sota-artikloissa ei mainittu tuomion toteuttamistapaa kuin joissakin

⁸⁷ Lappalainen 1976, s. 132–133.

⁸⁸ Sota-artiklat 1642; s. 31, 34, 46; Krigz-Articlar [1683] s; 78; Lappalainen 1976, s. 133, 139, 143; Kollektiivisesta synnistä ja Jumalan vihasta esim. Terho 2000, s. 36–45; Viljanti 1940, s. 186; Vilkuna K H 1996(b), s. 71–93.

⁸⁹ Paalutuksessa tuomittu istutettiin peräsuolestaan terävään seipääseen. Tuomittu saattoi elää paalussa useita päiviä. Katso esimerkiksi maanpettureiksi katsottujen prikaatikenraali Mühlenfelsin ja Johann Reinhold Patkulin kohtalot. Englund 1989 s. 274–275; Asker 1994, s. 731–735.

erityistapauksissa. Yleisin maininta artikloissa oli yksinkertaisesti kuolemantuomio. Joidenkin erityisen alhaisten rikosten kohdalla kuolemantuomioon lisättiin myös vahvennus ”ilman armoa”⁹⁰. Tällä oletettavasti kavennettiin tuomioistuimen harkintavaltaa tuomioiden lieventämisessä, sekä estettiin tuomitulta oikeus armonanomiseen hallitsijalta.

Sota-artiklat kertovat esivallan ajamista kontrolloikeinoista ja siten kruunun tietoisista pyrkimyksistä säädellä sotilaidensa elämää myös kunniallisuuteen viittaavalla ja kunniallisuutta korostavalla tavalla. Sota-artiklat oli sidottu kunnian vaatimuksiin voimakkaasti ja sotilaiden ja upseereiden kunniakoodiston asettamia velvoitteita hyväksikäytettiin niissä silloin kun ne sopivat esivallan tarkoituksien välikappaleiksi. Tästä huolimatta myös valtakunnan ylin sodanjohto aina hallitsijaa myöten koostui paljolti satureista ja täten myös he olivat ”sisällä” soturihyveiden velvoittamassa ryhmäeetoksessa. Näin ollen soturikunniaan vetoavaa esivallan säätämää sotaväen lainsäädäntöä ei voida pitää pelkkänä tietoisena esivallan alamaisiin kohdistuvana kontrollina.⁹¹ Upseereilta ja sotilailta vaadittiin soturihyveiden täyttämistä myös itsessään kunniallisuuden takia. Koska alaisten kunnia henkilöityi komentajansa henkilökohtaiseen kunniaan, tuli jokaisen ruotsalaisen olla kunniallinen sotamies jo pelkästään itsevaltiaan majesteetin kunnian takia.

Kunniallisuuden vaatimukset tulevat näkyvästi esiin jo Kustaa II Aadolfin sota-artiklojen suomalaisen laitoksen suomentajan, lainlukija Hartikka Speitzin esipuheessa. Hän toi tässä esiin ytimekkäästi artiklojen hengen korostamalla, että ”sotilaan tuli käydä sodassa Jumalan pelkoa tuntien, mutta rohkein sydämin antamaan henkensä isänmaan edestä, sillä on kunniaakasta kuolla isänmaan puolesta”. Speitz rohkaisi sotilaita, että heidän täytyi taistelussa tyytyä Jumalan tahtoon ja kuolla jos niin kerran oli säädetty. Tästä ei tullut tuntoa surua, koska kaikkien ihmisten piti kuitenkin erota tästä

⁹⁰ Krigz-Articlar [1683], s. 45–46. Esimerkiksi kapinoinnista tuomittiin menettämään henkensä heti ja ilman armoa.

⁹¹ Vrt. esim. Tiihonen–Ylikangas 1992, s. 75–78. Teoksessa käsitellään lyhyesti upseeriston sitouttamista sotilaskunniaan käyttäen sotaväkeen ja sen tiukan kurinalaiseen valvontajärjestelmään. On siis kuitenkin tarpeen korostaa, että soturikunnialla oli myös itseisarvoinen merkitys valtakunnan ylimmän johdon edustajille, eikä sitä voida missään tapauksessa mieltää pelkäksi esivallan kontrollin välineeksi.

maailmasta, joko ”sodassa miehuullisesti seisottaessa tai kotona omassa vuoteessa heikoilla jäsenillä maatessa”.⁹²

Speitz korosti siis luterilaisen puhtasoppisuuden mukaisesti fatalistista suhtautumista sodan koettelemuksiin⁹³. Koska ihmisen kohtalo oli Jumalan käsissä, ei yksittäinen sotilas voinut vaikuttaa kohtaloonsa, vaan hänen tuli suhtautua siihen tyynen odottavaisesti. Kuolema nouti uhrinsa silloin kun Jumala sen salli ja tätä ennalta määrättyä kohtaloa odottaessa sotilaan tuli taivasosuutensa turvaamiseksi palvella valassa vannomallaan tavalla miehuullisesti ja kunniansa säilyttäen.

Kaarle XI:n sota-artikloihin liitetyistä sotilaiden rukouksista upseerin rukous kuvasti velvollisuudentuntoa selkeästi. Rukouksessa upseeri pyysi taisteluissa voimakkaalta Jumalalta apua miestensä johtamiseen tilanteissa, joissa hätä oli suuri. Rukouksessaan upseeri tunnusti nöyrästi myös omien voimiensa heikkoudesta aiheutuvan kelvottomuuden, jota paikkaisi kuitenkin Jumalan omien tarkoituksien täyttämisen takia upseerille antamat neuvot ja rohkeus. Upseeri pyysi Jumalalta sitä, ettei hän tuntisi taisteluissa kuolemanpelkoa, vaan pystyisi uskollisesti täyttämään hänelle annetut tehtävät. Hän pyysi myös voimaa toimia ennemmin kuninkaansa ja isänmaansa, kuin oman henkensä hyväksi. Upseeri rukoili suojeluksekseen Jumalan ja pyhien enkelien kaitsentaa koko elämänsä ajaksi, jotta hänen ei tarvitsisi pelätä mitään, mitä toinen ihminen voisi hänelle tehdä.

Upseeri pyysi alaisilleen rohkeamielisyyttä ja tottelevaisuutta, jotta nämä seuraisivat häntä taisteluissa. Upseeri rukoili Jumalaa antamaan myös yksimielisyyttä [enigheet] ja rakkautta miesten keskuuteen, jotta he voisivat elää keskenään kuin veljet. Näin he voisivat palvella uskollisina Jumalan pyhän nimen kunniaksi ja kuninkaansa hyväksi. Lopuksi upseeri pyysi Jumalaa antamaan heille toivomansa kristuksen tähden.⁹⁴

⁹² Speitzin esipuhe. Sota-artiklat 1642, s. 4–5.

⁹³ Fatalistisuudesta ja pappien sotapropagandasta esim. Englund 1989(b), s. 15–18. Pappien ja lainlukijoiden kaltaisten virkamiesten propaganda oli tiettyssä mielessä sotapropagandaa puhtaimmillaan, sillä heillä ei ollut samanlaista soturikunnian painolastia harteillaan eivätkä he olleet kunniakoodistolle alisteisia siten, kuten satureista pääosin koostuvat esivallan edustajat olivat. Tosin sotaväen papit olivat soturikunnian vahvasti leimaamien sota-artiklojen säädösten alaisia ja siten myös sotilasyhteisön jäseniä.

⁹⁴ Krigz -Articlar [1683], en officerares böön.

Upseerin rukoukseen liittyi vahvasti uskomus siihen, että he taistellessaan olivat Jumalan asialla ja Jumala myös oli heidän puolellaan.

Propagandistista otetta sisältävässä esipuheessa Speitz esitti kentällä isänmaan puolesta kaatumisen kliiniseksi miehekkääksi ja heroiseksi oman veren vuodattamiseksi verrattuna halveksuen ja väheksyvästi mainittuun kuolemiseen vanhuuden vaivoihin. Tällä hämärrettiin todellisuutta korostamalla erityisesti näiden kahden kuolintavan jopa esteettisessä mielessä nähtävää jyrkkää eroa. Todellisuudessa propagandan maalaileman soturi-ihanteiden mukaisen kaatumisen sijaan valtaosa Ruotsin suurvaltakauden sodissa kaatuneista miehistä sortui likaisissa leireissä pesiviin tauteihin ja heitti henkensä, ironista kyllä, nimenomaan ”heikoilla jäsenillä maatessa”.

Hyväksi esimerkiksi todellisuudesta käy Porilaisten marssissa ylistetyt Eversti Stålarmin porilaiset jotka osallistuivat muun muassa Leipzigin taisteluun 23. lokakuuta 1642. Stålarmin oman komppanian vahvuus oli ollut saman vuoden kesällä Stralsundista varuskuntapalveluksesta lähettäessä 147 miestä. Vuotta myöhemmin yli puolet (78 miestä) oli kuollut sairauksiin ja kymmenkunta oli karannut. Sotilasrullien mukaan vain yhdeksän oli kuollut ”Leipzigin lähistöllä”.⁹⁵

Speitzin esipuheen kaltaisia kirjoituksia ja niiden taustalla vaikuttanutta ajatusmaailmaa voidaan pitää siis värikkäänä rivimiehiin vaikuttavana propagandana. Tällöinkin on huomioitava selvä upseeriston ja miehistön soturikunniassa vallinnut ero. Painetut sota-artikkelit oli suunnattu rivimiesten lisäksi myös upseereille. Heidän kohtalonsa oli rivimiehiin verrattuna paljon lähempänä sota-artikloissa korostettua heroista myyttistä kuolemaa, sillä soturikunniaan kasvaneita upseereita kuoli suhteellisesti rivimiehiä vähemmän sairauksiin, kun taas kenttätaisteluissa upseeritappiot olivat yleisesti suhteellisesti rivimiehiä suuremmat.⁹⁶ Täten samoja kirjoituksia voidaan pitää toisaalta myös upseeriston keskuudessa vallinneiden soturi-ihanteiden kuvauksena.

Yksityiskohtaisemmin tarkasteltaessa sota-artiklojen eri pykälät ja niissä kuvatut rikokset ja rikkomukset voidaan kunniakoodiston näkökulmasta jakaa eri päätyyppeihin

⁹⁵ Villstrand 2000, s. 156.

⁹⁶ Esim. Hornborg 1955, s. 305–311.

sen mukaan, mihin paheeseen niissä syyllistettiin. Keskeisiä hyveitä ja paheita kuvaavia adjektiiveja ei yleensä esiinny eksplisiittisesti sota-artikloissa, joten ne on luettava usein ”rivien välistä”⁹⁷. ”Koska kaikki hyvä tulee Jumalasta, tulee häntä armeijassa oikein palvella, kuten sanassa sanotaan”⁹⁸. Sota-artiklojen ensimmäisen pykälän alun sanojen mukaisesti katsottiin jumalanpelko tärkeäksi hyveeksi sotaväessä. Täten myös kaikki epäkristilliseksi katsottava toiminta oli myös kunniakoodiston vastaista. Jotta jumalanpelko juurtui sotaväen sydämiin tuli armeijassa pitää hartaushetki joka aamu ja ilta. Näiden lisäksi joukoille tuli pitää varsinainen jumalanpalvelus vähintään kerran viikossa⁹⁹. Mikäli jumalanpalveluksessa joku esiintyi humalassa, oli rikkomuksen tekijälle tuomiona ensimmäisellä kerralla kahden kuukauden viraltapano, toisella kerralla kahden kuukauden palvelus rivimiehenä ja kolmannella kerralla armeijasta erottaminen. Lisäksi kirkkojen, koulujen ja sairaaloiden ryöstely oli kielletty artikloissa, sillä ne katsottiin epäkristillisiksi teoiksi ja niitä tuli täten välttää.¹⁰⁰

Soturihyveisiin kuului myös siveellisyyden ihanne. Täten artikloissa oli määrätty raiskaukseen syyllistyneet sotilaat tuomittaviksi kuolemaan. Myös huorien pito oli kielletty ja artikloiden mukaan heidät tuli ajaa tavattaessa ulos leiristä. Huorinteosta tuomittiin sakkoja ja neljännellä kerralla tähän syyllistyttäessä tuomittiin kuolemaan. Sodomia ja eläimiin sekaantuminen katsottiin niin luonnottomiksi rikoksiksi, että näistä tuomittiin mestattavaksi.¹⁰¹

Edellä luetellut paheet olivat paitsi sotilasyhteisön, niin myös koko aikakauden yhteiskunnan kunniakäsitysten vastaisia.¹⁰² Oli kuitenkin olemassa myös rikoksia, jotka olivat satureiden kunniakoodiston kannalta erityisen halveksittavia. Pelkuruutta, niskurointia petturuutta, tai petoksellisuutta osoittavat rikokset olivat siitä erityisiä, että ne vaikuttivat täysin suorasti tai epäsuorasti sotajoukon taistelukykyyn tai taistelumoraaliin. Näitä käsitellään tässä työssä jäljempänä kappaleessa 5.1.

⁹⁷ Ks. myös Perlestam 2004, s. 71–73.

⁹⁸ Sota-artiklat 1642, s. 10; Krigz-Articlar [1683], s. 6–7.

⁹⁹ Sota-artiklat 1642, s. 9–12. Krigz-Articlar [1683], art. 7, 14, s. 9, 12.

¹⁰⁰ Krigz-Articlar [1683], s. 11–12, 62–63.

¹⁰¹ Sota-artiklat 1642, s. 31; Krigz-Articlar [1683], s. 49–51, 53.

¹⁰² Siveellisyyserikoksista esim. Aalto 1996, s. 51–60.

Suuren Pohjan sodan aikainen sotapropaganda hyödynsi myös taitavasti ”sankarikuningas” Kaarle XII:n saavuttamia voittoja taistelukentillä. Kaarle oli ajan propagandan mukaan tietynlainen ”*virtus militaris*”, soturihyveiden ideaalinen ruumiillistuma, johon koko karoliiniarmeijan menestys henkilöityi. Itsevaltiias monarkki kuvattiin esimerkkinä soturi-ihanteiden mukaisesti elävästä esimiehestä, joka jakoi alaistensa hädän ja tuskan mukauttamalla tapansakin soturiensa mukaisen karuksi.¹⁰³ Kaarlesta liikkeihin samantapaisia myyttisiä kertomuksia kuin antiikin suurista sotasankareista. Aleksanteri Suuri oli tarinoiden mukaan kieltäytynyt tarjotusta vedestä aavikolla, koska sitä ei riittänyt hänen sotilaillekaan, ”jolloin hänen juomisensa olisi erkaannuttanut hänet miestensä sydämistä”¹⁰⁴. Kaarleen liittyvä tarina puolestaan kertoi Kaarlen ottaneen pilaantuneesta ja matoisesta leivästä nurisevan sotilaansa kädestä tämän leivänpalan, syöneensä sen, ja tokaisseen: ”Se ei ole hyvää, mutta sitä voi kyllä syödä.”¹⁰⁵

Kaarleen liittyvä sotapropaganda ylisti hallitsijaa soturikunniaa ilmaiseksi hyveellisyyttä kuvaavilla adjektiiveilla. Esimerkiksi vuoden 1700 Narvan taistelun voiton johdosta Oulussa sepitetty ilolaulu ylisti voittoa kuningasta arkkiviisussa, jossa oli myös runsaasti suomalaisten kansanrunojen vaikutusta. Laulussa kuvattiin muun muassa kuinka Kaarle oli Jumalan siunaamin sota-asein ja kirkastamin kilvin rientänyt alamaistensa avuksi Narvaan, ja kuinka hän oli ”Ruotsin suuri sotaherra, Kaarle kaikkein parhin” sekä vahvin ”Ruotsin ruhtinain seasta, suurten sankarein sivulla”, viitaten myös Kaarlen isään ja isoisään. Kaarlea ja tämän miehiä kuvattiin myös uljaiksi urhoiksi ja miehuullisiksi miehiksi, ”joilla on miekka miestä myöten, sotakilvet kiiltäväiset”. Tsaari Pietari I:stä laulussa pilkattiin tämän jätettyä sotajoukkonsa Narvassa toteamalla, että ”itse meni miekkoinensa, pakohon pahatapanen, luottehensa luottamatta”.¹⁰⁶ Voittoa Kaarle kuvattiin siis suoranaiseksi soturikunnian ruumiillistumaksi, kun taas tsaari Pietaria halveksittiin pahatapaisena, pelkuruutensa takia alaistensa pettäneenä hallitsijana.

¹⁰³ Tästä parhaana esimerkkinä oli Kaarlen tapa pukeutua yksinkertaiseen univormuun, sekä olla käyttämättä peruuksia. Kuvia Kaarle XII:sta esim. Liljegren 2000, passim.

¹⁰⁴ Vertaus Aleksanterista brittiläisestä aikalaiskuvauksesta, jossa kritisoitiin sotapäällikkö Marlborough'n herttuaa vertaamalla häntä Aleksanteriin. Examiner; vol II, numb 6–7, 3.1.–17.1. 1711.

¹⁰⁵ Voltaire [1731], s. 142.

¹⁰⁶ Gummerus 1912, s. 10–15. Ilolaulu Narvan taistelun johdosta.

Mitä eriarvoisilta sotilailta sitten tarkemmin vaadittiin? Käytännönläheisempää, mutta silti soturikunnian vahvasti sävyttämää esimerkkiä sotureille tarjosivat harjoitusoppaat, jotka muodostivat oman lähdetyyppinsä sotureita koskevassa normistossa. Harjoitusoppaiden mukaan tavallisen rivimiehen odotettiin ennen kaikkea olevan kuuliainen, tottelevainen ja esimiehiään kunnioittava. Erityisesti ylennyksiä odottaviin voluntääreihin viitaten de la Chapelle korosti ehdotonta esimiestensä käskyjen tottelemista ja sota-artiklojen ohjeiden mukaan toimimista niin arkisessa työssäkin kuin varuskuntapalveluksessa, vahdissa, piirityksissä ja kenttätaisteluissa. Heidän oli myös pyrittävä olemaan lähellä everstiään ja omaksuttava hänen toimiaan seuraamalla hyvän upseerin rooli. Myös vanhojen kenraalien esimerkki oli hyvin merkittävää, etenkin jos nousukas ei ollut päässyt matkustamaan ja harjoittelemaan ulkomaille. Sotilaan tuli pitää asemansa niin kauan kuin hän oli elossa ja hänellä oli kunniansa. Heidän oli lisäksi joka päivä lausuttava sotilaan rukous, jossa nämä rukoilivat Jumalalta kaitselmusta ja helpotusta sotilaan raskaaseen taakkaan¹⁰⁷. Aliupseereiden kohdalla korostettiin sitä, että heidän on oltava kaikissa toimissaan alaisiansa taitavampia ja kokeneempia.¹⁰⁸

Upseerien kohdalla soturikunnia ja sen asettamat vaatimukset tulivat ohjeissa jo yksiselitteisemmin ilmi. Vänrikin tehtävä komppanian lipun kantajana taisteluissa oli hyvin symbolinen, joskin myös käytännössä yksikön taistelukyvyn kannalta keskeinen, sillä lippu oli selvin visuaalinen merkki, jonka avulla yksikkö pysyi koossa taistelun melskeessä, muskettien ja tykkien paukkeessa ja ruudinsavussa. Lipulla oli kuitenkin myös vahva symbolinen merkitys ja sen menettäminen häpäisi koko yksikön kunnian. Niinpä vänrikin ohjeissa korostetaan, että hänen on oltava taisteluissa urhea [tapfer] ja miehekäs [manligh], sekä todetaan aivan suoraan, että vänrikin on ennemmin menetettävä henkensä kuin kantamansa lippunsa. Vänrikin oli oltava myös hyvätapainen [sedigh], rauhallinen [stilla], raitis [nychter] ja vaitelias [tyst].¹⁰⁹ Näin

¹⁰⁷ De la Chapelle 1669, En skön och Gudfruchtigh krigzmans Böön/ dagelig at låfa. s. 110–112. Ks. De la Chapellesta myös Göransson 1990 s. 118–119; Åberg 1976, s. 14–17.

¹⁰⁸ De la Chapelle 1669, s. 1–16, 57–58. Päälystön eri arvoasteiden omaavien henkilöiden taistelutehtävien ulkopuolisista tehtävistä esimerkiksi Korkiakangas 1974, s. 84–99.

¹⁰⁹ De la Chapelle 1669, s. 16–18. Katso lipun merkityksestä esimerkiksi Englund 1989(b), s. 187.

tuodaan vänrikin kohdalla jo selkeästi esiin kunniaakoodiston edellytysten mukainen hyveellisyys sekä kunnian merkitys hengen säilymistä tärkeämpänä.

Luutnantin tuli olla urhea, ymmärtäväinen [förståndigh] ja hyvin harjoitettu ”kelpo mies” [wäl Exercerad Karl]. Komppanian päällikön, kapteenin asemassa nähdään jo selvästi ajan patriarkaalinen isäntävalta. Hänelle annetuissa ohjeissa korostetaan kapteenin olevan kuin isä lapsilleen. Tämän oli oltava alaisiaan paljon ymmärtäväisempi ja hänen oli esimerkiksi johdettava komppaniaansa taisteluissa urheasti. Hänen oli myös pidettävä yksiköstään huolta ja puhuttava alaiensa ja yksikkönsä puolesta rykmentinkomentajan ja muiden upseerien edessä. Kapteenin oli myös pidettävä yllä kuria ja järjestystä yksikössään sota-artiklojen mukaisesti.¹¹⁰ Komppania henkilöityi siis vahvasti päällikkönsä, jonka oli hyvän isännän tavoin tarvittaessa oltava ankara ja kova alaisiaan kohtaan, mutta hänen oli myös rakastettava heitä ja puolustettava alaisiaan ja yksikkönsä mainetta oman kunniansa ja maineensa uhalla.

Rykmentinupseeristosta rykmentinmajoituspäällikön tuli pitää rykmenttinsä puolta päämajoituspäällikön edessä everstinsä käskyjen mukaan. Majurin ohjeissa korostui alempi arvoisten upseerien velvollisuuksien lisäksi se, että hänen oli oltava aktiivinen [aktiv] ja ahkera [flitig], sekä osoitettava sankarillista mieltä [heroischt Modh]. Taisteluissa hänen tuli olla urhealla mielellä ja rohkaista rykmenttiään Jumalallisin ajatuksin ja hyvillä voiton toiveilla.¹¹¹ Majurilla oli runsaasti erilaisia velvollisuuksia joten ei ole yllättävää, että hänen toimissaan korostetaan aktiivisuutta.

Everstiluutnantin oli ennen kaikkea rakastettava everstiään ja oltava kuin tuki, johon eversti voi käsillään tukeutua. Hänen oli oltava myös kaikkia alaisiaan kokeneempi ja varuillaan oleva [försigtig]. Everstiluutnantin tuli pitää huolta käskyjensä täysivaltaisesta noudattamisesta sota-artiklojen tai miekkansa avulla, sekä auktoriteettinsa ja ansaitsemansa kunnioituksen avulla. Hänen oli myös oltava miehekäs ja urhoollinen esimerkki alaisilleen.¹¹²

¹¹⁰ De la Chapelle 1669, s. 18–23.

¹¹¹ De la Chapelle 1669, s. 23–35.

¹¹² De la Chapelle 1669, s. 53–56.

Everstin tuli rakastaa Jumalaa, kunnioittaa kuningastaan ja esivaltaa, sekä toimia kenraalien käskyjen ja esitysten mukaisesti. Hänen oli oltava rykmentinkomentajana alaiensa johtajana kapteenin tavoin kuin isä lapsilleen. Everstin oli ylläpidettävä osastossaan kuria ja järjestystä, mutta hän ei saanut kuitenkaan olla mikään tyranni. Mieleltään everstin oli oltava urhea ja herooinen. Hänen oli myös pidettävä huolta, että verisen taistelun jälkeen jokaisen oli ymmärrettävä, että kaatuneiden kohtalo oli vain Jumalan tahto, sillä Hänen käsissään ovat niin elämä kuin kuolemakin. Tämä ihmisen ymmärryksen ylittävä seikka tuli vain hyväksyä. Nämä edellä esitetyt asiat oli tehtävä jotta miehet taistelisivat jatkossakin hyvin ja urheasti.¹¹³ Eversteillä oli siis keskeinen osuus taistelukelpoisuuden ylläpitämisessä.

De la Chapellen näkemyksissä sotilailta ja upseereilta vaadittavista ominaisuuksista ilmenevät vahvasti kunniakoodiston korostamat hyveet kuten jumalanpelko, urheus, miehekkyyys, ahkeruus, kunniallisuus, tottelevaisuus ja kuuliaisuus. Kirjoittaja, joka itse oli edennyt rivimiehestä rykmentinupseeristoon, edellytti upseeriksi aikovilta juuri käytännön oppia, eikä lainkaan teoreettisia opintoja ja taitoja. Hän edellytti myös kaikilta upseerin uralle aikovilta nuorukaisilta ensin oppia keihään ja musketin käyttöön ennen kuin heitä voitaisiin ylentää.¹¹⁴

Sota-artiklat, niiden propagandistiset esipuheet, ylistyslaulujen kaltainen sotapropaganda ja sotilaalliset harjoitusoppaat muodostivat yhdessä esivallan normiston, joka koostui yhtäältä tarkoista satureiden elämää rajoittavista sanktioista, mutta toisaalta myös vapaamuotoisemmasta propagandistisesta kirjoittelusta, jollaisella pyrittiin vaikuttamaan heihin. Soturikunnia oli myös valjastettu näihin pyrkimyksiin. Soturikunnia ei kuitenkaan aina ollut kruunun tavoitteille alisteinen, vaan se saattoi ilmetä myös tavoilla, joiden kitkeminen oli esivallan kannalta erittäin tärkeää.

¹¹³ De la Chapelle 1669, s. 56–70.

¹¹⁴ Göransson 1990, s. 119.

4.2. Kaksintaistelut kunniakoodiston ilmentyminä

Vuoden 1723 valtiopäivillä suuren Pohjan sodan jälkeisissä armeijan vakanssien uudelleen sijoittelujen yhteydessä oli aatelissäädystä esillä kiista Länsi-Göötanmaan ratsuväkirykmentin everstin viran täytöstä. Kiistan läsnä olevina osapuolina olivat eversti kreivi Carl Frölich ja kenraalimajuri Wilhelm Bennet, joiden meriitit ja pätevyys olivat puntarissa. Virantäytöstä virinnyt tulinen keskustelu kärjistyi säädyn istunnossa lopulta siihen, että Frölich julisti Bennetille, että ”tästä tultaisiin vielä puhumaan kasvokkain”. Kolme päivää myöhemmin kiistakumppanit tapasivat sattumalta Tukholman Nygatanilla, mikä johti näiden väliseen kiihaaseen sananvaihtoon. Sanan säilän sivallukset eivät riittäneet tulisieluisille upseereille, vaan kiista kärjistyi miekkojen esiin vetämiseen ja siten kaksintaisteluun, eli duelliin.¹¹⁵

Uuden ajan alun yleiseurooppalaiseksi ilmiöksi levinneiden kaksintaistelujen taustalla katsotaan olleen keskiaikaisia kaksinkamppailuja. Näitä olivat turnajaiset ja germaanisen perinteen mukaiset oikeudelliset kaksintaistelut, joissa oikeuden edessä suoritetun kamppailun vahvempi osapuoli voitti oikeudellisen kiistan. Lisäksi ilmiön synnyn mahdollistaneeksi seikaksi katsotaan löyhän esivallan kontrollin mahdollistama tapa sukuriitojen ratkaisusta henkilökohtaisella kostolla mieluummin kuin auktoriteetteihin turvautumalla.¹¹⁶

1500-luvun kuluessa Euroopassa alkoi esiintyä uudentyyppisiä, rituaalisen kaavan mukaisia ja tietynlaisin muodollisin käytöstavoin suoritettuja kaksintaisteluja. Tällaisten duellien edellytyksenä oli kamppailun osapuolten sosiaalisen aseman yhteneväisyys, sillä vain saman säätyarvon ja säätykunnian omaavat henkilöt saattoivat ryhtyä duelliin. Kahakoiden taustalla oli aina henkilökohtainen motiivi, ja ne alkoivat jollakin tavalla suoritetuista loukkauksista, jotka häpäisivät loukatun kunniaa. Erityinen herkkyyys loukkauksia kohtaan loi pysyvän varuillaanolo-tilan ja siten tietynlaisen duellien kulttuurin. 1600-luvun Euroopassa eli jo sangen monimuotoinen kaksintaistelukulttuuri, jolloin aikakauden kirjoituksissa ei enää erotettu yksinkertaisempia tappeluita ja

¹¹⁵ S.R.A.P. 1723 II:II, s. 253–255; Roth 1999, s. 274.

¹¹⁶ Esim. Frevert 1994, s. 9–12 erityisesti saksalaiselta alueelta.

hienostuneempia duelleja toisistaan. Ne mainittiin samassa yhteydessä, sillä ritarillisesta ulkokuorestaan huolimatta duellit eivät välttämättä itse kamppailtaessa juurikaan eronneet rahvaan tappeluista.¹¹⁷ Yleisesti ottaen sekä sotilaiden, että siviilihenkilöiden väliset riidat johtivat usein nujakoihin ja tappeluihin, sillä ajan kunniakäsitysten mukaisesti miehisyyteen liittyi vahvasti tarve vastata väkivallalla sanallisiin ja ruumiillisiin loukkauksiin.¹¹⁸

Duellit olivat uhka esivallan väkivaltamonopolia kohtaan ja siten rangaistavia tekoja lain edessä Ruotsissa jo 1590-luvulla ja 1620-luvulta eteenpäin Kustaa II Aadolfin sota-artikloissa. Kaksintaisteluja pyrittiin rauhoittamaan hallitsijoiden toimesta myös kaikkialla muualla Euroopassa¹¹⁹. Niiden yleistyttyä tehtiin Ruotsissa vuonna 1662 vahvistava säädös, joka kielsi kaksintaistelut. Tämä vahvistettiin vielä Kaarle XI:n aikana vuonna 1682 säädetyssä duelliplakaatissa¹²⁰, jossa rangaistavuutta täsmennettiin ja laajennettiin koskemaan myös kaksintaistelun edesauttamista, kuten esimerkiksi sekundanttina toimimista.¹²¹

Kaksintaistelut olivat äärimmäinen osoitus soturikunnian vakavuudesta, herkkyydestä sekä tarpeesta vastata loukkauksiin fyysisellä väkivallalla ja ne muodostivat kokonaan omanlaisensa kunniakoodiston ilmentymän. Rangaistavuuden täsmentäminen ja laajentaminen osoittaa sen, että ”kunnian laki” meni aikakaudella usein maallisen lain yläpuolelle. 1700-luvun Preussissa, Englannissa ja Ranskassa upseereiden keskinäiset duellit katsottiin kunniakysymysten ratkaisuisa välttämättömiksi, koska kaksintaistelusta kieltäytyneitä upseeria ei olisi enää huolittu minkään valtakunnan palvelukseen. Ruotsin oikeusjärjestelmän tehokkuutta ja toimivuutta osoittaa kuitenkin

¹¹⁷ Frevert 1994, s. 9–12.; Peltonen 2003, s. 2–16. Peltonen vertailee ja esittelee eri tutkijoiden näkemyksiä uuden ajan alun duelleista ja niiden yhteydestä keskiaikaisiin kaksinkamppeluihin. Lukuisia näkemyksiä on esitetty siitä, mitkä perinteet ovat missä ja millä tavalla vaikuttaneet uuden ajan kaksintaisteluihin.

¹¹⁸ Esim. Liliequist 1999, s. 186–202.

¹¹⁹ Frevert 1994, s. 15.

¹²⁰ Kaarle XI:n duelliplakaatissakin kiellettiin nimenomaan duellit ja muut tappelukset.

¹²¹ Göransson 1990, s. 61; Roth 1999, s. 271–272.

se, ettei tämä yleiseurooppalainen ilmiö paisunut mittavaksi ongelmaksi Ruotsissa juuri esivallan tehokkaan puuttumisen takia.¹²²

Kuningas Kaarle XI:n antaman duelliplakaatin esipuhe ilmensi soturikunniain hyvin vivahteikkaasti. Jyrkkäsanainen plakaatti oli vastaus itsevaltiaan hallitsijan väkivallan monopolian uhkaavalle ilmiölle. Plakaatti koski kaikkien alamaisten kunniain loukkaavia väkivallantekoja ja loukkauksia, mutta erityisesti se oli osoitettu ritaristolle ja aatelille, sotapäällystölle ja heidän vertaisilleen. Plakaatin tarkoituksena oli estää se, ettei kenenkään kunniain tai hyvä nimi ja maine tulisi uhatuksi, sillä ”mikään ei voi vahingoittaa pahemmin kunniallista miestä kuin omalla puolella oleva kotimainen panettelija tai parjaaja, jonkalaisen päällekyymäksi voi joutua niin ylempi kuin alempikin henkilö”.¹²³ Toisen kunnian loukkaaminen katsottiin siis erityisen halpamaiseksi.

Duelliplakaatin esipuhe tuo esiin kaksintaisteluiden synnyn mekaniikan takana piilevää ajatusmaailmaa. Näissä tapauksissa henkilön kunniain tuli haastetuksi ”häpeää tuottavalla ja kunnialtomalla tavalla tappelusten, ylenkatsovien sanojen, kunnialtomien syytösten tai muutoin toisin hävyttömien syytösten ja parjauksien” niin voimakkaalla tavalla, ettei hän pystynyt kunniaansa puolustukseen enää muuhun kuin vastaamaan takaisin samalla mitalla. Kunniain oli puolustettava ”elämän ja usein ikuisen ja ajallisen hyvinvoinnin menettämisen uhalla”.¹²⁴ Joissakin tilanteissa riitoja saatettiin sovittaa kahden upseerin välillä esimerkiksi näiden esimiehen määräämillä keskinäisillä anteeksipyyntöjen annoilla ja veljenmaljan juomisella, jollaisella sopu rituaalisesti vahvistettiin. Tällaiset sovut jäivät kuitenkin merkittömiksi, jos jompikumpi osapuoli tahtoi jatkaa vielä riitaa.¹²⁵

¹²² Lappalainen 1976, s. 149–151; Wirilander 1950, s. 103–104.

¹²³ Krigz-Articlar [1683], s. 211, 220–221. Duel placat art. IX.

¹²⁴ Krigz-Articlar [1683], s. 212. Vertaa Peltonen 2003, s. 44; Elias 1983, s. 93.

¹²⁵ Sotureiden omanarvontunnosta ja riitojen taustoista ks. Wirilander 1950, s. 104–108. Palvelusaikanaan ”koleeriset” karoliiniupseerit saattoivat joutua erinäisistä syistä usein myös ristiriitoihin toisten upseerien kanssa. Tällaiset keskinäiset kaunat saattoivat kyteä osapuolten välillä pitkäänkin ja niistä muodostui helposti kunniakyymyksiä. Esimerkiksi Adam Lewenhaupt oli riitautunut eversti Knorringin kanssa Baltian sotänäyttämöllä suuren Pohjan sodan aikana ja heidän välillään kyti pitkään riita. Ks. HH 34:2 1952, Lewenhaupts berättelse, s. 24–28, 47–50, 68–69, 77–78, 109.

Henkilön ansaittu nimi ja maine katsottiin hänen elämänsä kannalta kallisarvoiseksi ja välttämättömäksi.¹²⁶ On huomattava siis se, että nykyajasta poiketen myös henkilön nimi saatettiin katsoa ansaituksi. Esimerkiksi kunnostautunut soturi sai aatelistarvon yhteydessä myös uutta säätyasemaa kuvaavan aatelistarvon, joka kertoi kantajansa korkean sosiaalisen statuksen. Perittykin nimi oli suvun mainetekojen avulla hankittu ja sen häpäiseminen halveksi kaikkia niitä uhrauksia ja sitä urheutta, mitkä olivat nimeen oikeuttaneet.

Jo pelkästä kaksintaisteluun ryhtymisestä sekä haastaja että haastettu tuomittiin viran menetykseen, korkeisiin sakkoihin ja kahden vuoden vankeuteen. Sama tuomio koski siis myös sekundanteja ja muita tapahtumassa mukana olleita.¹²⁷ Jos duelli johti toisen osapuolen kuolemaan, korostettiin kaksintaistelun luonnetta erityisen kunniattomana rikoksena, josta surmaaja tuli tuomita mestattavaksi ilman armoa. Lisäksi hänet tuli haudata kirkkomaan ulkopuolelle ilman seremonioita ja papin läsnäoloa. Sama kohtalo lankesi myös duellissa henkensä menettäneelle osapuolelle.¹²⁸

Duellit katsottiin siis tyypillisiksi kunniattomiksi, koko kollektiivisen yhteisön hyvinvoinnin vaarantaviksi rikoksi. Niiden rangaistuksissa korostui rikkomuksen tekijän ehdoton poistaminen yhteisöstä, jotta Jumalan viha ei lankeaisi yhteisön ylle. Täten myös vankeustuomiota istuva kaksintaistelija joutui plakaatin mukaan istumaan tuomionsa Tukholman kaupungin ulkopuolella tai muualla valtakunnassa vastaavissa oloissa, jotka vastasivat rikoksen aiheuttamaa häpeää ja kunniattomuutta¹²⁹. Hautaaminen kirkkomaan ulkopuolelle ilman hautajaisseremonioita ulotti yhteisöstä karkotuksen myös tuonpuoleiseen.

Jotta kunnianloukkaukset eivät johtaisi kaksintaisteluihin, oli esivallan taholta ensiarvoisen tärkeää tarjota loukatulle osapuolelle mahdollisuus säilyttää haastettu

¹²⁶ Krigz-Articlar [1683], s. 212.

¹²⁷ Krigz-Articlar [1683], s. 215–216, 220. Duel placat art. I, II, VII, VIII. Vankeusaika piteni kolmeen vuoteen, jos syytetty ei pystynyt maksamaan sakkoa. Jos syytetyllä puolestaan oli varaa, niin toisen vuoden istumisen saattoi korvata sakoilla.

¹²⁸ Krigz-Articlar [1683], s. 217. Duel placat art. III.

¹²⁹ Krigz-Articlar [1683], s. 219–220. Duel placat art. VI.

kunniansa tahraamattomana, koska kunniakoodisto edellytti normaalisti loukkaukseen vastaamista vahvalla reagoinnilla. Loukatun katsottiin kuitenkin pelastavan ja säilyttävän kunniansa, jos loukkauksen tehnyt osapuoli saatiin julkisesti perumaan väitteensä. Näin ollen duelliplakaatissa määrättiin, että loukkaajan oli lausuttava julkinen anteeksianomus ja loukkauksensa peruutus läsnä olevan loukatun ja yleisön edessä. Jos näin myös tapahtui, loukkauksen tekijä selvisi loukkauksesta ilman rangaistuksia¹³⁰ ja loukatun kunnia palautui.

Ongelmalliseksi kuitenkin muodostui se, että tällöin loukkaajan luopuminen esittämästään väitteestä voitiin tulkita johtuneen rangaistuksen pelosta, jolloin tämä ei luonnollisesti ollut enää sanansa mittainen mies. Näin ollen loukkaajan kunnia saattoi joutua nyt vuorostaan koetukselle. Tällöin loukkaajan oli varsin helppoa uusia loukkauksensa osoittaakseen sanansa pitävyyden. Tämän ehkäisyksi plakaatissa määrättiin, että loukkauksen uusimisen tuli johtaa uuteen anteeksipyyntöön ja lisäksi sakkorangaistukseen ja puolen vuoden vankeuteen¹³¹.

Kun joku toisen kunnian loukkaamisesta vankeuteen tuomituista oli kärsinyt rangaistuksensa, tuli hänen vielä oikeuden edessä antaa seuraavanlainen kirjallinen tai suullinen julistus sille, jota hän oli loukannut.

*Minä N.N. tunnustan, että olen minun hävyttömällä ja harkitsemattomilla sanoilla loukannut N.N:ä ja tunnustan täten tässä että semmoinen on ollut minulta pahanilkisesti ja puolustamattomasti tehty. Kunniani kautta minä N.N. haluan pyytää sitä anteeksi ja sen vääryyden minkä olen hänelle aiheuttanut toivon unohdettavaksi.*¹³²

Kun loukkauksen tekijä oli rangaistuksensa kärsinyt ja siten syntinsä sovittanut tuli plakaatin mukaan hänelle palauttaa täydellisesti hänen kunniansa ja hyvä nimensä. Tämän jälkeen ei kenelläkään ollut enää oikeutta soimata häntä hänen teoistaan ja siten

¹³⁰ Krigz-Articlar [1683], s. 220–222. Duel placat art. IX.

¹³¹ Krigz-Articlar [1683], s. 220–222. Duel placat art. IX.

¹³² Krigz-Articlar [1683], s. 222. Duel placat art. X.

jatkaa sovitettua riitaa. Jos joku jatkoi vielä vanhaa riitaa, tuli hänet tuomita yhtä lailla ilman sääliä kuin jo tuomionsa kärsinytkin osapuoli.¹³³

Kunnianloukkauksia koskevissa ratkaisuisa oli tarpeellista synnyttää riitojen jatkumisen ehkäisemiseksi sellainen tasapainotila, ettei kummankaan osapuolen kunnia ollut enää haastetussa asemassa. Tämän takia plakaatissa määrättiin, että riidan aloittaneen osapuolen kunnia julistettiin tahrattomaksi rikoksen sovituksen jälkeen. Keskeistä riidan ratkaisussa oli tämän ohella nimenomaan ratkaisun julkisuus. Kunniakoodisto edellytti julkisen rituaalin suorittamista, jossa yhteisön mukanaolo merkitsi rikkomuksen tekijän hyväksymistä takaisin yhteisöönsä.

Kun joku ritaristosta ja aatelista, sotapäällystä tai heidän vertaisistaan rikkoi duelliplakaattia, tuli rikkojan alueen maaherran koota muutamia ”ymmärtäväisiä ja oikeutta rakastavia” miehiä ritaristosta ja aatelista, sotapäällystä ja vertaisista tutkimaan ilmitullutta tapausta. Tämä tutkimus tuli sitten lähettää eteenpäin hovioikeuteen, jossa tapahtuneesta annettiin tuomio.¹³⁴ Duelliplakaatin mukaan siis maakunnissa tuli perustaa tietynlaisia epävirallisia kunniatuomioistuimia¹³⁵ tutkimaan säätyläisten tekemiä kunniaa loukkaavia tapauksia. Asian tutkijoiden tuli luonnollisesti olla yhteiskuntahierarkiassa vähintään syytetyn vertaisia. Epäilemättä tällaiset kunniarikokset olivat aatelissäädylle arka paikka, jolloin hallitsija pyrki yhteiskunnallisen harmonian takia ottamaan laajasti säädyn ”yleisen mielipiteen” huomioon asian käsittelyssä.

Kaksintaisteluista annetut duelliplakaatin sanktiot saatettiin katsoa kuitenkin aikalaisten silmissä sangen ankariksi eikä näitäkään normitason määräyksiä välttämättä toteutettu käytännössä. Eversti kreivi Frölichin ja kenraalimajuri Bennetin tapauksen käsittelyssä pohdittiin sitä, tuliko duelliplakaatin määräämää kahden vuoden vankeustuomiota ja sakkoja soveltaa tässä tapauksessa. Asian käsittelyn ajaksi osapuolia ei vangittu

¹³³ Krigz-Articlar [1683], s. 220–222. Duel placat art. XI.

¹³⁴ Krigz-Articlar [1683], s. 224–225. Duel placat art. XII.

¹³⁵ Roth esittää, että Ruotsissa käytiin keskustelua 1800-luvulla laillisen kunniatuomioistuinten käyttöönotosta jollaisia toimi mm. Preussissa. Artikkelissa ei huomioida kuitenkaan lainkaan Kaarle XI:n duelliplakaatissa esitettyä ohjeistusta tietynlaisten epävirallisten kunniatuomioistuinten käyttöönotosta. Olisikin selvittämisen arvoista yrittää jäljittää toimiko tällaisia myös todellisuudessa.

lainkaan vaan heidät määrättiin arestiin omiin koteihinsa, sillä oli kiistanalaista voitaisiinko istuvien valtiopäivien edustajia lainkaan vangita. Heidän tapauksessaan ei myöskään ollut syntynyt henkilövahinkoja ja asia ratkesikin lopulta molempien armahdukseen kun kaikki neljä säätyä olivat anoneet tätä kuninkaalta.¹³⁶

Kaksintaisteluun syylistynyt upseeri saattoi myös välttää esivallan rangaistuksen yksinkertaisesti pakenemalla ulkomaille. Kun suuren Pohjan sodan alkupuolella vuonna 1703 Viipurin jalkaväkirykmentissä 40 vuotta palvellut luutnantti Hans Larsson tuomittiin menettämään virkansa osallistuttuaan kaksintaistelun, niin eteläisen Skoonen ratsuväkirykmentissä duelliin syylistynyt vuonna 1707 volontäärinä palvellut Carl Otto Lagercrantz pystyi jatkamaan karriääriään paettuaan rykmentistään. Hän onnistui pestautumaan ulkomaiseen palvelukseen luutnantiksi Ranskan sotavoimissa palvelleeseen Erik Sparren rykmenttiin. Vuonna 1709 Lagercrantz oli palannut Ruotsin armeijaan ja seuraavana vuonna hän toimi jo ratsumestarina samaisessa eteläisen Skoonen ratsuväkirykmentissä, mistä hän aikanaan oli paennut. Hän yleni aikanaan aina everstin arvoon saakka.¹³⁷ Lagercrantzin tapaus osoittaa sen, että tuomiotaan pakoileva upseerikin kelpasi pitkän sodan aikana palvelukseen tilanteessa, jossa pätevistä upseereista oli pulaa. Tällöin upseerin kunniaa tahranneet teot painettiin villaisella valtakunnan käytännön tarpeiden edessä.

¹³⁶ S.R.A.P. 1723 II:II, s. 275–282; Roth 1999, s. 274–275.

¹³⁷ Lewenhaupt 1921, s. 376, 382.

5. ”*Virtus militaris*” vai ”*civiliter mortuus*”?

5.1. Pelkuruus, petollisuus ja niihin suhtautuminen sotaväessä

Soturi häpäisi itsensä ja osastonsa pahasti osoittaessaan pelkuruutta, mitä soturikunnia halveksi erityisesti. Pelkuruus edusti kaikkea kunnialle vastakkaista, mitä Jumalaa, kuningasta ja isänmaata puolustavan sotilaan tuli tehdä. Sen osoittaminen oli velvollisuuksien laiminlyöntiä, epämiehekkyyttä ja kelvottomuutta. Lippujen alta pakenemisesta oli tuomiona kunnian ja hengen menetys, joten artiklojen mukaan sotilaskarkurin ja taistelusta ennen aikaisesti pakenevan sai muutta mutkitta lyödä hengiltä. Kiinniotettu karkuri vietiin tuomittavaksi sota-oikeuteen. Kruunun tuomiota pakoon päässyt karkuri puolestaan julistettiin kelmiksi ja lainsuojattomaksi.¹³⁸

Sota-artikloissa pyrittiin tiukasti toteuttamaan kunniallisuuteen nojaamalla miehistön sitoutuminen osastoonsa. Laivastoon verrattaessa armeijan rykmenteissä yksittäisten miesten oma kohtalo ei ollut niin sidoksissa koko joukon kohtaloon, sillä taistelukentillä yksittäinen mies saattoi pyrkiä pakoon ja suojan etsimiseen. Laivastossa puolestaan koko miehistön kohtalo oli käytännössä sidottu aluksen kohtaloon. Kun laivastossa palveleva mies ei kannen alla voinut muuta kuin keskittyä tehtäviensä toteuttamiseen, niin armeijan rykmenttien rivistöissä vihollisen tykki- ja muskettitulessa saattoi kuolemanpelko kasvaa hallitsemattoman suureksi.¹³⁹

Usein artiklojen säädöksissä vedottiin myös uskollisuuden vakuutena annettuun valaan. Vala satoi sen antajaa ja artiklojen määräysten rikkomisen katsottiin rikkovan nimenomaan vannottua valaa, jolloin rikkomukset olivat erittäin painavasti soturikunnian vastaisia. Erityisesti pakenemistilanteita koskevissa määräyksissä korostettiin soturin antaman valan merkitystä.¹⁴⁰

Lipun merkitys yksikön ja sen kunnian symbolina ilmeni vahvasti artikloissa. Useissa säädöksissä esiintyy maininta rikkomuksen tapahtumisesta ”lippujen alla”, mitä

¹³⁸ Sota-artiklat 1642, s. 25–26; Krigz-Articlar [1683], s. 37.

¹³⁹ Perlestam 2004, s. 70–71.

¹⁴⁰ Sota-artiklat 1642, s. 28; Krigz-Articlar [1683], s. 38.

sanontaa käytettiin kuvaamaan sotatoimissa olevaa sotajoukkoa, joka oli koottu yhteen symbolina toimivan lippunsa alle. Tällöin esimerkiksi joukostaan pakenevan sotilaan rikoksena oli lipun alta pakeneminen. Samoin sotajoukossa tapahtunut rikos, esimerkiksi miekan nostaminen esimiestä tai tovereita vastaan, tai vaikkapa vartiointitehtävien laiminlyönti katsottiin lipun alla tapahtuneeksi rikokseksi.¹⁴¹ Kuten edellä on jo todettu, oli lipun symbolisella merkityksellä käytännöllisistä syistä lähtöisin oleva tausta.

Kokonaisen osaston paetessa taistelusta tai osoittaessa pelkuruutta vastaavalla tavalla se sai maksaa teoistaan kovan hinnan. Mikäli taistelussa osasto pakeni ja syyllisiksi tähän katsottiin yksinomaan päällystö, niin nämä tuomittiin menettämään kunniansa, henkensä ja omaisuutensa sekä heidät karkotettiin pois leiristä (sotaväestä). Kun syy taistelusta pakenemiseen oli sekä miehistössä että päällystössä, oli sota-artiklojen mukaan tästä tuomiona päällystön jäsenten teloittaminen ja joka kymmenennen arvalla valitun miehen hirttäminen. Samoja tuomioita noudatettiin myös rivimiesten ja kapinoivien upseereiden kohdalla, jos sotaväki vaatii linnoitusta komentavaa kuvernööriä luovuttamaan linnakkeen viholliselle.¹⁴² Rivimiesten kuolemantuomion täytäntöönpano hirttämisellä osoitti rikoksen vakavuuden, sillä aikakauden yhteiskunnassa ainoastaan alhaisista rikoksista, kuten varkauksista, annettiin hirttotuomioita¹⁴³.

Henkensä säästäneet miehet tuomittiin määrääjäksi leirin ulkopuolelle (eroon muusta sotaväestä). Heidät määrättiin myös rituaalisuuden mukaisesti siivoamaan leirinsä, sillä miesten katsottiin teollaan saastuttaneen koko palvelemansa armeijan. He joutuivat myös palvelemaan ilman lippua, koska he olivat häpäisseet osastonsa symbolin, eivätkä he ansainneet uutta symbolia rikoksensa takia. Tällaisilla häpeärangaistuksilla osoitettiin, etteivät pelkuruuteen syyllistyneet miehet olleet sotilaan arvon mukaisia, ja siksi heiltä vietiin osastonsa symboli ja heidät määrättiin sotilaan arvolle sopimattomaan siivoustyöhön. Synnit pystyttiin sovittamaan kuitenkin jollain myöhemmin suoritetulla miehuullisella teolla. Mikäli kuitenkin yksittäinen tai useampi mies paenneesta

¹⁴¹ Sota-artiklat 1642, s. 21, 24, 25; Krigz-Articlar [1683], s. 35–36.

¹⁴² Sota-artiklat 1642, s. 25–26, 28; Krigz-Articlar [1683], s. 36–37.

¹⁴³ Wirilander 1974. s. 76–77.

osastosta pystyi osoittamaan toimineensa kunniallisen nuhteettomasti taistelussa ja pystyi tämän myös oikeudessa todistamaan, katsottiin heidät syyttömiksi pelkuruuteen ja täten artiklojen ankarat tuomiot eivät koskeneet heitä. Samoin oli heidän laita, jotka olivat syyllistyneet muiden johdateltavina ilman omaa tahtoaan pelkuruuteen tai uskollisuuden puutteeseen.¹⁴⁴

Taistelukentällä osoitettuun pelkuruuteen ja ”ilman korkeinta tuskaa” tapahtuneisiin pakenemisiin rinnastettiin myös puolustustilanteissa linnoituksista ja hyökkäystilanteissa linnoitusten valtaamisissa suoritetuissa rynnäköissä tapahtuneet osastoista pakenemiset. Koska tällaiset tilanteet olivat usein tulkinnanvaraisia siinä suhteessa, milloin taistelusta vetäytyminen tai antautuminen oli epätoivoisessa tilanteessa ainoa kristillinen oikeamielinen teko ja milloin vetäytyminen tai antautuminen oli pakenemistä tai pelkuruutta, tuli sota-oikeudessa arvioida kukin tilanne olemassa olleiden olosuhteiden varjossa. Ohjeistuksena Kustaa II Aadolfin artikloissa todettiin kuitenkin että osasto, joka oli jo torjunut kolme rynnäkköä linnakkeessa, sai lopulta kuolemanhädässä paeta. Kaarle XI:n artikloissa todettiin puolestaan, että osasto sai antautua kun äärimmäisessä hädässä kaikki mahdollinen oli tehty.¹⁴⁵ Ankarien tuomioiden olemassaolo, mutta niiden tulkinnanvaraisuus synnytti erityisesti piiritystilanteissa ensi näkemältä sangen irrationaalisilta vaikuttavia tilanteita. Linnaketta puolustavan komentajan oli pakenemis- tai antautumistilanteessa luotava sellainen vaikutelma, että hänen ja hänen upseeriensa toimet näyttäytyisivät jälkiarvioinneissa siltä, että puolustajat olivat antautumistaan ennen tehneet kaiken tehtävissä olleen.¹⁴⁶

Hyväksi esimerkiksi käy kenraalimajuri Roosin osaston toiminta Pultavan taistelussa vuonna 1709. Roosin osasto oli joutunut erilleen muusta Ruotsin armeijasta ja se oli kärsinyt erittäin raskaita tappioita. Paetessaan ylivoimaisia venäläisiä Roos joukkojensa rippeineen miehitti erään taistelukentällä sijainneen skanssin. Roosin tarkoituksena oli

¹⁴⁴ Sota-artiklat 1642, s.26, 28; Krigz-Articlar [1683], s. 37. Ks. myös Perlestam 2004, s. 74.

¹⁴⁵ Sota-artiklat 1642, s. 26–28; Krigz-Articlar [1683], s. 37, 40, 43.

¹⁴⁶ Ks. myös Englund 1989(b), s. 211. Liian helpolla antautumaan pyrkivä komentaja saattoi myös yksinkertaisesti joutua alaiensa tappamaksi. Vertaa sota-artiklaan, jonka määräyksessä taistelusta pakenevan sai muutta mutkitta ampua. Sota-artiklat 1642, s. 25–26; Krigz-Articlar [1683], s. 37.

hänen omien sanojensa mukaan valmistautua taistelemaan linnaketta piirittävää vihollista vastaan niin pitkään, että apujoukkoja saapuisi paikalle.

Pian ruotsalaisia lähestyi kuitenkin rummunlyöjä ja everstiluutnantti Kiowiksi esittäytynyt mies, joka pyysi päästä linnaketta komentavan upseerin puheille. Kiow esitti Roosille hänen tsaarillisen majesteettinsa tervehdyksen ja armon tarjouksen luvaten myös, että jos ruotsalaiset antautuisivat, saisivat he pitää kaiken omaisuutensa ja heitä kohdeltaisiin hyvin. Roos kysyi tällöin viestinviejältä kuka heidän komentajansa oli, jolloin Kiow ilmoitti joukkojen komentajaksi kenraaliluutnantti Rentzelin. Tähän Roos vastasi uhmakkaasti, että kenraaliluutnantti varmasti tietää, etteivät linnakkeessa olevat ruotsalaiset joukot kuuluneet hänelle itselleen vaan kuninkaalliselle majesteetille, eikä hän voisi mitenkään luovuttaa hänen komentoonsa uskottuja joukkoja. Roos kuitenkin pyysi asiassa harkinta-aikaa iltaan saakka.

Tämän jälkeen neuvottelija perääntyi ja venäläiset alkoivat valmistelemaan piiritykseen tuoduille tykeille tuliasemia. Pian neuvottelija palasi tuoden kenraaliluutnantti Rentzelin vastauksen, ettei hän voinut antaa Roosille niin paljon aikaa, sillä hänen joukkojaan tarvittaisiin muuallakin. Kiow toisti antautumistarjouksen korostaen antautuvien saavan paremman kohtelun kuin mitä antautuneet joukot olivat ikinä saaneet. Nyt antautumistarjoukseen lisättiin myös uhkaus. Jos Roos ei pian antautuisi, niin venäläiset valtaisivat ”mitättömän skanssin”, jonka valtaaminen ei tulisi maksamaan heille paljoakaan. Roos esiintyi jälleen uhmakkaana vastaten, että venäläisten rynnäköidessä he veisivät mukanaan ainakin yhtä monta hyökkääjää kuin heitä itseään oli ja useampia, jos heidät yritettäisiin työntää ulos skanssista. Roos pyysi uhkauksensa perään kuitenkin vielä kahden tunnin harkinta-aikaa ja piirityksen valmistelujen keskeyttämistä, mihin venäläiset suostuivatkin.

Kahden tunnin aikana¹⁴⁷ omien joukkojen apua ei kuulunut ja Roos ryhtyi kyselemään muiden upseereiden ja jopa rivimiesten mielipiteitä tilanteesta. Kaikkien kannattaessa

¹⁴⁷ Vertaa Englund 1989(b), s. 147–148. Englundin mukaan venäläiset suostuivat vain puolen tunnin harkinta-ajan antamiseen Roosille ja sitäkin he eivät odottaneet kokonaan. Roos väittää kertomuksessaan käyttäneensä koko kahden tunnin ajan ennen antautumistaan. HH 34:2 1952, s. 334.

hyvien antautumisehtojen hyväksymistä taipui Roos antautumisen kannalle, mutta vaati Rentzeliltä kirjallista antautumissopimusta. Neuvottelija toi kenraaliluutnantin vakuutuksen, että vaikka hänellä ei ollut kirjoittamistarvikkeita mukanaan, olisi hänen ritarillinen vakuutus [cavallierska parol] yhtä sitova kuin sadalle arkille kirjoitettu sopimus. Roos hyväksyi tämän vakuutuksen, mutta vaati vielä haavoittuneiden hoitoa ja hänen sekä muiden upseerien oikeutta pitää miekkansa antautumisesta huolimatta. Rentzel suostui haavoittuneiden hoitoon, mutta Roosin ja hänen upseereiden aseet tuli kuitenkin luovuttaa hänen adjutantilleen, koska miekkojen pitämiseen oli tarvittava itsensä hallitsijan suostumus. Rentzel vakuutti kuitenkin esittävänsä tsaarille Roosin upseereiden miekkoja koskevan pyynnön, kun hän pääsisi näkemään hallitsijan.¹⁴⁸

Kenraalimajuri Roos oli joukkoineen joutunut raskaita tappioita koettuaan soturikunnian kannalta häpeällisen tilanteen eteen, antautumiseen. Koska tämä voitiin jälkikäteen nähdä pelkuruutena, ryhtyi komentaja toimimaan tavalla, joka tekisi mahdollisimman vahvan vaikutelman, että sota-artikloiden edellyttämällä tavalla oli kaikki mahdollinen tehty ja antautumiseen oli taivuttu vasta äärimmäisessä hädässä. Näin Roos esiintyi venäläisen neuvottelijan edessä taistelutahtoa uhkuen, vaikka hänelle lienee ollut alusta saakka selvää, että hänen oli todennäköisesti antauduttava, sillä hänen raskaita tappioita kärsineet miehensä eivät enää olisi olleet valmiita taistelemaan. Tästä tietoinen Roos tunsu antautumispäätöksen mahdollisesti tahraavan hänen kunniansa, sillä hän vieritti osasyyn antautumisesta myös upseereilleen ja rivimiehille kysyessään antautumispäätöksen tueksi heidän mielipidettään, vaikka päätäntävalta antautumisessa oli joukkojen komentajana periaatteessa yksin hänellä.

Roos vaati oikeutta hänen ja upseereidensa miekkojen pitämiseen, sillä tämä olisi ollut vihollisen puolelta annettu selvä tunnustus ruotsalaisten miehekkäälle vastarinnalle ja sille, että hänen joukkonsa ja siten myös heidän komentajansa olivat säilyttäneet kunniansa. Antautumisen jälkeen kupeelle jääneellä miekalla olisi ollut vahva symbolinen todistusarvo. Se olisi todisteena kaikille urheudesta ja vihollisenkin antamasta kunnioituksesta¹⁴⁹. Vihollislinjojen ylittävästä satureiden yhtenäisestä

¹⁴⁸ HH 34:2 1952, s. 330–336. Gen. Major Roos relation. Sanfärdig relation Om det som wid Fiendes Skantzar wid Pultawa passerade d. 28 Junij 1709.

¹⁴⁹ Katso myös Englund 1989(b), s. 148.

kunniakoodistosta kertoo antautuneelle osapuolelle osoitetun kunnioituksen lisäksi myös se, että Roos tyytyi kenraaliluutnantti Rentzelin antamaan ritarilliseen vakuutukseen ”kuin kirjoitettuun sopimukseen”.

Piiritystilanteet kehittyivät usein sangen kirjaviksi rituaaleiksi, joissa niskan päälle päässyt osapuoli pyrki usein omia voimia säästääkseen ratkaisuun, jossa häviölle jäänyt osapuoli ja erityisesti sen upseeristo saattoi antautua ilman, että heidän kunniansa joutui tahratuksi. Täten tappion katkeraa kalkkia nielleen hävinneen osapuolen kunniaa saatettiin hivellä suomalla heille oikeus seremoniallisiin linnakkeiden luovuttamisiin. Nämä luovutukset saattoivat olla näyttäviä rituaaleja, joissa keskeistä oli usein se, että hävinnyt osapuoli sai pitää miekkansa, aseensa ja lippunsa, eli oman kunniansa symbolit. Vastapuolen antama kunnioitus oli todiste siitä, ettei hävinnyt osapuoli ollut osoittanut pelkuruutta, eikä näin ollen tahrannut kunniaansa.¹⁵⁰ Usein voittaneen osapuolen komentaja lupasi lisäksi ainakin periaatteessa kohdella ”hyvin ja kunnian vaatimusten mukaisesti” nimenomaan sellaista vihollista, joka oli taistellut urhoollisesti¹⁵¹.

Myös tottelevaisuus ja kuuliaisuus olivat karoliiniarmeijassa keskeisiä hyveitä ja artikloissa päällystön ja rivimiesten suhteista määrättäessä korostettiin alaisten velvollisuutta osoittaa esimiehilleen ”kohtuullista kunnioitusta”. Tätä tuli osoittaa kuitenkin vain ja ainoastaan valtakunnan parhaaksi, ei muutoin.¹⁵² Tässä yhteydessä kunnioituksella tarkoitettiin ilmeisimmin fyysistä näkyvää kunnioitusta, joka ilmeni alamaisuutta osoittavien eleiden, sanojen ja tekojen lisäksi määrättyjen käskyjen täyttämisenä. Toisaalta artikloissa kiellettiin selvästi osastojen päälliköitä sortumasta väärinkäytöksiin käyttämällä alaisiaan omien etujensa tavoitteluun¹⁵³.

Esimiehiin kohdistuva niskurointi katsottiin artikloissa nimenomaan näiden kunniaan kohdistuviksi loukkauksiksi. Upseerin kunnian kannalta olikin anteeksiantamatonta jos heidän alaisensa loukkasivat heitä suullisesti tai nostivat aseensa tai paljaan käden heitä

¹⁵⁰ Antautumisseremonioista esim. Englund 1989(b), s. 148–149.

¹⁵¹ Hornborg 1955, s. 216.

¹⁵² Sota-artiklat 1642, s. 18–19; Krigz-Articlar [1683], s. 19–20.

¹⁵³ Sota-artiklat 1642, s. 23; Krigz-Articlar [1683], s. 22–23, 31.

vastaan. Upseerin kunnian loukkaamisesta oli sota-artikloissa määrätty kuolemantuomio.¹⁵⁴

Esimiesasemassa olevan upseerin oli myös toimittava määrätietoisen ankarasti sota-artikloita rikkoneita alaisiaan kohtaan¹⁵⁵, sillä upseerin komentaman yksikön kunnia henkilöityi hänen henkilökohtaiseen kunniaansa. Täten alaisten rikkomusten läpi sormien katsominen olisi vaarantanut upseerin aseman, jos tieto alaisten rikkeistä olisi levinnyt laajemmalle. Näin ollen armeijan päällystö oli herkästi kurittamassa alaisiaan milloin vain saivatkin nämä kiinni kuuliaisuuden puutetta osoittavista tehtävien laiminlyönneistä. Esimerkiksi käyköön Robert Petrén päiväkirjassaan kuvaama tapaus.

Silloiselta sotilasarvoltaan vääpelinä toiminut Petré oli vuonna 1705 erään linnakkeen piirityksessä määrännyt alaisellensa kersantti Hedbergille ja miehistölle tehtäviä, kun hän oli lähtenyt tapaamaan esimiehiään. Petrén palatessa asemapaikalleen hän tapasikin miehistönsä nukkumasta. Petré puhutteli kersanttia kysyen, miksi hän ei ollut totellut annettua käskyä? Kun kersantti vastasi tähän jotain poikkipuolista, Petré löi miekallaan alaistaan muutaman kerran. Kersantti tunsu itsensä tästä loukatuksi ja valitti läksytyksestään muutamalle yksikkönsä kapteenille, jotka kuitenkin ilmoittivat Petrétä kuultuaan vääpelin toimineen oikein. Kersantti Hedberg ei kuitenkaan jättänyt asiaa tähän vaan marssi vielä everstinsä puheille. Eversti Knorringilta ei myöskään herunut sympatiaa valittavalle kersantille vaan määräsi hänet pidätettäväksi, koska hän ei ollut totellut esimiehensä Petrén kuninkaallisen majesteetin palveluksessa antamaa käskyä. Tosin Hedberg vapautettiin vielä samana iltana,¹⁵⁶ mutta taatusti patriarkaalisesta kuuliaisuudesta oppitunnin saaneena. Esimiehen ojentavan käden läksytyksestä ei sopinut ryhtyä valittamaan.

Pelkuruuden ja niskuroinnin ohella satureiden kunniakoodisto halveksi petoksellisuutta, miksi voitiin katsoa kaikenlainen toiminta joka haittasi oman puolen taistelukelpoisuutta, tai joka edesauttoi vihollisen pyrkimyksiä. Myös

¹⁵⁴ Sota-artiklat 1642, s. 17–19; Krigz-Articlar [1683], s. 19–20.

¹⁵⁵ Lappalainen 1976, s. 151–152.

¹⁵⁶ Robert Petrén dagbok, s. 80–81.

taistelukelpoisuutta laskevat laiminlyönnit ja itsekäs oman edun tavoittelu esimerkiksi taloudellisen hyödyn tavoittelemiseksi katsottiin epäkunnialliseksi.

Siten sota-artikloissa velvoitettiin sotilaita huolehtimaan tarkasti heidän aseistaan ja varusteistaan. Varusteiden myynnistä, kadottamisesta, panttaamisesta tai tarvelemisestä joutui syyllinen korvaamaan palkastaan aiheutuneen vahingon ja rikoksen tapahtuessa ensimmäisen tai toisen kerran syyllinen tuomittiin lisäksi katujuoksuun (Kustaa II Aadolfin artikloissa tarvelemisestä tuomittiin määrääjäksi vedelle ja leivälle). Kolmannella kerralla syyllinen tuomittiin kuten muistakin varkauksista menettämään henkensä. Lisäksi soturikunnian kannalta äärimmäisen nöyryyttävästä teosta, oman miekan, kiväärin tai musketin menettamisestä, syyllinen tuomittiin kujanjuoksuun lisäksi myös leiristä karkotukseen, kunnes tämä pystyi puhdistamaan tämän saastaisuuden jollakin miehuullisella teolla.¹⁵⁷

Kaikenlainen omaa puolta vahingoittava toiminta, kuten kapinointi, karkuruus ja vihollisen kanssa suoritettava yhteistoiminta oli ankarasti kiellettyä. Vihollisen kanssa neuvotelleen, viholliselle antautuneen tai vihollista avustaneen osaston päällystö tuomittiin menettämään henkensä, kunniansa ja omaisuutensa ja miehistöstä hirtettiin tässäkin tapauksessa arvalla valiten joka kymmenes mies. Jäljelle jääneet tuomittiin palvelemaan ilman lippua leirin ulkopuolella kunnes saastainen teko oli korjattu jollain maineen puhdistavalla teolla.¹⁵⁸

Eryisesti upseereita koskien oli sotaväen katselmuksissa suoritettut petosyritykset sanktioitu tarkasti. Upseerien oli ehdottomasti saavuttava katselmukseen joukkoineen ja täysine varustuksineen. Katselmuksessa miehiä, hevosia, aseita tai varusteita toisille lainaava upseeri tuomittiin sakkoihin ja menettämään virkansa epäuskollisuutensa takia. Katselmusrikkomuksista tietoinen upseeri julistettiin artiklojen mukaan kelmiksi ja tuomittiin kahdella ensimmäisellä kerralla kujanjuoksuun ja kolmannella kerralla miekalla mestattavaksi. Kustaa II Aadolfin artiklojen mukaan petokseen syyllistyneen upseerin yksikön lippu määrättiin rituaalisesti käärittäväksi kokoon rikkojan pään yllä,

¹⁵⁷ Sota-artiklat 1642, s. 30, 36–37; Krigz-Articlar [1683], s. 60–62.

¹⁵⁸ Sota-artiklat 1642, s. 27–28; Krigz-Articlar [1683], s. 40–48.

jonka jälkeen tämä tuli ajaa ulos leiristä.¹⁵⁹ Tällaisen rituaalin esiintyminen rangaistusten ohella artikloissa osoittaa katselmusrikosten vakavuuden epäuskollisuuden osoituksena.

Upseereita kiellettiin myös poistumasta osastostaan perimään rästiin jääneitä palkkojaan, sillä hänen tuli kuuliaisesti täyttää tehtävänsä vaikka palkkaa ei olisi maksettukaan ajallaan. Jos upseeri syyllistyi tähän, niin hänet määrättiin menettämään virkansa. Alaistensa palkkojen kavallukseen syyllistynyt esimies puolestaan rinnastettiin muihin varkaisiin.¹⁶⁰

Sota-artikloissa edellytettiin siis upseereilta jo sotilasvalassa vannottua kuuliaisuutta palvelulla osastossaan vastoinikäymistenkin keskellä. Kuuliaisuuden rakoilu oman edun nimissä tulkittiin helposti valan rikkomiseksi, eli petturuudeksi. Esimerkiksi Suomen kenraalikuvernöörin ja Suomen armeijan ylipäällikön kreivi Karl Nierothin komentamassa vaikeissa ongelmissa painaineissa joukoissa palvelleet komentajan lähin apulainen, kenraalimajuri kreivi Hans Henrik von Liewen pyysi tältä loppuvuodesta 1710 ”kunniallista” eroa, koska oli havainnut armeijan tilan olleen niin kurjan, ettei hän halunnut enää palvella Suomessa.

Komentaja Nierothin vastaus von Liewenin pyyntöön oli kaikkea muuta kuin ymmärtävä. Nieroth totesi hänen itsensä tuntevan varsin hyvin Suomessa vallinneet olot, mutta hän ei uskonut, että ”yksikään hieno aateliskeikari menettäisi kunniaansa, jos uskollisesta alttiudesta kuningasta ja isänmaata kohtaan pysyisi hänen majesteettinsa palveluksessa ja panisi vaaraan henkensä ja terveytensä, sekä kestäisi mitä tahansa vaivoja ja vastuksia, vaikka kaikki ei olisikaan sellaisessa kunnossa kuin armon herra oman mukavuutensa vuoksi olisi halukas toivomaan ja kaihoamaan”.

Nieroth kieltäytyi myöntämästä von Liewenille eroa ja vastasi, että asianomainen saisi anoa sitä neuvostolta Tukholmasta. Selkkaus johti lopulta siihen että von Liewen joutui hankkeensa takia sota-oikeuteen, jossa hän tosin sai vapauttavan tuomion, mutta joka

¹⁵⁹ Sota-artiklat 1642, s. 36; Krigz-Articlar [1683], s. 70–71.

¹⁶⁰ Sota-artiklat 1642, s. 38–39; Krigz-Articlar [1683], s. 74–77.

tahrasi hänen kunniansa.¹⁶¹ Tapauksen käsittely osoittaa von Liewenin toimien rikkoneen karkealla tavalla soturien kunniakoodistoa. Koska suuri Pohjan sota oli tapauksen aikana kääntynyt jo Ruotsille tappiolliseksi ja upseeripula maassa oli huutava, saattoi tämä edesauttaa vapauttavan tuomion antamista. Kunniaansa tahrannut upseerikin kelpasi armeijan palvelukseen ja vuonna 1711 von Liewen palveli henkirakuunarykmentissä everstinä¹⁶².

Olosuhteiden salliessa kunniansa menettänyt upseeri tai aliupseeri ajettiin usein pois rykmentistään, mutta tämä saattoi myös pystyä puhdistamaan maineensa ja säilyttämään asemansa vetoamalla esimerkiksi aikaisempiin urotekoihinsa, (tai esimerkiksi poikkeuksellisissa oloissa tilaisuuden tullen tehdyllä maineen puhdistavalla kunniakkaalla teolla) mutta tällöinkin hänen oli ”myönnettävä rikkomuksensa ja vakuutettava miekka kädessä parannusta rukoillen armoa ja vapautusta”. Merkittävää oli vielä se, että aseman säilyttämiseen vaadittiin vielä kollektiivista ryhmäkunniaa osoittavasti koko rykmentin upseeriston ja aliupseeriston hyväksyntä.¹⁶³

Soturikunnian vaatimukset eivät kuitenkaan johtaneet pelkkiin kunniattomuuden ilmentymiin kuten pakenemisiin ja antautumiseen. Epätoivoisissakin tilanteissa yksittäiset upseerit tekivät myös tekoja, joissa he asettivat kunniansa henkensä edelle. Esimerkiksi Pultavan taistelussa ruotsalaisten jalkaväen päetessä venäläisten massiivista rintamaa Uudenmaan ratsuväkirykmentin komentaja eversti Anders Torstensson teki epätoivoisen ratkaisun ja ratsasti n. 150 miehisen henkieskadroonansa kärjessä suoraan ikuisuuteen. Torstenssonilla oli velvoittava nimi, sillä hänen isoisänsä oli toiminut sotamarsalkkana 30-vuotisessa sodassa. Henkilökohtaisella uhrauksellaan 33-vuotias Torstensson järjesti jalkaväelle lisää aikaa pakenemiselle ja pelasti lukuisien miesten hengen.¹⁶⁴ On mielenkiintoista kuvitella mitä taistelun tuoksinassa olleen upseerin mielessä liikkui, kun hän tappion hetkellä joutui tekemään ”Akhilleuksen valinnan” perääntymisen ja henkensä säilyttämisen, tai epätoivoisen kuolemaan johtavan

¹⁶¹ Hornborg 1955; s. 110–111.

¹⁶² Elgenstierna IV 1928, s. 642; Lewenhaupt 1921, s. 398. Kummassakaan matrikkelissa ei näy merkintöjä von Liewenin joutumisesta sota-oikeuteen.

¹⁶³ Wirilander 1950, s. 100–101.

¹⁶⁴ Englund 1989(b), s. 179, 212. Katso myös Englundin arvio sotamarsalkka Rehnskiöldin vangiksi jäämiseen johtaneesta tilanteesta.

hyökkäyksen ja ikuisen kunnian välillä. Kaaduttuaan sankarillisesti uhrautuen Torstensson sai historian kirjoihin maineen todellisena soturihyveiden ruumiillistumana.

5.2. Ylipäälliköt kunniakoodiston haasteessa

Koska sotateiden kunnia oli kaikkein suurimmalla koetuksella nimenomaan taistelukentillä, niin tällöin erityisesti sotapäälliköiden kunnia joutui haastetuksi, sillä sotamenestys henkilöityi ylipäällystöön. Henkilöityminen oli kuin kaksiteräinen miekka. Sotapäällikön komentaman armeijan kulkiessa voitosta voittoon satoi komentajan ylle ylistystä ja suitsutusta, mutta toisaalta joukkojen kärsiessä tappioita myös menetykset kaatuivat päälliköiden niskoilta. Tällöin ylimpien upseerien oli ehdottomasti pyrittävä osoittamaan oman toimintansa oikeellisuus, sillä kunnian menetys saattoi johtaa vakaviin seurauksiin.

Komentajat saattoivat joutua kilpailijoidensa myllytyksen kohteiksi tai sodanjohdon syntipukeiksi jos mitenkään oli mahdollista osoittaa komentajan virheiden johtaneen taistelutappioihin, tai alueiden, linnoitusten tai kaupunkien menetyksiin¹⁶⁵. Pahimmillaan epäonninen komentaja saattoi saada jopa kuolemantuomion. Näin kävi Suomen armeijan komennossa K.G. Armfeltin edeltäjänä olleelle Georg Lybeckerille, joka oli kutsuttu v. 1713 Tukholmaan selvittämään toimiaan Suomessa olevien joukkojen ylipäällikkönä.¹⁶⁶ Oman kunnian puolustaminen oli siis sotapäällikölle ensiarvoisen tärkeää kaikissa olosuhteissa. Tappioiden jälkeen tuli omat menetykset selittää olosuhteiden tai hallitsemattomien seikkojen aiheuttamiksi korostamalla esimerkiksi vihollisen lukumääräistä ylivoimaisuutta. Kun komentaja katsoi voiton johtuvan omasta toiminnastaan, oli syy tappiosta ehdottomasti vieritettävä muiden niskoilta.

Ylempi upseeristö oli kokoontunut sotaneuvotteluun Isonkyrön pappilaan 16. helmikuuta 1714. Armeijalle oli tullut tieto vahvan venäläisarmeijan lähestymisestä. Neuvottelussa joukkojen komentaja kenraalimajuri Karl Gustav Armfelt ilmoitti kannakseen taisteluun ryhtymisen läheisellä Napuen kentällä. Suurin osa läsnä olleista upseereista puolestaan vastusti taistelun aloittamista ennen kuin Pohjanmaan nostoväki

¹⁶⁵ Esim. Kujala 2001, s. 230–231.

¹⁶⁶ Domen över Georg Lybeckers befälsföring; s. 180–231; Hornborg 1955, s. 160, 238–239; Kangas 1996, s. 41.

ehdotti lukuisammin paikalle. Eriävänä kantana sotaneuvottelussa ehdotettiin lisäksi, että vihollisen kimppuun käytäisiin Isonkyrön ja Ilmajoen välisellä metsätiellä ennen kuin se pääsisi lepäämään pitkän marssinsa päätteeksi. Armfelt torjui kuitenkin tämän ja sai ajettua oman kantansa läpi neuvottelussa.¹⁶⁷ Hänen komentamansa noin 5 000 miehen vahvuinen armeija asettui taisteluvalmiuteen Napuen kentälle.¹⁶⁸

Helmikuun 19. päivänä v. 1714 armeijat iskivät rajusti yhteen Napuen kentällä. Sankassa lumipyryssä menestyksekkäästi alkanut karoliiniarmeijan jalkaväen hyökkäys johti venäläisten yllättävän koukkauksen seurauksena täydelliseen saarrostuksen. Hetkessä taistelu muuttui veriseksi kuolinkamppailuksi, jonka seurauksena noin 2 000 suomalaisten rykmenttien sotilasta ja nostomiestä makasi kuolleena kentällä ja selviytyneet olivat hajallaan pitkin Etelä-Pohjanmaata.¹⁶⁹ Vain kaksi tuntia kestänyt taistelu oli yksi suuren Pohjan sodan verisimmistä¹⁷⁰. Vaikka taistelu päättyi näin lohduttomasti, oli itse komentaja monella tapaa myös voittanut.

Isonkyrön taistelun jälkeen Armfelt oli aluksi vaipunut epätoivoon, mutta hajallaan olevien joukkojen ja täydennysten (kotoaan haettujen karkurien) kokoonnuttua tilanne oli kuitenkin parantunut. Armfeltin oli tappion jälkeen tietysti tehtävä selkoa toimistaan Tukholmaan. Niinpä hän kirjoitti kertomuksensa Isonkyrön taistelusta kuukautta myöhemmin. Tällöin hänen oli kirjoitettava näennäisen objektiivinen kuvaus taistelusta, mutta hänen oli kuitenkin kunniansa tähden tehtävä selväksi, ettei hän itse ollut syyppää tappioon, vaan että hän oli tehnyt kaiken mitä tehtävissä oli. Taistelukertomuksessaan hän ylistää kaikkien omien joukkojensa urheutta, mutta epäsuorasti syyttää tappiosta kokematon nostoväkeä todeten, että ”jos me olisimme olleet vähän voimakkaampia ja

¹⁶⁷ Nimettömän kertomus.

¹⁶⁸ Armfeltin taistelukertomus.

¹⁶⁹ esim. Hannula 1929; Hornborg 1955, s. 198–213.

¹⁷⁰ Isonkyrön taistelun verisyys käy ilmi verrattaessa tappioita katastrofaalisena pidettyyn Pultavan taisteluun. Pultavassa ruotsalaisten kokonaistappiot olivat 49–57 prosenttia. Isonkyrön taistelun tappiot nousivat Hannulan mukaan 57 prosenttiin, mutta taistelu kesti ainoastaan muutaman tunnin ja kaatuneiden osuus tappioista muodostui suhteellisesti paljon suuremmaksi kuin Pultavassa, missä noin joka kolmas ruotsalainen kaatui. Englund 1989 (b), s. 229–230. Hornborg tosin arvioi Hannulan esittämät tappiot (mm. kaatuneita 2 600) ylisuuriksi ja arvioi itse suomalais-ruotsalaisten kaatuneiden määräksi vähintään 1 700 miestä. Tappioiden laskennan problematiikasta yleisestikin Hornborg 1955, s. 305–311.

meillä olisi ollut tottumattoman uhman asemasta hyviä sotilaita, niin koko vihollisen voima olisi voitu tuhota”.¹⁷¹

Mielenkiintoisinta kertomuksessa on kuitenkin se, mitä tapahtuneesta jätetään kertomatta. Armfelt nimittäin sivuuttaa kokonaan käydyn sotaneuvottelun, missä siis oli esiintynyt vastustusta hänen suunnitelmilleen. Sotaneuvottelusta kertova Isonkyrön kirkkoherran Nils Aejmelaeuksen kirjoittamaksi tulkittu ”Nimettömän kertomus Napuen tappelusta” antaa taistelusta kuvan, minkälaisen välttäminen oli Armfeltille tärkeää.

Upseeristo oli siis vastustanut kenttätaisteluun ryhtymistä ja ehdottanut, että taisteluun käytäisiin yllättäen metsätiellä hyökkäämällä. Lisäksi venäläisten komentaja, kenraali ja ruhtinas Golitsyn, ihmetteli taistelun jälkeen Armfeltin päätöstä taistella todeten, että jos hän olisi tiennyt Armfeltin ryhtyvän vastarintaan, olisi hän koonnut suuremman armeijan ennen Pohjanmaalle hyökkäystä. Myös Ruotsista oli lähetetty aikaisemman määräyksen kumoava käsky välttää ratkaisevaa yhteenottoa, mikä ei kuitenkaan ehtinyt Armfeltille ennen taistelua.¹⁷²

Miksi Armfelt kuitenkin päätti taistella juuri Napuen aukealla? Ensinnäkin hän näyttää pyrkineen voimakkaasti ratkaisevaan yhteenottoon ja tällaisen mahdollisti nimenomaan taistelu avoimella kentällä¹⁷³. On kuitenkin myös huomioitava että suuren sotapäällikön kunnialle ei sopinut käydä vihollisen kimppuun maantierosvon tapaan metsässä ojassa lymyten. Soturikunnian kannalta kenttätaistelu oli puolestaan kunniakas taistelumuoto ja tapa jolla suuri komentaja johti arvokkaasti joukkonsa voittoon tai tuhoon.

Taistelupäätöksen taustalla vaikutti merkittävästi myös Armfeltin edeltäjän Lybeckerin kohtalo, sekä Armfeltia ja hänen joukkojaan arvostelleet kirjeet, joita Suomesta oli kirjoiteltu Tukholmaan ja joissa mm. toivottiin ”meikäläisten kerrankin pysähtyvän”,

¹⁷¹ Armfeltin taistelukertomus.

¹⁷² Koskinen 1865, s. 334–337, Marcks 1.3. 1714, Kort relation, öfver dett, som vijd Ryska armen under den tiden, iag till föllie af Högvälborne Hr General Major Armfeldtz ordres, efter öfverståndens Battaille, som skiedde d: 19 februarij I Österbotn och Storkyro Sn, var med påsten att förspöria och inhämpta Summan af våre döda och slagna; Hannula 1929, s. 37.

¹⁷³ Kaarlelaisesta sekä aikakauden muiden armeijoiden taistelutaktiikasta erityisesti Artéus 1972, passim.

sekä Suomeen lähetettäväksi hyvää komentajaa.¹⁷⁴ Tällainen kirjoittelu luonnollisesti loukkasi komentajan kunniaa syvästi. Ylipäällikön kunnia oli siis tullut haastetuksi monin tavoin ja hänen tuli vastata haasteeseen säätynsä arvolle sopivalla tavalla. Tällöin syntyi ristiriita komentajan henkilökohtaisen ja hänen joukkonsa edun välille. Taistelemalla ”urheasti kentällä” komentaja vaaransi joukkonsa ja kenties omankin henkensä, mutta taistelematta hän olisi vaarantanut ensisijassa oman kunniansa. Armfelt oli siis joutunut tilanteeseen, jossa hänen kunniansa oli pienemmässä vaarassa jos hän taisteli, kuin jos hän olisi jättänyt taistelematta.¹⁷⁵ Näin ollen esimerkiksi sotahistorian tutkija J. O. Hannulan käsitys siitä, että Armfeltin päätös perustui psykologisten ja taktisten tekijöiden oikeaan arvioimiseen voidaan katsoa suhteellisen yksipuoliseksi päätelmäksi¹⁷⁶.

Taistelukertomuksessaan Armfelt kuvailee taistelussa omien joukkonsa toimintaa vahvasti tunteisiin vetoavalla tavalla käyttämällä kunniakoodiston hyveitä ilmaisevia adjektiiveja. Hän korostaa tappion kärsineiden miestensä osoittaneen taistelussa rohkeutta, miehekkyyttä, kestävyyttä, uskollisuutta ja jumalanpelkoa. Miehet olivat ennen taistelua rukoilleet polvillaan kyyneleet silmissä apua Jumalalta ja osoittaneet urhoollista mieltä sekä ennen taistelua, että itse taistelun aikana.¹⁷⁷

Sotilaat olivat siis komentajan mukaan toimineet täysin kunniakoodiston edellyttämällä hyveellisellä tavalla. Lopulta nämä kertomuksen mukaan olivat taistelleet valassa vannomalla tavalla viimeiseen hengenvetoon asti. Armfeltin vuolaasti kuvailemalla taistelussa osoitetulla urhoollisuudella saavutettiin hänen mukaansa vihollisen kunnioitus.¹⁷⁸ Täten täydellinen suomalaisten jalkaväkirykmenttien verilöyly muuttui soturikunnian kannalta voitoksi. Sotureiden urhoollisuus ja vuodatettu veri oli äärimmäinen osoitus kunniakoodiston mukaisen soturin valan sitoumusten täyttämistä. Vuodatettu veri, kuninkaalle ja valtakunnalle osoitettu uskollisuus ikään kuin kirkasti taistelussa kaatuneet soturit kunnian polun huipulle ideaalitasolle. Napuen

¹⁷⁴ Armfeltin taistelukertomus; Hornborg 1955, s. 186–187.

¹⁷⁵ Esim. Hornborg 1955, s. 239, 242–245.

¹⁷⁶ Hannula 1929, s. 39.

¹⁷⁷ Armfeltin taistelukertomus.

¹⁷⁸ Armfeltin taistelukertomus.

kentän soturit muuttuivat soturihyveiden ruumiillistumaksi ja jälkipolvien sotureille velvoittavaksi esimerkiksi.

Valitsemalla taistelemisen ja onnistuttua selittämään siihen liittyneet tapahtumat itselleen suotuisasti Armfelt sai maineen peräänantamattomana ja uljaana komentaja joka sai vielä urallaan ylennyksiä ja uusia haasteellisia tehtäviä. Kun edellinen Suomen joukkoja komentanut ja taisteluja vältellyt Lybecker tuomittiin sota-oikeudessa vuonna 1717 menettämään, kunniansa, henkensä ja omaisuutensa¹⁷⁹ niin hänen entinen alaisensa Armfelt ylennettiin Isonkyrön taistelun jälkeen ja hän sai uusia haasteellisia tehtäviä, mm. Kaarle XII:n Norjan retken toisen armeijan ylipäällikkyyden. Lisäksi Armfelt sai vapaaherran arvon v. 1731 ja vuonna 1735 hän sai täyden kenraalin arvon ja nimityksen Suomessa olevien joukkojen ylipäälliköksi.¹⁸⁰

Merkittävää on myös huomata, että Lybeckerin tuomiossa hänet määrättiin menettämään ”kunniansa, henkensä ja omaisuutensa”. Kunnian menetys siis vähintäänkin rinnastettiin hengen ja omaisuuden, maallisen materian, menettämiseen. Vaikka käytännössä tuomittu saattoi olla iloisempi henkensä kuin kunniansa säilymisestä, ei asia ole suinkaan näin yksinkertainen. Kaarle XII:n armahdettua Lybeckerin hänen kunniansa oli kuitenkin mennyttä. Kunniaton sotilas oli menettänyt maineensa ja joutunut tilanteeseen, jossa sitä ei voinut enää puhdistaa. Täten esimerkiksi historiantutkija Antti Kujalan toteamusta, että Lybecker säästy armahduksessa pahimmalta mahdolliselta,¹⁸¹ ei voida katsoa tarkasti aikakauden ajatusmaailmaan perehtyneeltä toteamukselta. *Civiliter mortuus*, kovaonainen Lybecker, Topeliuksen ”Välskärin kertomusten” ”isonvihan Klingspor”, vetäytyi armahduksensa jälkeen Tukholmasta omistamalleen tilalleen Värstään Närkeen ja kuoli pian vuonna 1718¹⁸².

Taistelun lopputuloksen ja komentajan toiminnan lisäksi myös koko valtakunnan sotamenestys ja tilanteen kriittisyys vaikuttivat epäonnistuneeksi katsotun komentajan

¹⁷⁹ Domen över Georg Lybeckers befälsföring; s. 227–231; Kangas 1996, s. 41. Tosin Kaarle XII armahti Lybeckerin ennen tuomion täytäntöönpanoa.

¹⁸⁰ Hornborg 1955, s. 286.

¹⁸¹ Kujala 2001, s. 233.

arvosteluun. Niinpä Georg Lybeckerin komennusaikana tapahtunut eteläisen Suomen menetys katsottiin sota-oikeudessa kunnian, hengen ja omaisuuden menettämisen arvoiseksi teoksi.¹⁸³ Sen sijaan erilaisessa poliittisessa tilanteessa raskaat tappiot voitiin helposti unohtaa. Jämtlannin armeijan, jonka Trondheimin valloitusretken paluumarssi vuodenvaihteessa 1718-1719 muuttui lumimyrskyssä katastrofaaliseksi kuolonmarssiksi, komentaja K. G. Armfelt puolestaan säästy kokonaan sota-oikeudelta, vaikka hänen alaisistaan yli puolet jäi Norjan tuntureille ja lopuistakin suuri osa menehtyi paleltumiinsa myöhemmin.¹⁸⁴ Kaarle XII:n kaaduttua ja armeijan vetäytyttyä Norjasta, ei kukaan ilmeisesti halunnut palata virallisissa yhteyksissä koko retkeen.

¹⁸² Kangas 1996, s. 41; Åstrand 1984, s. 438–441.

¹⁸³ Domen över Georg Lybeckers befälsföring; s. 227–231.

¹⁸⁴ Takamaa 1989, s. 46–57.

6. Vaikea miehuuden tie

Tutkimuksessa käytetyssä lähdeaineistossa karoliinisotureiden kunniakoodisto näkyi erityisesti adjektiiveissa, joita käytettiin kunniallisuutta kuvattaessa. Kunniallisuus ilmeni hyveellisyyttä ja paheellisuutta kuvaavin termein. Nämä termit esiintyivät kaikissa soturikunniaan liittyvissä lähdeaineistoissa. Lisäksi esimerkiksi sota-artikloiden kuvaamista rikoksista on usein eksplikoitavissa se pahe, mihin rikkomuksen tekijä syyllistyi.

Hyveistä kunniakoodisto antoi ohjeita soturille siihen, millainen tämän tuli olla. Hänen tuli olla Jumalaa pelkäävä, rohkea, miehuullinen, kuuliainen, uskollinen, siveellinen, tottelevainen, uhrautuvainen ja alaisiaan kohtaan ymmärtäväinen. Näiden hyveiden summa ei ollut edes täydellisyyttä hipova, vaan itse täydellisyys. Täten hyveet asettivat soturin ja hänen kunniansa jatkuvaan haasteen tilaan, sillä aina oli varaa olla parempi. Soturin kunnia ei siis voinut kasvaa, mutta sen saattoi tahrata tai menettää kokonaan. Sen sijaan hyveellisen ja siten kunniallisen soturin maine kylläkin kasvoi, mutta se ei vaikuttanut yksilön omaan kunniaan. Maineikkaimmankin soturin kunnia oli yhtälailla jatkuvasti haasteellisessa tilassa kuin vähemmän maineikkaan.

Kunniakoodiston korostamia vältettäviä paheita olivat, pelkuruus, petturuus, petoksellisuus, epäkristillisuus, siveettömyys, itsekkyyden ja tottelemattomuus. Tällaisiksi katsottuihin tekoihin syyllistynyt soturi tahrasi tai menetti kokonaan kunniansa, joskin hänelle saattoi jäädä mahdollisuus sen palauttamiseen jollakin miehuullisella teolla tai kun hän oli sovittanut kunniantoman tekonsa siitä määrätyn rangaistuksen kärsimisellä.

Yleensä tulevat karoliinisoturit oli kasvatettu jo varhaislapsuuden kotioloissa tiedostamaan säätynsä, sukunsa ja siten myös itsensä erityisen aseman yhteisössä, jolloin he olivat syntymästään saakka sidottuja asemansa mukaiseen kohtaloonsa. Erityinen ”kunnian säädyn” etuoikeutettu asema sääty-yhteiskunnassa legitimoitiin paljolti juuri kunnialla, jonka avulla ylhäissukuiset ja perinteisten sotilassukujen aateliset pyrkivät vahvistamaan asemaansa esimerkiksi sotilasvirkoja silmälläpitäen. Aateliston oman näkemyksen mukaan juuri kunnia teki aatelistesta hyveellisen ja muita ylemmän ja siksi sitä varjeltaessa saattoi joutua vaarantamaan oman henkensäkin.

Soturikunnia ja sen vaatimien hyveiden toteuttaminen legitimoivat siis sotureille ominaisen kunniallisuuden hallitseman elämäntavan ja maailmankatsomuksen, joka ilmeni muun muassa sotilassäädylle ominaisissa seremonioissa, rituaaleissa ja symboleissa.

Sotien hallitsemalla Ruotsin suurvaltakaudella ilmennyt soturikunnia oli selvästi seurausta myös käytännöllisistä tarpeista. Kunnian korostamat hyveet kuten, miehekkyyys, urheus, tottelevaisuus ja kuuliaisuus olivat keskeisiä sotajoukon perimmäisen toiminnallisen tarkoituksen eli taistelukelpoisuuden kannalta. Tällöin välttämättömän taistelukelpoisuuden vaatimuksista oli muodostunut soturikunnian normisto. Soturikunnian esittämä ideaalinen hyveiden ruumiillistuma oli myös sotakenttiä hallitseva täydellinen sotilas.

Soturisäädyn nuorukaiset kasvatettiin ja koulutettiin patriarkaalisessa hengessä säätynsä ihanteiden mukaisesti tiukan suunnitelmallisesti tulevaa ennalta määrättyä uraa silmälläpitäen. Muunlaiselle uralle pyrkimiselle ei juuri esiintynyt houkutuksia, sillä sotaisan karoliinisen ajan militarisoitunut yhteiskunta korosti sotilaallisuutta ja soturihyveitä, mikä näkyi muun muassa sotilasvirkoja arvostavassa valtakunnan rankijärjestyksessä. Nuorten kouluttajien, kaitsijoiden ja opettajien tuli vastuullisuutta tuntien luoda turvattu pohja, jolle nuorten oppiminen saattoi rakentua. Nuoret olivat kuin nupuillaan olevia kukkia, joiden tuli hyvän hoidon tuloksena aikanaan puhjeta kukkaan kuninkaan ja valtakunnan palveluksessa. Nuorukaisen oli itse osoitettava opintiellään kunnollisuutta, taitavuutta ja kyvykkyyttä. Nämä adjektiivit korostivat valmentautumista tulevalle soturin uralle jatkamaan isien viitoittamaa tietä.

Tulevien sotureiden koulutukseen ja kasvatukseen liittyvässä lähdeaineistossa ei siis esiintynyt varsinaisiin soturihyveisiin viittaavia adjektiiveja, kuten miehekkyyttä tai urheutta. Kuitenkin koulutuksen ja kasvatuksen taustalla vaikuttivat myös soturikunnian vaatimukset ja haasteet, sillä ne olivat vahvasti läsnä nuorukaisten lapsuuden ja nuoruuden opetuksessa ja kasvuympäristössä. Varsinaisesti tuleva upseeri sitoutui sotureiden kunniaakoodistoon vasta sotilasvalassaan.

Tulevien sotureiden koulutukseen ja kasvatukseen liittyvä lähdeaineisto korosti myös kotimaisen opetuksen suosimista, mikä oli myös valtakunnan kunnialle suotuisaa. Tämä

kertoo omalta osaltaan suurvaltaideologian olemassaolosta. Tämän ideologian mukaisesti suurvallan kunniaan kuului, että se pystyi tarjoamaan koulutusta tuleville puolustajilleen, mikä osoittaisi valtakunnan riippumattomuutta sekä tasavertaisuutta muiden Euroopan suurvaltojen rinnalla.

Soturikunnian korostamat hyveellisyyteen ja paheellisuuteen viittaavat adjektiivit tulevat lähdeaineistossa esiin vasta kun nämä kuvaavat asioita, jolloin nuorukainen oli jo tarttunut miekkaan. Palvelukseen astuttuaan soturi kytkeytyi valan vannoessaan myös soturien ryhmäetoksen hallitsemaan yhteisöön ja näiden kollektiiviseen ryhmäkunniaan ja sen vaatimuksiin. Tällöin soturi sai myös yksilöllisen soturikunniansa varjeltavakseen. Valan kaltaiset riitit, jotka suoritettiin sotajoukon symbolien, kuten osastojen lippujen alla, olivat osoituksena voimakkaasta ja velvoittavasta yhteydestä ja jäsenyydestä sotajoukkoon, johon yksilö sitoutti itsensä ja kunniansa pyhää yhteyttä kuvaavin adjektiivein. Soturi lupasi uskollisuutta, urheutta ja miehekkyyttä luvaten samalla kavahtaa kaikenlaista pelkuruutta ja petollisuutta. Tällöin yksilö antoi siis oman henkensä ja ruumiinsa alttiiksi koetuksille asettaen sotajoukkonsa ja osastonsa edun oman etunsa edelle. Useissa sota-artiklojen pykälissä vedottiin juuri soturin antamaan valaan mikä ei ole yllättävää, sillä juuri sotilaiden ja upseerien vala kiteytti soturikunnian mukaiset velvoitteet kaikkein ytimekkäimmin.

Palveluksensa alussa nuoren volontäärin opasteena hyveellisyyden ja kunnian tiellä pysymiselle annettiin lukuisia erityyppisiä ohjeistuksia. Käytännöllisimmillään upseeriksi haluavan nuoren opasteena oli de la Chapellen sotimisoppaan mukaan vanhempien upseerien käytännön esimerkki, sekä näiden kuuliainen totteleminen. Käytännön esimerkin lisäksi sotimisopas esitti suoranaisia kuvauksia eri arvoasteen upseerin ja aliupseerin tehtäviin liittyvistä velvollisuuksista. Upseerin oli myös oltava alaisiaan kohtaan ymmärtäväinen, mutta samalla isällisen tiukka. Vahvan patriarkaalisuuden vaatimus näkyi selkeästi tässä normitason lähteessä.

Hartikka Speitzin ja ”ilolaulu Narwan taistelun johdosta” -viisun kaltaiset propagandistiset kirjoitukset olivat opasteena sille, kuinka soturin tuli toimia pystyäkseen täyttämään valassa lupaamansa velvoitteet. Nämä korostivat valan tavoin ennen kaikkea rohkeutta, urheutta ja miehekkyyttä kaikissa soturin toimissa ja etenkin taisteluissa. Erityisesti suuren Pohjan sodan aikana soturin oli oltava myös

sotapropagandassa soturikunnian ruumiillistumaksi kuvatun ”uljaan ja miehuullisen” kuningas Kaarle XII:n kunnian arvoinen sotilas.

Suhtautumisessa Jumalaan korostettiin Speitzin esipuheessa ja Kaarle XI:n sota-artiklojen upseerin rukouksessa selkeästi fatalistista alistumista Jumalan tahtoon. Tosin Jumalan asema karoliinisotureiden elämässä oli olla myös lohdun antaja kaiken ruumiillisen ja sielullisen kärsimyksen keskellä. Soturi sai rukoilla lohtua Jumalalta, jotta hänellä riittäisi voimia ja kestävyyttä edessä oleviin koitoksiin. Voidaankin ajatella, että sotilasyhteisön ryhmäetoksen paineessa upseerin suhde Jumalaan saattoi jäädä myös tietynlaiseksi yksilöllisyyden henkireiäksi. Monista karoliiniupseereista tulikin suuren Pohjan sodan jälkeen omaehtoista uskoa korostavia pietistejä. Valalla sitoutuminen sotilasyhteisöön, ylempien upseereiden esimerkin seuraaminen, sotimisoppaiden korostamien velvollisuuksien toteuttaminen, sotapropagandan rummutus ja luottamus kaikkivaltiaan Jumalan tahtoon muodostivat sen rungon, jonka tuli tukea horjuvaa sydäntä tiukoissa paikoissa.

Siltä varalta että soturin sydän ei kestänytkään valassa luvutulla tavalla, oli esivallan kannalta tarpeellista pitää yllä sota-artikloissa esitettyä ankaraa kuria. Sota-artiklojen tuomiot jumalanpelon osoittamattomuudesta, siveettömyyksistä, niskuroinnista, pelkuruudesta ja petoksellisuudesta kertoivat siitä, mitä sotilasyhteisö ja aikakauden yhteiskunta yleisemminkin piti häpeällisenä. Soturi oli kunniallinen niin kauan kun hän toimi kollektiivin vaatimusten mukaisesti. Kunniaton hänestä tuli, kun hän rikkoi tämän ylärakenteen tahtoa. Kunniaton soturi häpäisi ja saastutti koko osastonsa ja tällöin hänet oli ajettava joukostaan pois, jottei Jumalan viha lankeaisi rikoksen tekijän ansiosta koko osaston/yhteisön ylle.

Esivalta valjasti sota-artikloissa ja sotapropagandassa käyttöönsä kunniakoodiston siltä osin, kuin se oli sen tavoitteille soveltuvaa. Kun soturikunnian asettamien haasteiden mukaiset teot, kuten kaksintaistelut, olivat kruunun tavoitteiden vastaisia, pyrittiin niitä suitsimaan ankarin sanktioin. Kokonaan kaksintaisteluja ei onnistuttu lopettamaan, mutta niiden vähäisyys osoitti Ruotsin hallintokoneiston tehokkuuden. Kunnian laki pystyttiin saamaan esivallan kontrolliin, mutta kuten Kaarle XI:n duelliplakaatti osoitti, oli näiden rikosten selvittely tehtävä tarkasti soturikunnian vaatimalla tavalla noudattamalla kunniallisuuden vaatimia rituaaleja. Näiden rikosten selvittelyssä oli

lisäksi ainakin normitason duelliplakaatin mukaan kunniatuomioistuinten kaltaisten aatelisten kokousten mielipide hyvin keskeinen. Tämä osoittaa sen, että esivallan oli tarkoin varottava loukkaamasta aatelissäädyn kollektiivista kunniaa, kun se tuomitsi säädyn jäseniä kunniarikoksissa.

Kaarle XI:n Duelliplakaatin osoittaminen erityisesti ritaristolle ja aatelistolle, sekä sotapäällystölle ja heidän vertaisilleen oli selkeä osoitus siitä, että juuri nämä ryhmät ylläpitivät erityistä, muiden yhteiskuntaryhmien kunniaa eroavaa soturikunniaa. Juuri tämän eron takia aikakauden ihmiset mielsivät aateliston ja laveammin edellä esitetyt ryhmät ”kunnian säädiksi”.

Soturikunniaa, sen mukaisia rituaaleja ja kulttuuria käytettiin siis selkeästi hyväksi silloin, kuin se oli esivallan tavoitteita edistävää. Soturihyveiden korostama kuuliaisuus ja tottelevaisuus olivatkin käyttökelpoisia välikappaleita sotajoukkojen hallinnassa ja taistelukelpoisuuden ylläpidossa. Kunnian vaatimuksilla oli kuitenkin paljolti satureista koostuvan valtakunnan johdonkin silmissä itseisarvoinen tarkoitus, eikä soturikunniaa voida missään nimessä pitää pelkkänä tiedostettuna esivallan kontrollikeinona.

Sotaretket ja taistelut muodostivat sen näyttämön, jolla satureiden valassaan lupaama lopulta punnittiin sodan raskaiden ponnistusten keskellä. Inhimillinen hätä ja soturikunnian velvoitteet muodostivat ristiriidan, joka erityisesti taisteluissa näkyi toisaalta soturikunniaa halventavana pelkuruutena kuten pakenemisina, mutta toisaalta myös kunnian kannalta sankarillisina yksilöiden uhrauksina. Periaatteessa ja usein myös selvissä käytännön tapauksissa pelkuruuteen syylistynyt soturi menetti kunniansa, kun taas esimerkiksi sankarillisesti taistelussa kaatunut upseeri kirkastui soturihyveiden ruumiillistumaksi. Samoin kokonainen joukko-osasto ja sen jäsenet menettivät kunniansa jos he esimerkiksi antautuivat tai pakenivat liian helpolla. Kenttätaistelussa raskaita tappioita kärsineen osaston miehet puolestaan nähtiin valansa täyttäneiksi hyveellisiksi satureiksi.

Käytännössä asia ei usein ollut näin yksinkertainen, vaan häpeän välttämiseksi ja kunnioituksen saamiseksi merkittävää oli, millaisen vaikutelman toiminnastaan esimerkiksi taistelun hävinnyt osapuoli pystyi välittämään sodanjohdolle, kuninkaalle ja valtakunnan asukkaille. Sotajoukon toiminnasta pystyi aina esittämään erilaisia arvioita

ja tulkintoja ja erityisesti sotajoukkojen komentajat saattoivat joutua kilpailijoidensa parhaamiksi.

Kun pakenemiset ja antautumiset olivat soturikunnian kannalta periaatteessa aina häpeällisiä toimia, niin ne toisaalta olivat myös sodan arkitodellisuutta ja ”äärimmäisessä hädän” oikeuttamia toimia. Tämä soturikunnian periaatteen ja käytännön todellisuuden ristiriitaisuus jouduttiin huomioimaan myös sota-artikloissa, joiden lukuisat sanktiot oli suunnattu ennen kaikkea taistelukentällä osoitettavan pelkuruuden jyrkkään tuomitsemiseen. Ristiriita mahdollisti käytännössä tulkinnanvaraa sille, milloin soturin toiminta oli sota-artiklojen ja soturikunnian vastaista.

Tulkinnanvaraisuuden takia upseerien ja etenkin osastojen komentajien oli mahdollisesti pelkuruudeksi tulkittavissa tilanteissa toimittava sellaisella tavalla, että jälkiarvioinneissa heitä ei voitaisi syyttää pelkuruudesta. Niinpä näiden oli ahdinkoon joutuessaan pyrittävä hankkimaan todisteita sille, ettei heidän toimintansa ollut soturikunnian vastaista. Heidän oli esimerkiksi kenraalimajuri Roosin tavoin luotava vaikutelma loppuun saakka käytävästä taistelusta esiintymällä vihollisen edessä uhmakkaasti täysin epätoivoisessakin asemassa. Myös tehdessään selontekoja tapahtumista oli heidän kenraalimajuri Armfeltin tavoin korostettava näissä oman toimintansa oikeellisuutta, ”äärimmäistä hätää” ja upseeriensa ja rahvaan osoittamaa rohkeutta, miehekkyyttä, uskollisuutta, kestävyyttä ja jumalanpelkoa.

Myös esimerkiksi viholliselta saatu kunnioitus todisti tappiolle jääneen osapuolen toiminnan olleen soturikunnian vaatimusten mukaista, eikä näin ollen pelkuruutta. Tämä kunnioitus saattoi olla näennäistä käytännön etujen mukaista toimintaa, kuten veristen viimeiseen mieheen käytävien kamppailujen välttämistä, mutta myös puhtaasti urhean vihollisen arvostusta. Tästä todistaa muun muassa se, että taistelun voittanut osapuoli kohteli usein, sinänsä epärationaalisesti, paremmin sille antautuneita urheasti taistelleita ja omille joukoille suuria tappioita aiheuttaneita vihollisia, kuin helposti antautuneita pelkuruutta osoittaneita vihollisia. Näin ollen soturikunnian voi nähdä sekä itseisarvoisena ja suurena päämääränä satureiden maailmankuvassa, mutta toisaalta myös ohjenuorana, jota noudattamalla saatettiin välttää inhimillisiä kärsimyksiä. Sotatoimet oli kuitenkin aina tehtävä sen mukaisesti, miltä ne näyttäisivät kunniallisuuden valossa.

Sotajoukon ja soturin kunnialle tärkeitä olivat myös niiden kunnian symbolit. Komppanioiden, eskadroonien ja rykmenttien symbolina olleiden lippujen säilyttäminen tiukoissakin taisteluissa ja toisaalta antautumistilanteissa oli osastojen kunnian kannalta ehdottoman tärkeää. Lipun menettäminen oli osastolle aina häpeällistä. Tätä osoitti esimerkiksi de la Chapellen sotimisoppaassa asetetut jyrkät ohjeet lippua kantaneelle vänrikille siitä, että hänen tuli ennemmin kaatua kuin menettää kantamansa osaston symboli. Lipun tärkeyttä korostivat myös sota-artiklat sitoessaan pelkuruusrikokset osaston symboliin maininnoissa lipun alta pakenemisista ja lipun alla tapahtuvista rikoksista.

Yksittäisen soturin kunnian symbolina olivat puolestaan hänen aseensa, erityisesti miekka, joiden menettäminen oli aina ehdottoman häpeällistä. Siksi sota-artikloissa aseiden menettäminen katsottiin soturin kunnian saastuttavaksi teoksi. Miekan symbolinen arvo korostui myös antautumistilanteissa. Antautuneen upseerin kupeella säilynyt miekka todisti tämän kunnian säilyneen tahrattomana ja antautumisen johtuneen ylivoimaisista olosuhteista eikä pelkuruudesta. Myös soturikuningas Kaarle XII voidaan nähdä koko karoliiniarmeijan symbolina. Kaarlen esiintyminen yksinkertaisessa univormussa, sekä propagandan hänestä luoma kuva karua soturielämää viettävänä miehenä symbolisoivat koko karoliiniarmeijan korostamia soturihyveitä.

Karoliiniarmeijassa vallinneen kunniakoodiston vaikutus ilmeni myös lukuisissa tapahtumissa, jotka olivat luonteeltaan rituaalisia ja jotka olivat keskeisiä kollektiivisen sotilasyhteisön yhtenäisyyden lujittamiseksi. Rituaalisuus oli aina vahvasti läsnä, kun sotilasyhteisön jäsenten asema yhteisössä oli puntarissa. Tämän takia kollektiivisen maailmankatsomuksen mukaisesti rituaalien suorittamisessa oli keskeistä niiden julkinen suorittaminen yhteisön ollessa läsnä.

Soturin liittyminen sotilasyhteisöön tapahtui rituaalisesti valan vannomisella. Myös sota-oikeuden istunnot ja koko joukko-osaston kokoontuminen niihin olivat rituaalisen luontoisia silloin, kun jotkut yhteisön jäsenet olivat järkyttäneet sotilasyhteisön kollektiivista hyvinvointia. Joukkonsa kunnian tahranneiden soturien poisajamiset olivat rituaaleja, joissa yhteisö puhdistautui heidän rikoksista säästyen täten Jumalan vihalta. Sota-artiklojen määräys leirin siivoamisesta oli myös rituaalinen rangaistus, johon

häpeälliseen tekoon syyllistyneet ja kunniansa tahranneet sotilaat määrättiin. Sotaväessä suoritettut hartaushetket, rukoukset ja jumalanpalvelukset olivat rituaaleja, joilla pyrittiin varmistamaan Jumalan suosiollisuus omien aseiden voitolle. Rituaalisuutta osoittivat myös seremoniaalisesti suoritettut antautumiset ja linnakkeen luovutukset

Yksittäisten upseerien kunniaan liittyvät riidat ratkaistiin myös rituaalisesti. Nämäkään kiistat eivät olleet yksityisasiota, vaan koko yhteisön hyvinvointiin vaikuttavia tapauksia. Pienemmät kiistat saatettiin sovittaa veljenmaljojen juomisella ja Kaarle XI:n duelliplakaatin mukaiset kunnianloukkausten anteeksipyyntöt suoritettiin myös rituaalisesti. Ainoastaan kaksintaistelut olivat rituaaleja, joita saatettiin pyrkiä suorittamaan yhteisöltä salassa.

Soturikunnan vaatimia toimenpiteitä ei kuitenkaan käytännössä toteutettu ehdottomasti. Soturilla oli usein mahdollisuus maineensa puhdistamiseen ja kunniansa palauttamiseen erityisesti omien sotajoukkojen ollessa ahdingossa ja valtakunnalle epäsuotuisan sotaonnen vallitessa. Tällöin kaikista olemassa olevista inhimillisistä resursseista oli pidettävä kiinni ja kunniallisuuden vaatimukset syrjäytettiin. Erityisesti esimerkiksi Ruotsin aseille epäsuotuisalla suuren Pohjan sodan jälkipuoliskolla esiintyi tapauksia, joissa soturikunniansa tahrannutkin upseeri kelpasi palvelukseen, kuten kaksintaistelleen ja oikeutta pakoilleen ratsuväen upseerin Carl Otto Lagercrantzin, sekä sota-oikeuteen joutuneen Suomen armeijan kurjia oloja pakoilleen kenraalimajuri ja kreivi Hans Henrik von Liewenin kohdalla tapahtui.

Karoliinisoturien kunnan hallitsema maailmankuva oli monivivahteisen ja ristiriitaisen sankaruutta korostavan ideaalisuuden ja raadollisen todellisuuden muodostama kokonaisuus. Karoliiniupseeri oli ikiaikaisen uhrautuvaisuutta ja urheutta korostavan soturihengen ja elämäntavan edustaja, mutta toisaalta ammattiaan harjoittava virkamies, jolle sota oli myös elinkeino. Kunniallisuuden vaatimukset olivat joka tapauksessa voimakkaasti läsnä hänen elämässään, eikä niitä voinut sivuuttaa. Soturien oli toimittava kunnan vaatimusten mukaisesti tai hänen oli ainakin verhottava toimintansa kunniallisuuden kaapuun. Jos soturi rikkoi tätä sääntöä, hän tahrasi auttamatta kunniansa. Siten miekan tietä kulkeva soturi oli tuomittu kunniaansa.

Lähteet ja tutkimuskirjallisuus

Arkistolähde:

Kansalliarkisto (KA)

Nimettömän kertomus. Nimettömän kertomus Napuen tappelusta. J.E.A. Grönbladin kokoelma, VII fol. 245–246,

Painetut lähteet:

Armfeltin taistelukertomus. Hannula, J.O, Napuen taistelu, Liite I (Armfeltin taistelukertomus). Helsinki 1929. (Suomennos, Ilkka 5.7. 1930)

De la Chapelle 1669. Chapelle, Julius Richard de la, Militarisk Exercitie Book eller Regementz spegel af et Infanteri. Stockholm.

Domen över Georg Lybeckers befälsföring. Karolinska förbundets årsbok 1934. Utgiven av Herman Brulin. Stockholm.

Erik Dahlbergs dagbok. Erik Dahlbergs dagbok. I urval och med inledning av Alf Åberg. Stockholm 1962.

The Examiner, Jonathan Swift, London 1710-14. Jyväskylän yliopiston kirjasto (mikrofilmi).

HH 34:2 1952. Adam Ludwig Lewenhaupts berättelse med bilagor. Utgiven av Kungl. Samfundet för utgifvande af handskrifter rörande Skandinaviens historia. Genom Samuel E. Bring. Stockholm.

Gummerus 1912. Gummerus, Jaakko, Muistelmia Ison vihan ajoilta. Jyväskylä 1912.

Krigz-Articlar {1683}. Krigz-Articlar af Carl den XI förnyade och stadgade den 2 Martii 1683.[Stockholm 1683]. Åbo 1789.

PK II 1936. Pedagogiska källskrifter II, Adelssönens fostran, av B. Rud. Hall. Lund.

Robert Petrés dagbok, Karolinska krigares dagböcker I, Lund 1901.

S.R.A.P. 1723 II:II. Sveriges ridderskaps och adels riksdags-protokoll från och med år 1719: 1723 II:II. Stockholm 1876.

Sota-artiklat 1642. Krigs Articlar Såsom the aff Höglofligh uthi Åminnelse Konungh Gustavo Adolpho...nu Nyligen förfärdigat och til Tryckz skaffat Aff Harttwijk Hendrichsson Speitz Tavast–Finlando. Stockholm.

Koskinen 1865. Koskinen, Yrjö, Lähteitä Ison vihan historiaan. Helsinki 1865

Matrikkelit:

Lewenhaupt 1921. Lewenhaupt, Adam, Karl XII:s officerare I-II. Biografiska anteckningar av Adam Lewenhaupt. Stockholm.

Elgenstierna IV 1928. Elgenstierna, Gustaf, Den introducerade svenska adelns ättartavlor IV. Med tillägg och rättelser utgivna av Gustaf Elgenstierna. Stockholm.

Tutkimuskirjallisuus:

Aalto 1996. Aalto, Seppo, Seksuaalirikollisuus, kontrolli, ja yhteiskunta 1500- ja 1600-luvulla. Laittomuuden laitateillä. Rikos Suomessa 1500-luvulta nykypäiviin. (toim.) Sari Forsström. Helsinki.

Artéus 1972. Artéus, Gunnar, Krigsteori och historisk förklaring II. Karolinsk och europeisk stridstaktik 1700-1712. Lindköping.

Artéus 1979. Artéus, Gunnar, Svenskt biografiskt lexikon XII. Lewenhaupt Adam Ludwig. Stockholm.

Asker 1983. Asker, Björn; Officerarna och det svenska samhället 1650 - 1700. Uppsala.

Asker 1994. Asker, Björn, Svenskt biografiskt lexikon XXVIII. Johann Reinhold Patkul. Stockholm.

Burton 1968. Burton, Ivor F., The Captain-General. Tiptree, Essex.

Carlsson 1962. Carlsson, Sten. Bonde-präst-ämbetsman. Svensk ståndscirkulation från 1680 till våra dagar. Stockholm.

Cavallie 1981. Cavallie, James, De höga officerarna. Lund.

Edlund 1955. Edlund, Sven, M.G. De la Gardies inrikespolitiska program 1655. Lund.

Einonen-Karonen 2002. Einonen, Piia, Karonen, Petri, (toim.) Arjen valta. Suomalaisen yhteiskunnan patriarkalisesta järjestyksestä myöhäiskeskiajalta teollistumisen kynnykselle (v. 1450– 1860). Historiallinen arkisto 116. Helsinki.

Elians 1983. Elians, Norbert, The Court Society. Oxford.

- Englund 1989(a).** Englund, Peter, Det Hotade huset: adliga föreställningar om samhället under stormakstiden. Stockholm.
- Englund 1989(b).** Englund, Peter, Pultava. Juva.
- Englund 1996.** Englund, Peter, Suuren sodan vuodet. Juva.
- Frevert 1995.** Frevert, Ute, Men of Honour. Bodmin, Cornwall.
- Göransson 1990.** Göransson, Göran, Virtus militaris. Officersideal i Sverige 1560-1718. Lund.
- Hannula 1929.** Hannula, J.O., Napuen taistelu. Helsinki.
- Hornborg 1955.** Hornborg, Eirik, Karoliini Armfelt. Porvoo.
- Kangas 1996.** Kangas, Tomi, Uudenkaupungin ”siunattu” rauha 1721. Uusikaupunki.
- Karonen 1999.** Karonen, Petri, Pohjoinen suurvalta. Juva.
- Korhonen 1953.** Korhonen, Arvi, Eerikki Antinpoika. Porvoo.
- Korkiakangas 1974.** Korkiakangas, O., Kaarle XII:n kenttäarmeijan huolto sotaretkillä 1700-1701 mannereurooppalaisten huoltojärjestelmien näkökulmasta. Historiallisia tutkimuksia 89. Helsinki.
- Kujala 2001.** Kujala, Antti, Miekka ei laske leikkiä. Hämeenlinna.
- Landquist 1973.** Landquist, John, Husén, Torsten, Pedagogikens historia. Lund.
- Lappalainen 1976.** Lappalainen, Jussi T., Elämää Suomen sotaväessä Kaarle X Kustaan aikana. Studia Historica Jyväskyläensia. Joensuu.

Lidman 2002. Lidman, Satu, Häpeän merkityksestä ja hyödyntämisestä rangaistuksissa. Historiallinen aikakausikirja 4/2002.

Liljegren 2000. Liljegren, Bengt, Karl XII. En biografi. Historiska Media.

Lindström 1994. Lindström, dag, Öärlige mästars och kivande makar. Ett och annat om rättskipning, kriminalitet och normsystem i 1500-talets Norden. Historisk tidskrift 4/1994.

Liliequist 1999. Liliequist, Jonas, Violence, honour and manliness in early modern northern Sweden. Crime and control in Europe from the past to present. Ed. by Mirkka Lappalainen and Pekka Hirvonen. Helsinki.

Matikainen 2002. Matikainen, Olli, Verenperijät. Helsinki.

Niléhn 1983. Niléhn, Lars, Peregrinatio Academica. Lund.

Peltonen 2003. Peltonen, Markku, The Duel in Early Modern England. Cambridge.

Perlestam 2004. Perlestam, Magnus, "Såsom en skyldig och oförfärad soldat och Tjänare". Mod i Karl XI:s krigsartiklar. Blickar bakåt. Elva uppsatser om ett förgånget nu. Christina Kjellson, Sven Olofsson och Per Sörlin (red.). Umeå.

Roth 1999. Roth, Thomas, Heder och ära. Aspekter på det militära hedersbegreppet. Athena och Ares. Fred Sandstedt och Thomas Roth (red.). Stockholm.

Sjöstrand 1941. Sjöstrand, Wilhelm, Grunddragen av den militära undervisningens uppkomst- och utvecklingshistoria I Sverige till år 1792. Uppsala.

Takamaa 1999. Takamaa, Reijo (toim.), Karoliinien kuolonmarssi 1718-1719. Alavus.

Terho 2000. Terho, Susanna, Puhdasoppisuuden kollektiivinen mentaliteetti ja maailmankuva 1600-luvun lopulla. Suuret kuolonvuodet (1695-1697) Vaasassa ja Mustasaassa. Suomen historian pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopisto. Historian laitos.

Tiihonen-Ylikangas 1992. Tiihonen, Seppo, Ylikangas, Heikki. Virka valta kulttuuri. Helsinki.

Tuure 1998. Tuure, Harri, Suomen sotilasrikoslainsäädännön kehityksestä. Lakimies 4/1998.

Viljanti 1940. Viljanti, Arvo, Vakinaisen sotamiehenpidon sovelluttaminen Suomessa 1600-luvun lopulla II. Uudenmaan-Hämeen lääni. Turku.

Vilkuna 1996(a). Vilkuna, Kustaa, H. J., Arkielämää patriarkalisessa työmiestyhteisössä. Rautaruukkilaiset suurvalta-ajan Suomessa. Historiallisia tutkimuksia 196. Helsinki.

Vilkuna 1996(b). Vilkuna, Kustaa, H. J., Jumala elä rankase minua. Yksilöllisen subjektin synty. Siperiasta siirtoväkeen. Murrosaikoja ja käännekohtia Suomen historiassa. (Toim.) Roiko-Jokela, Heikki. Jyväskylä

Villstrand 2000. Fagerlund, Rainer, Jern, Kurt, Villstrand, Nils Erik, Kuninkaita ja alamaisia. Tammisaari.

Wirilander 1950. Wirilander, Kaarlo, Suomen upseeristo 1700-luvulla. Helsinki.

Wirilander 1974. Wirilander, Kaarlo, Herrasväkeä: Suomen säätyläistö 1721-1870. Helsinki.

Voltaire [1731]. Voltaire, Kaarle XII:n historia. 4. painos. Hämeenlinna 2000.

Åberg 1976. Åberg, Alf, Göransson, Göte, Karoliner. Belgien.

Åberg 1958. Åberg, Alf, Karl XI. Stockholm.

Åstrand 1984. Åstrand, Sven, Svenskt biografiskt lexikon XXIV. Lybecker, Georg.
Stockholm.

Liite 1

Yksittäinen karoliiniupseeri osana kollektiivia

SUBJEKTI

KOLLEKTIIVI

YKSILÖ/TOIMIJA

RYHMÄ/RAKENNE

UPSEERI

YHTEISÖ

Menneisyys**Upseerin elämäkkaari****Vaikuttava kollektiivi**

Syntymä

Lapsuus ja nuoruus

K

Isä, suku ja patriarkaalinen sääty-

Mieheksi kasvaminen

U

yhteisö, kasvumiljöö, koulutus,

Valmentautuminen valtakunnan

N

ikätoverit, ideaalit kunnialliset

palvelukseen

N

roolimallit; myyttiset sankarit ja

I

omat esi-isät

Soturiksi

A

Palvelukseen astuminen

K

sotilasyhteisö

Vala

O

kunniakoodisto

Upseerin oma soturikunnia

O

Upseeriston ryhmäeetos, oman

Taistelut

D

yksikön kunnia henkilöityy

Muut konfliktit

I

johtajan kunniaan

Urakehityksen huipulla

S

Komentaja

T

Sotajoukko, sodan johto

Oma kunnian varjelu

O

Joukon etu

Oma kohtalo

Joukon kohtalo

Kuolema

Jälkimaine

+

-

Sankari

Konna

Velvoittava esimerkki

Varoittava esimerkki

Liite 2

SOTUREIDEN KUNNIAKOODISTO

Ilmeni lähdemateriaalissa hyveellisyyttä ja paheellisuutta kuvaavin adjektiivein

Tavoiteltavat hyveet

Vältettävät paheet

K	Rohkeus		K
U	Miehuullisuus	Pelkuruus	U
N	Kuuliaisuus	Petoksellisuus	N
N	Uskollisuus	Petturuus	N
I	Siveellisyys	Siveettömyys	I
A	Tottelevaisuus	Tottelemattomuus	A
N	Uhrautuvaisuus	Itsekkyys	T
P	Jumalan pelko	Epäkristillisuus	T
O	Ymmärtäväisyys		O
L			U
K			U
U			S

Kunniakoodiston heijastumat näissä:

Sota-artiklat ja muu normisto

Rituaalit

Symbolit